

सत्यमेव जयते

भारत का राजपत्र

The Gazette of India

भारताचे राजपत्र

असाधारण
 EXTRAORDINARY

असाधारण

भाग 12 अनुभाग 1
 Part XII Section 1

भाग बारा अनुभाग 1

प्राधिकार से प्रकाशित

PUBLISHED BY AUTHORITY
 प्राधिकाराद्वारे प्रकाशित

सं. 2]	नई दिल्ली, 28 अगस्त 2003/6 भाद्र (शक) 1925	[खण्ड 12
No. 2]	NEW DELHI, 28 August 2003/6 BHADRA (SAKA) 1925	[Vol. 12
अंक २]	नवी दिल्ली, २८ अगस्ट २००३/६ भाद्र (शके) १९२५	[खण्ड १२

स्वतंत्र संकलन म्हणून फाईल करण्यासाठी या भागाला वेगळे पृष्ठ क्रमांक दिले आहेत.

विधि और न्याय मंत्रालय

(विधायी विभाग)

नई दिल्ली, दिनांक 28 अगस्त 2003/6 भाद्र, (शक) 1925

(1) दि एप्रेलेन्टेशन अॉफ दि पीपल अॅक्ट, 1951, (2) दि प्रिलेन्टेशन अॉफ क्रॅड्टी टू अॅनिमल्स एक्ट, 1960, (3) दि डॉवरी प्रोहिबिशन एक्ट, 1961 के मराठी अनुवाद राष्ट्रपति के प्राधिकार से प्रकाशित किया जाता है और यह प्राधिकृत पाठ (केंद्रीय विधि) अधिनियम, 1973 (1973 का 50) की घारा 2 के खण्ड (क.) के अधीन उसका मराठी प्राधिकृत पाठ समझा जायेगा।

MINISTRY OF LAW AND JUSTICE

(LEGISLATIVE DEPARTMENT)

New Delhi, dated 28 August 2003/6 BHADRA, (SAKA) 1925

The Translation in Marathi of (1) The Representation of the People Act, 1951, (2) The Prevention of Cruelty to Animals Act, 1960, (3) The Dowry Prohibition Act, 1961 hereby published under the authority of the President and shall be deemed to be the Authoritative Text thereof in Marathi under clause (a) of section 2 of the Authoritative Texts (Central Laws) Act, 1973 (50 of 1973).

विधि आणि न्याय मंत्रालय

(विधि विभाग)

नवी दिल्ली, दिनांक २८ ऑगस्ट २००३/६ भाद्र (शके) १९२५

(१) दि रिप्रेजेन्टेशन आँफ दि पीपल अॅक्ट, १९५१ (२) दि प्रिव्हेंशन आँफ क्रूएल्टी टू ऑनिमल्स अॅक्ट, १९६०, (३) दि डॉकरी प्रोहिविशन अॅक्ट, १९६१ या अधिनियमांचा मराठी अनुवाद याद्वारे राष्ट्रपतींच्या प्राधिकाराने प्रसिद्ध करण्यात येत असून 'प्राधिकृत पाठ (केंद्रीय विधि) अधिनियम, १९७३' (१९७३ चा अधिनियम क्रमांक ५०) याच्या कलम २, खंड (क) अन्वये हा अनुवाद त्या अधिनियमाचा प्राधिकृत पाठ आहे असे समजले जाईल.

निर्देशसूची
INDEX

अधिनियमाचे नाव Name of the Act	पृष्ठ क्रमांक Page No.
१. लोक प्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५१ The Representation of the People Act, 1951	७१
२. प्राण्यांना कूरतेने वागव्यास प्रतिवंध करण्याबाबत अधिनियम, १९६० .. . The Prevention of Cruelty to Animals Act, 1960	१२७
३. हुंडा प्रतिवंध अधिनियम, १९६१ The Dowry Prohibition Act, 1961	१४१

लोक प्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५१

(१९५१ चा अधिनियम क्रमांक ४३)

(३० मार्च २००१ रोजी यथाविद्यमान)

[१७ जुलै १९५१]

संसदेची सभागृहे आणि प्रत्येक राज्यातील विधानमंडळाचे सभागृहे किंवा सभागृहे यांच्या निवडणुकीचे चालन, त्या सभागृहांच्या सदस्यत्वाबाबतच्या अर्हता आणि निरहता, अशा निवडणुकांमधील किंवा त्या संबंधातील भ्रष्टाचार ^{**} * व अन्य गुन्हे आणि अशा निवडणुकांमधून किंवा निवडणुकांच्या संबंधाते उपस्थित होणाऱ्या विवाद प्रश्नांचा आणि विवादाचा निर्णय यावाबत उपबंध करण्यासाठी अधिनियम.

तो संसदेकडून पुढीलप्रमाणे अधिनियमित होवो :—

भाग एक

प्रारंभिक

१. या अधिनियमास, 'लोक प्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५१' असे म्हणता येईल.

संक्षिप्त नाव.

२. (१) या अधिनियमात, संदर्भानुसार, अन्यथा आवश्यक नसेल तर,—

निर्वचन.

(क) 'लोक प्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५०' (१९५० चा ४३) याच्या कलम २ मध्ये किंवा कलम २७, पोटकलम (१) मध्ये व्याख्या केलेल्या, पण या अधिनियमात व्याख्या न केलेल्या शब्दप्रयोगांपैकी प्रत्येकाचा अर्थ त्या अधिनियमातील अर्थाप्रमाणे असेल;

(ख) "समुचित प्राधिकरण" याचा अर्थ, लोकसभेच्या किंवा राज्यसभेच्या ^{**} * * निवडणुकीच्या संबंधात केंद्र सरकार आणि एखाद्या राज्याची विधानसभा किंवा विधानपरिषद यांच्या निवडणुकीच्या संबंधात राज्य शासन, असा आहे;

[(ख्ख) "मुख्य निर्वाचिन अधिकारी" याचा अर्थ, 'लोक प्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५०' (१९५० चा ४३) याच्या कलम १३क खाली नियुक्त केलेला अधिकारी, असा आहे;]

(ग) "भ्रष्टाचार" याचा अर्थ, कलम १२३ * * * मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या-पैकी कोणताही भ्रष्टाचार, असा आहे;

[(ग्ग) "जिल्हा निवडणूक अधिकारी" याचा अर्थ, 'लोक प्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५०' (१९५० चा ४३) याच्या कलम १३क खाली पदनिर्देशित किंवा नामनिर्देशित केलेला अधिकारी, असा आहे;]

(घ) "निवडणूक" याचा अर्थ, संसदेच्या दोहोंपैकी कोणत्याही सभागृहातील किंवा जम्मू व काश्मीर ^{**} * * राज्य खेरीजकल्न अन्य एखाद्या राज्याच्या विधानमंडळ सभागृहातील किंवा दोहोंपैकी कोणत्याही सभागृहातील एक किंवा अनेक जागा भरण्यासाठी होणारी निवडणूक, असा आहे;

[(इ) "मतदार" याचा एखाद्या मतदारसंघाच्या संबंधातील अर्थ, ज्या व्यक्तीचे नाव त्या त्या वेळी अंमलात असणाऱ्या मतदारसंघाच्या मतदार यादीमध्ये नोंदवे गेले असून ती व्यक्ती-'लोक प्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५०' (१९५० चा ४३) याच्या कलम १६ मध्ये उल्लेखलेल्यां, पैकी कोणत्याही निरहंतेस पाच नसेल ती व्यक्ती, असा आहे;]

[(च) "राजकीय पक्ष" याचा अर्थ, कलम २९क खाली, राजकीय पक्ष म्हणून निवडणूक आयोगाकडे नोंदणी करण्यात अलेला भारतीय नागरिकांचा अधिसंघ किंवा निकाय, असा आहे;]

(द) "विहित" याचा अर्थ, या अधिनियमाखाली केलेल्या नियमांद्वारे विहित केलेला, असा आहे;

१. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम २ द्वारे मूळ मजकूर गाळला.
२. १९५६ चा अधिनियम १०३, कलम ६६ द्वारा विशिष्ट शब्द गाळले.
३. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ३ द्वारे समाविष्ट केले.
४. वरील अधिनियमाच्या कलम ३ द्वारे मूळ मजकूर गाळला.
५. १९५६ चा अधिनियम ४७, कलम १५ द्वारे समाविष्ट केले (१४ डिसेंबर, १९५६ रोजी व तेव्हापासून).
६. १९५८ चा अधिनियम ५८, कलम १४ द्वारे मूळ मजकूर गाळला.
७. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ३ द्वारे खंड (इ) ऐवजी दाखल केले.
८. वरील अधिनियमाच्या कलम ३ द्वारे खंड (च), गाळला व १९८९ चा अधिनियम १, कलम ३ द्वारे दाखल केला (१५ जून, १९८९ रोजी व तेव्हापासून).

'[(ज) "सांवर्जनिक सुटी" याचा अर्थ, 'परकाम्य संलेख अधिनियम, १८८१' (१८८१ चा २६) याच्या कलम २५ च्या प्रयोजनार्थ सांवर्जनिक सुटी असणारा कोणताही दिवस, असा आहे;]

* * * * *

* * * * *

* [(झ)] "सही करणे" याचा स्वतःचे नाव लिहू न शकणाऱ्या व्यक्तीच्या संबंधातील अर्थ, विहित करण्यात येईल अशा रीतीने अधिप्रमाणित करणे, असा आहे.

* * * * *

* * * * *

(२) या अधिनियमाच्या प्रयोजनार्थ, * * * संसदीय मतदारसंघ, विधानसभा मतदारसंघ, विधानपरिषद मतदारसंघ, स्थानिक प्राधिकरण मतदारसंघ, पदवीघर मतदारसंघ आणि शिक्षक मतदारसंघ यांपैकी प्रत्येक मतदारसंघ भिन्न भिन्न वर्गाचा असल्याचे समजले जाईल.

(३) कोणत्याही प्राधिकरणाने काढलेली किंवा दिलेली अधिसूचना, आदेश, नियम, घोषणा, नोटीस किंवा यादी शासकीय राजपत्रात प्रसिद्ध झाली पाहिजे अशा या अधिनियमाखालील कोणत्याही तरतुदीचा अर्थ, या अधिनियमात अन्यथा व्यक्तपणे उपबंधित करण्यात आले नसेल तर, ती अधिसूचना, आदेश, नियम, घोषणा किंवा यादी—

(क) जेव्हा ती केंद्र सरकार काढलेली किंवा केलेली असेल तेव्हा, ती भारत सरकारच्या राजपत्रात प्रसिद्ध केली पाहिजे;

(ख) जेव्हा ती राज्य शासनाने काढलेली किंवा केलेली असेल तेव्हा, ती राज्य शासनाच्या शासकीय राजपत्रात प्रसिद्ध केली पाहिजे; आणि

(ग) जेव्हा ती अन्य कोणत्याही प्राधिकरणाने काढलेली किंवा केलेली असेल तेव्हा, ती संसदेच्या दोहोंपैकी कोणत्याही एका सभागृहाच्या निवडणुकीशी किंवा सदस्यत्वाशी संबंधित असल्यास, भारताच्या राजपत्रात * * * आणि ती एवाद्या राज्याच्या विधानमंडळाच्या सभागृहाच्या किंवा दोहोंपैकी कोणत्याही सभागृहाच्या निवडणुकीशी किंवा सदस्यत्वाशी संबंधित असल्यास, राज्य शासनाच्या शासकीय राजपत्रात प्रसिद्ध केली पाहिजे,

असा अर्थ लावला जाईल.

(४) जेव्हा या अधिनियमाच्या उपबंधांपैकी कोणत्याही उपबंधांखाली एखादी गोष्ट विहित करावधारी असेल तेव्हा, वेगवेगळ्या प्रकरणासाठी किंवा प्रकरण वर्गासाठी वेगवेगळे उपबंध करता येतील.

* * * * *

* [(५) जम्मू व काश्मीर राज्यामध्ये अंमलात नसलेल्या कायद्यासंबंधी या अधिनियमात जो कोणताही निर्देश असेल त्याचा त्या राज्याच्या संबंधात, त्या राज्यात कोणताही समनूरुप कायदा अंमलात असल्यास त्या कायद्याचा निर्देश, असा अर्थ लावण्यात येईल.]

* * * * *

१. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम १५ द्वारे समाविष्ट केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
२. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ३ द्वारे खंड (ज) आणि (झ) वगळ्यात आले.
३. वरील अधिनियमाच्या कलम ३ द्वारे खंड (व) याला खंड (ज) असा नवीन क्रमांक देण्यात आला होता. विधि अनुकूलन (क्र.२) आदेश, १९५६ द्वारे हा खंड गाळला.
४. वरील अधिनियमाच्या कलम ३ द्वारे खंड (द) व (द) यांना खंड (झ) आणि (द) असे नवीन क्रमांक दिले.
५. वरील अधिनियमाच्या कलम ३ द्वारे खंड (व) समाविष्ट करण्यात आला होता. विधि अनुकूलन (क्र.२) आदेश, १९५६ द्वारे तो गाळला.
६. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम १५ द्वारे खंड (द) गाळला (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
७. १९५६ चा अधिनियम १०३, कलम ६६ द्वारे विशिष्ट शब्द गाळले.
८. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ३ द्वारे पोटकलमे (५) व (७) गाळली आणि पोटकलम (६) ला पोटकलम (५) असा नवीन क्रमांक दिला.
९. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम १५ द्वारे पोटकलम (५) ऐवजी दाखल केले.

भाग दोन

[अर्हता आणि निर्हता]

प्रकरण एक

संसदेच्या सदस्यत्वासाठी अर्हता

[३. कोणतीही व्यक्ती, * * * एखाद्या राज्यातील किंवा संघ राज्यक्षेत्रातील संसदीय राज्यसभेच्या मतदार संघाची ती मतदार असल्याबेरीज, त्या राज्याच्या किंवा त्या राज्यक्षेत्राच्या राज्यसभेतील प्रति- सदस्यत्वासाठी निधीच्या जागेसाठी होणाऱ्या निवडणुकीस अर्ह असणार नाही.]

४. एखादी व्यक्ती—

लोकसभेच्या

(क) कोणत्याही राज्यातील अनुसूचित जातींसाठी राखून ठेवलेल्या जागेच्या बाबतीत सदस्यत्वासाठी अनुसूचित जातींपैकी कोणत्याही अनुसूचित जातीतील-मग ती त्या राज्यातील असो किंवा अन्य अर्हता. कोणत्याही राज्यातील असो-व्यक्ती असून, ती एखाद्या संसदीय मतदारसंघाचा मतदार आहे;

(ख) कोणत्याही राज्यात अनुसूचित जनजातींसाठी (आसामच्या स्वायत्त जिल्हांतील जनजातीं-व्यतिरिक्त) राखून ठेवलेल्या जागेच्या बाबतीत, त्या राज्यातील किंवा अन्य कोणत्याही राज्यातील (आसामची जनजाती-क्षेत्रे वगळून) अनुसूचित जनजातींपैकी कोणत्याही जनजातीतील व्यक्ती असून ती एखाद्या संसदीय मतदारसंघाचा मतदार आहे;

(ग) आसामच्या स्वायत्त जिल्हातील अनुसूचित जनजातींसाठी राखून ठेवलेल्या जागेच्या बाबतीत, ती त्यांपैकी कोणत्याही अनुसूचित जनजातीतील व्यक्ती असून त्या संसदीय मतदारसंघाचा किंवा अशा कोणत्याही स्वायत्त जिल्हाचा समावेश असणाऱ्या इतर कोणत्याही संसदीय मतदार संघाचा मतदार आहे; * * * *

[(गग) [लखदीव] बेटे या संघ राज्यक्षेत्रातील अनुसूचित जनजातींसाठी राखून ठेवलेल्या जागेच्या बाबतीत, त्यांपैकी एखाद्या अनुसूचित जनजातीतील व्यक्ती असून त्या संघ राज्यक्षेत्राच्या संसदीय मतदारसंघाचा मतदार आहे; * * *]

[(गग्ग) सिक्कीम राज्याला वाटून दिलेल्या जागेच्या बाबतीत, ती सिक्कीमच्या संसदीय मतदारसंघाचा मतदार आहे;]

(घ) अन्य कोणत्याही जागेच्या बाबतीत, एखाद्या संसदीय मतदारसंघाचा मतदार आहे,— असे झाल्याशिवाय, लोकसभेतील * * * * एखाद्या जागेच्या निवडणुकीस ती अर्ह असणार नाही.

प्रकरण दोन

राज्य विधानमंडळाच्या सदस्यत्वासाठी अर्हता

विधानसभेच्या
सदस्यत्वासाठी

५. एखादी व्यक्ती—

(क) राज्याच्या अनुसूचित जातींसाठी किंवा अनुसूचित जनजातींसाठी राखून ठेवलेल्या जागेच्या बाबतीत, त्या जातींपैकी किंवा त्या जनजातींपैकी कोणत्याही जातीतील किंवा, प्रकरण-प्रत्येक, जनजातीतील व्यक्ती असून ती त्या राज्यातील कोणत्याही विधानसभा मतदारसंघाचा मतदार आहे;

१. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम १६ द्वारे पूर्वीच्या शीर्षकाएवजी समाविष्ट केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
२. विधि अनुकूलन (क. २) आदेश, १९५६, द्वारे कलम ३ ऐवजी समाविष्ट केले.
३. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम १७ द्वारे मूळ मजकूर गाळला (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
४. वरील आंदोलनयमाच्या कलम १८ द्वारे “आणि” हा शब्द गाळला (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
५. वरील अधिनियमाच्या कलम १८ द्वारे समाविष्ट केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
६. लखदीव, मिनिकॉय व अभिनदिवी बेटे (नामांतर) विधि अनुकूलन आदेश १९७४ द्वारे दाखल केले (१ नोव्हेंबर, १९७३ रोजी व तेव्हापासून).
७. १९७६ चा अधिनियम १०, कलम २ व अनुसूचीद्वारे “आणि” हा शब्द गाळला (१ सप्टेंबर, १९७५ रोजी व तेव्हापासून).
८. वरील अधिनियमाच्या कलम २ व अनुसूचीद्वारे समाविष्ट केले (१ सप्टेंबर, १९७५ रोजी व तेव्हापासून).
९. १९७५ चा अधिनियम २९, कलम १२ द्वारे मूळ मजकूर गाळला (१५ ऑगस्ट, १९७५ रोजी व तेव्हापासून).

(ख) *** आसाम, या स्वायत्त जिल्हासाठी राखून ठेवलेल्या जागेच्या बाबतीत ती, [कोणत्याही स्वायत्त जिल्हातील अनुसूचित जनजातीतील व्यक्ती] असून त्या जिल्हाकरिता अशी एखादी किंवा इतर कोणतीही जागा या विधानसभा मतदारसंघात राखून ठेवण्यात आली असेल; त्या मतदारसंघाचा मतदार आहे; आणि

(ग) अन्य कोणत्याही जागेच्या बाबतीत, त्या राज्यातील कोणत्याही विधानसभा मतदार संघाचा मतदार आहे, असे असल्याशिवाय ती त्या राज्याच्या विधानसभेतील जागा भरण्यासाठी होणाऱ्या निवडणुकीस अर्ह ठरणार नाही:

[परंतु, अनुच्छेद ३७१ कच्चा खंड (२) मध्ये निर्देशिलेल्या काळावधीसाठी, एखादी व्यक्ती त्या अनुच्छेदामध्ये निर्देशिलेल्या प्रादेशिक परिषदेचा सदस्य नसेल तर, नागालैंडच्या विधानसभेतील टचएनसंग जिल्हाच्या वाटचाला नेमून दिलेली कोणतीही जागा भरण्यासाठी होणाऱ्या निवडणुकीस ती अर्ह ठरणार नाही.]

*[सिक्कीम विधान- ५क. [(१)] कलम ५ मध्ये काहीही अंतर्भूत असेले तरी, सिक्कीमच्या (संविधानानुसार सधेच्या सदस्यत्वा- रीतसर घटित झालेली त्या राज्याची विधानसभा असल्याचे मान्यात येणाऱ्या) विधानसभेतील जागा करिता अर्हता, भरावयाची असल्यास, एखादी व्यक्ती,—

(क) भुतिया-लेपचा कुळातील सिक्कीमीसाठी राखून ठेवलेल्या जागेच्या बाबतीत, ती व्यक्ती एकतर भुतिया किंवा लेपचा कुळातील आहे आणि संघाकरिता राखून ठेवलेल्या मतदारसंघाकरता मतदार आहे;

(ख) नेपाळी कुळातील सिक्कीमीसाठी राखून ठेवलेल्या जागेच्या बाबतीत, ती व्यक्ती नेपाळी कुळातील आहे आणि राज्यातील कोणत्याही विधानसभा मतदारसंघाकरता मतदार आहे;

(ग) अनुसूचित जातीसाठी राखून ठेवलेल्या जागेच्या बाबतीत, ती व्यक्ती 'सिक्कीम प्रजाजन प्रतिनिधित्व अधिनियम, १९७४' यामध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्यांपैकी कोणत्याही जातीची आहे आणि राज्यातील कोणत्याही विधानसभा मतदारसंघाकरता मतदार आहे; आणि

(घ) संघाकरिता राखून ठेवलेल्या जागेच्या बाबतीत, ती व्यक्ती संघ मतदारसंघाकरता मतदार आहे,

असे असल्याशिवाय ती जागा भरण्यासाठी निवडली जाण्यास अर्ह होणार नाही].

[(२) कलम ५ मध्ये काहीही अंतर्भूत असेले तरी, 'लोक प्रतिनिधित्व (विशेषाधिन) अधिनियम, १९८०' याच्या प्रारंभानंतर कोणत्याही वेळी सिक्कीम राज्यात घटित करण्यात यावयाच्या विधानसभेतील जागा भरावयाची असल्यास, एखादी व्यक्ती—

(क) भुतिया व लेपचा कुळातील सिक्कीमी व्यक्तीकरता राखून ठेवण्यात आलेल्या जागेच्या बाबतीत, भुतिया किंवा लेपचा कुळातील आहे आणि संघाकरिता राखून ठेवण्यात आलेल्या मतदार-संघाखेरीज राज्यातील इतर कोणत्याही विधानसभा मतदारसंघाचा मतदार आहे;

(ख) अनुसूचित जातींकरता राखून ठेवण्यात आलेल्या जागेच्या बाबतीत, सिक्कीम राज्यातील अशा कोणत्याही अनुसूचित जातींपैकी आहे आणि राज्यातील कोणत्याही विधानसभा मतदारसंघाचा मतदार आहे;

(ग) संघाकरता राखून ठेवण्यात आलेल्या जागेच्या बाबतीत, संघ मतदारसंघातील मतदार आहे; आणि

(घ) इतर कोणत्याही जागेच्या बाबतीत, राज्यातील कोणत्याही विधानसभा मतदारसंघातील मतदार आहे,

असे असल्याखेरीज, ती अर्ह ठरणार नाही.

स्पष्टीकरण.—या पोटकलमात, "भुतिया"या शब्दात चुंबिपा, डोपथापा, दुक्पा, गेंगेटी, शेर्पा, तिबेटी, द्रोमोपा व योल्मो यांचा समावेश आहे.]

विधानपरिषदेच्या ६. (१) एखादी व्यक्ती राज्यातील कोणत्याही विधानसभा मतदारसंघाचा मतदार नसेल तर, सदस्यत्वासाठी त्या राज्याच्या विधानपरिषदेतील जी जागा निवडणुकीद्वारे भरावयाची ती भरण्यासाठी होणाऱ्या निवड-अर्हता, एकीन निवड केली जाण्यास ती अर्ह ठरणार नाही.

१. 'ईशान्य क्षेत्रे (पुनर्रचना) (संघ सूचीतील विषयांवरील कायद्यांचे) अनुकूलन आदेश, १९७४', द्वारे विशिष्ट शब्द गाळले (२१ जानेवारी, १९७२ रोजी व तेव्हापासून).
२. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम १९ द्वारे मूळ मजकुराएवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
३. १९६२ चा अधिनियम २७, कलम ११ द्वारे समाविष्ट केले.
४. १९७६ चा अधिनियम १०, कलम २ व अनुसूची यांद्वारे समाविष्ट केले (९ सप्टेंबर, १९७५ रोजी व तेव्हापासून).
५. १९८० चा अधिनियम ८, कलम ३ द्वारे कलम ५क याला त्याचे पोटकलम '(१) 'असा क्रमांक देऊन नवीन पोटकलम (२) समाविष्ट केले (१ सप्टेंबर, १९७९ रोजी व तेव्हापासून).

(२) एखादी व्यक्ती राज्यातील सामान्यपणे रहिवाशी नसेल तर, राज्याच्या विधानपरिषदेतील जी जागा राज्यपालाने * * * नामनियुक्त करून भरावयाची ती भरण्यासाठी होणाऱ्या निवडणुकीस ती अर्ह ठरणार नाही.

[प्रकरण तीन

संसदेच्या आणि राज्य विधानमंडळाच्या सदस्यत्वाबाबतच्या निरहंता.

७. या प्रकरणामध्ये—

व्याख्या.

(क) "समुचित शासन" याचा अर्थ, संसदेच्या कोणत्याही सभागृहाच्या सदस्यांच्या निवडणुकीबाबतच्या किंवा त्यांसदस्यत्वाबाबतच्या कोणत्याही निरहंतेच्या संवंधात केंद्र सरकार, आणि एखाद्या राज्यांची विधानसभा किंवा विधानपरिषद यांच्या सदस्यांच्या निवडणुकीबाबतच्या कोणत्याही निरहंतेच्या संवंधात राज्य शासन, असा आहे;

(ख) "निरहंता" याचा अर्थ, संसदेच्या कोणत्याही सभागृहाच्या अथवा राज्याच्या विधानसभेच्या किंवा विधानपरिषदेच्या सदस्याच्या जागेच्या निवडणुकीबाबत किंवा त्या सदस्यत्वाबाबत निरहंता, असा आहे.

८. १। (१) (क) भारतीय दंड संहितेच्या (१८६० चा ४५) कलम १५३ क (धर्म, वंश, विवक्षित जन्मस्थान, वसतिस्थान, भाषा इ. कारणावरून वेगवेगळ्या गटांमध्ये शत्रुत्व निर्माण करण्याचा आणि अपराधाबद्दल एकोप्याला बाधक कृती करण्याचा अपराध) किंवा १७१ ड. (लाच घेण्याचा अपराध) किंवा कलम दोषसिद्धी १७१च (निवडणुकीत गैरवाजवी दडपण आणण्याचा किंवा तोतयेगिरी करण्याचा अपराध) किंवा कलम झाल्यामुळे ३७६ चे पोटकलम (१) किंवा पोटकलम (२) किंवा कलम ३७६क किंवा कलम ३७६ख किंवा निरहंता. कलम ३७६ग किंवा कलम ३७६व (बलात्कारासंबंधीचा अपराध) किंवा कलम ४९८ क (पतीकडून किंवा पतीच्या नातेवाईकांकडून स्त्रीला निर्दयतेची वागळूक देण्याचा अपराध) किंवा कलम ५०५ पोटकलम (२) किंवा पोटकलम (३) (वर्गवर्गांमध्ये शत्रुत्व, द्वेष किंवा द्वेषभावावा निर्माण करणारी किंवा वाढवणारी विधाने करण्याचा अपराध किंवा कोणत्याही उपासनास्थानांमध्ये किंवा धार्मिक उपासना किंवा धार्मिक विधी करीत असलेल्या कोणत्याही जनसमुदायामध्ये अशी विधाने करण्याशी संबंधित अपराध); किंवा;

(ख) "असमृश्यता" याचा प्रचार करणे आणि ती पाळणे याकरता शिक्षा देण्यासाठी आणि त्यापासून उद्भवणाऱ्या कोणत्याही निःसमर्थतेसाठी शिक्षा देण्यासाठी ज्यामध्ये तरतूद करण्यात आली असा नागरी हवक संरक्षण अधिनियम, १९५५ (१९५५ चा २२); किंवा

(ग) सीमाशुल्क अधिनियम, १९६२ (१९६२चा ५२) याचे कलम ११ (मना करण्यात आलेल्या मालाची निर्यात किंवा आयात करण्याचा अपराध); किंवा

(घ) बेकायदेशीर कृत्ये (प्रतिवंध) अधिनियम, १९६७ (१९६७ चा ३७) याची कलमे १० ते १२ (बेकायदेशीर म्हणून जाहीर केलेल्या अधिसंघाचा सदस्य असण्याचा अपराध, बेकायदेशीर अधिसंघाच्या निधीचा व्यवहार करण्यासंबंधातील अपराध किंवा अधिसूचित ठिकाणाच्या बाबतीत काढण्यात आलेल्या आदेशांचे व्यतिक्रमण करण्याशी संबंधित अपराध); किंवा

(इ) परकोऱ्य चलन (विनियमन) अधिनियम, १९७३ (१९७३ चा ४६); किंवा

(च) अंमली औषधिद्वये व मनःप्रभावी पदार्थ अधिनियम, १९८५ (१९८५ चा ६१); किंवा

(छ) दहशतवादी आणि विघटनवादी कृत्ये (प्रतिवंध) अधिनियम, १९८७ (१९८७ चा २८), याचे कलम ३ (दहशतवादी कृत्ये करण्याचा अपराध) किंवा कलम ४ (विध्वंसक कृत्ये करण्याचा अपराध); किंवा

(ज) धार्मिक संस्था (दुर्घट्योगात प्रतिवंध) अधिनियम, १९८८ (१९८८ चा ४१) याचे कलम ७ (कलमे ३ ते ७ यांच्या उपबंधांचे व्यतिक्रमण करण्याचा अपराध); किंवा

(झ) या अधिनियमांच्या कलम १२५ (निवडणुकांच्या संबंधात वर्गवर्गांमध्ये शत्रुत्व वाढवण्याचा अपराध) किंवा कलम १३५ (मतदान केंद्रातून मतपत्रिका पठवून नेण्याचा अपराध) किंवा कलम १३५क (बुथ ताब्यात घेण्याचा अपराध) किंवा कलम १३६ पोटकलम (२) खंड (क) (कोणतेही नांमनिर्देशन-पत्र कपटाने विरुद्धित करण्याचा किंवा ते कपटाने नष्ट करण्याचा अपराध), [किंवा].

१. विधि अनुकूलन—(क्र. २) अदेश, १९५६, द्वारे मूळ मजकूर गाठला.

२. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम २० द्वारे मूळ प्रकरण तीन याएवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून); १९५६ चा अधिनियम १०३, कलम ६६ द्वारे पुर्वीची कलमे १० व ११ निरसित केली होती.

३. १९८९ चा अधिनियम १, कलम ४ द्वारे पोटकलम (१) व (२) ऐवजी दाखल केले (१५ मार्च, १९८९ रोजी व तेव्हापासून).

४. १९९१ चा अधिनियम ४२, कलम ८ द्वारे समाविष्ट केले (१४ सप्टेंबर, १९९१ रोजी व तेव्हापासून).

^१[(ब) उपासनास्थाने (विशेष उपबंध) अधिनियम, १९९१ याचे कलम ६ (उपासनास्थानांचे रूपांतरण करण्याचा अपराध) ^२[किंवा]

^३[(ट) राष्ट्रप्रतिष्ठा अपमान प्रतिवंध अधिनियम, १९७१ याचे कलम २ (भारतीय राष्ट्रघोष व भारताचे संविधान घांचा अपमान करण्याचा अपराध) किंवा कलम ३ (भारतीय राष्ट्रगीत गाण्यास प्रतिवंध करण्याचा अपराध)];

याखालील दंडनीय अपराधाबद्दल दोषसिद्धी झालेली व्यक्ती, अशा दोषसिद्धीच्या दिनांकापासून सहा वर्षांच्या कालावधीपर्यंत निरहू होईल.]

(२) (क) साठेबाजीस किंवा नफेबाजीस प्रतिवंध करण्याबाबत उपबंध करणाऱ्या कोणत्याही कायद्याचे; किंवा

(ख) अन्न किंवा औषधभेसळ दांच्या संबंधातील कोणत्याही वायद्याचे; किंवा

(ग) हुंडा प्रतिवंध अधिनियम, १९६१ (१९६१ चा २८) याच्या कोणत्याही उपबंधाचे; किंवा

(घ) जंती (प्रतिवंध) अधिनियम, १९८७ (१९८८ चा ३) याच्या कोणत्याही उपबंधाचे;

व्यतिक्रम केल्याबद्दल दोषसिद्धी झालेली आणि सहा महिन्याहून कमी नसेल एवढी कारावासाची शिक्षा झालेली व्यक्ती अशा दोषसिद्धीच्या दिनांकापासून निरहू होईल आणि तिची मुक्तता झाल्यापासून आणखी सहा वर्षे इतका काळ ती तशीच निरहू राहील.

(३) कोणत्याही अपराधाबद्दल [पोटकलम (१) किंवा पोटकलम (२) मध्ये निर्देशित केलेल्या कोणत्याही अपराधाहून अन्य अपराध] दोषसिद्धी झालेली आणि दोन वर्षांहून कमी नसेल एवढ्या मुदतीच्या कारावासाची शिक्षा झालेली व्यक्ती, अशा दोषसिद्धीच्या दिनांकापासून निरहू होईल आणि तिची मुक्तता झाल्यापासून आणखी सहा वर्षे इतका काळ ती तशीच निरहू राहील.]

*[(४)] *[पोटकलम (१), पोटकलम (२) आणि पोटकलम (३)] मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, दोषसिद्धीच्या दिनांकाला संसदेचा किंवा राज्य विधानमंडळाचा सदस्य असणाऱ्या व्यक्तीच्या बाबतीत, दोहोपैकी, कोणत्याही पोटकलमाखालील निरहृता, त्या दिनांकापासून तीन महिन्याचा अवधी जाईपर्यंत किंवा त्या अवधीत दोषसिद्धीविरुद्ध किंवा शिक्षेविरुद्ध अपील किंवा पुनरीक्षणार्थ अर्ज आल असेल तर, न्यायालय ते अपील किंवा अर्ज निवालात काढीपर्यंत परिणामक होणार नाही.

स्पष्टीकरण.—या कलमामध्ये,—

(क) “साठेबाजीस व नफेबाजीस प्रतिवंध करण्याबाबत उपबंध करणारा कायदा” याचा अर्थ,—

(एक) कोणत्याही अत्यावश्यक वस्तूच्या उत्पादनाचे किंवा निर्मितीचे नियमन;

(दोन) कोणतीही अत्यावश्यक वस्तू या किंमतीला विकर घेता येईल किंवा विक्री येईल त्या किंमतीचे नियवण;

(तीन) कोणत्याही अत्यावश्यक वस्तूचे संपादन, कब्जा, साठवण, परिवहन, वितरण, विलेवाट, वापर किंवा उपभोग यांचे नियमन;

(चार) सर्वसाधारणणे विक्रीसाठी ठेवल्या जाणाऱ्या कोणत्याही अत्यावश्यक वस्तूची विक्री रोखून ठेवण्यास प्रतिवंध,

याच्यासाठी उपबंध करणारा कोणताही कायदा किंवा कायद्याचे बळ असलेला कोणताही आदेश, नियम अथवा अधिसूचना असा आहे;

(ख) “औषधिद्वय” यास ‘औषधिद्वये व सौंदर्यप्रसाधने अधिनियम, १९४०’ (१९४० चा २३) यामध्ये दिलेला अर्थच येथेही आहे;

(ग) “अत्यावश्यक वस्तू” यास ‘अत्यावश्यक वस्तू अधिनियम, १९५५’ (१९५५ चा १०) यामध्ये दिलेला अर्थच येथेही आहे.

(घ) “अन्न” यास ‘अन्नभेसळ प्रतिवंध अधिनियम, १९५४’ (१९५४ चा ३७) यामध्ये दिलेला अर्थच येथेही आहे.

*[(क) (१) कलम ९९ खालील आदेशाद्वारे भ्रष्टाचाराबद्दल दोषी ठरलेल्या प्रत्येक व्यक्तीचे प्रकरण, यासंबंधात केंद्र सरकार विनिर्दिष्ट करील अशा प्राधिकरणाला, असा आदेश अंमलात आल्यानंतर निरहृता याच्या दिनांकाला लवकर, अशी व्यक्ती निरहू ठरते किंवा कसे आणि ठरल्यास किती कालावधीपर्यंत याबाबतच्या प्रश्नांवर निर्णय घेण्यासाठी राष्ट्रपतींकडे सादर करावे लागेल.

१. १९९१ चा अधिनियम ४२, कलम ८ द्वारे समाविष्ट केले (१८ सप्टेंबर, १९९१ रोजी व तेव्हापासून).
२. १९९६ चा अधिनियम २१, कलम ३ (क) द्वारे जादा दाखल केले (१ ऑगस्ट, १९९६ रोजी व तेव्हापासून).
३. वरील अधिनियमाच्या कलम ३ (ख) द्वारे समाविष्ट केले (१ ऑगस्ट, १९९६ रोजी व तेव्हापासून).
४. १९८९ चा अधिनियम, १ कलम ४ द्वारे मूळ पोटकलम (३) ला पोटकलम (४) असा नवीन क्रमांक दिला (१५ मार्च, १९८९ रोजी व तेव्हापासून).
५. वरील अधिनियमाच्या कलम ४ द्वारे “पोटकलम (१) आणि पोटकलम (२)” या ऐवजी समाविष्ट केले (१५ मार्च, १९८९ रोजी व तेव्हापासून).
६. १९७५ चा अधिनियम ४० कलम २ द्वारे मूळ मजकुराएवजी दाखल केले.

परंतु, या पोटकलमान्वये कोणतीही व्यक्ती ज्या कालावधीपर्यंत निरहू ठरवण्यात येईल तो कालावधी काही झाले तरी, त्याच्या संबंधात कलम ९९ खाली काढण्यात अलिला आदेश ज्या दिनांकी अंमलात येईल त्या दिनांकापासून सहा वषषीक्षा अधिक असता कामा नंये.

(२) 'निवडणक कायदे (विशेषधन) अधिनियम, १९७५' याच्या प्रारंभीच्या लगतपूर्वी जसे होते तसे या अधिनियमाचे कलम ८के अन्वये जी व्यक्ती निरहू ठरली असेल अशी कोणतीही व्यक्ती, जर असा निरहूतेचा कालावधी संपलेला नसेल तर, उक्त कालावधीपैकी उर्वरित कालावधीकरिता अशी निरहृता दूर करण्यासाठी राष्ट्रपतीकडे विनंतीअर्ज सादर करू शकेल.

(३) पोटकलम (१) मध्ये उल्लेखिलेल्या कोणत्याही प्रश्नावर किवा पोटकलम (२) खाली सादर केलेल्या कोणत्याही विनंतीअर्जावर आपला निर्णय देण्यापूर्वी, राष्ट्रपती, निवडणूक आयोगाचा सलंग घेईल आणि निवडणूक आयोगाला ह्याकरिता स्वतःला योग्य वाटेल अशी चौकशी करता येईल.]

९. (१) एखाद्या व्यक्तीने भारत सरकारच्या अखत्यारातील किंवा कोणत्याही राज्य शासनाच्या भ्रष्टाचार किवा अखत्यारातील पद धारण केलेले असताना भ्रष्टाचार किवा राजद्रोह केल्याबद्दल तिळा बडतफं करण्यात राजद्रोह यामुळे आले असेल अशी व्यक्ती अशा बडतफीच्या दिनांकापासून पाच वर्षे इतका काळ निरहू ठरेल. बडतफं ज्ञाल्याबद्दल निरहृता.

(२) पोटकलम (१) च्या प्रयोजनार्थ, एखाद्या व्यक्तीने भारत सरकारच्या किवा राज्य शासनाच्या अखत्यारातील पद धारण केलेले असताना, तिळा भ्रष्टाचारबद्दल किवा राज्याशी बेईमानी केल्याबद्दल बडतफं करण्यात आले आहे किवा करण्यात आलेले नाही अशा अर्थाचे निवडणूक आयोगाने दिलेले प्रमाणपत्र, त्या तथ्याचा निर्णयिक पुरावा असेल :

परंतु, भ्रष्टाचार किवा राज्याशी बेईमानी केल्याबद्दल तिळा बडतफं करण्यात आले आहे, अशा अर्थाचे प्रमाणपत्र उक्त व्यक्तीला तिचे म्हणणे मांडण्याची संघी दिल्याशिवाय दिले जाणार नाही.

१०क. समुचित शासनाबरोबर एखाद्या व्यक्तीने, त्या शासनाला मालाचा पुरवठा करण्यासाठी शासकीय कंवाटे, किवा त्या शासनाने हाती घेतलेली कोणतीही कामे पार पाडण्यासाठी ती व्यक्ती आपल्या व्यापाराच्या इत्यादीबद्दल किवा धंद्याच्या ओघात तिने केलेले कंवाट अस्तित्वात असल्यास व असेपर्यंत, निरहू असेल. निरहृता.

स्पष्टीकरण.—या कलमाच्या प्रयोजनार्थ, समुचित शासनाबरोबर ज्या व्यक्तीने कंवाट केले त्या व्यक्तीने त्या कंवाटाचे पूर्णपणे पालन केलेले असेल तेव्हा, शासनाने त्याच्या पक्षी कंवाटाचे पूर्णपणे किवा अंशतः पालन केलेले नाही एवढाच गोष्टीमुळे ते कंवाट अस्तित्वात नाही असे मानले जाईल.

१०. एखादी व्यक्ती, जिच्या भांडवलातील समुचित शासनाचा हिस्सा पंचवीस टक्क्यापेक्षा कमी नसेल सरकारी कंपनीतील अशा कोणत्याही कंपनीमध्ये किवा अशा निगमामध्ये (सहकारी संस्थेव्यतिरिक्त) व्यवस्थापकीय एजेंट, पदामुळे निरहृता. व्यवस्थापक किवा सचिव असेल तर आणि असेतोपर्यंत ती व्यक्ती निरहू असेल.

१०क. एखाद्या व्यक्तीने—

(क) या अधिनियमानुसार किवा त्याखाली आवश्यक असलेल्या मुदतीत आणि तशा पद्धतीने हिशेब देण्यात कसूर केली आहे, आणि निवडणूक खर्चाचे हिशेब देण्यात कसूर केल्याबद्दल निरहृता.

(ख) अशा कसुरीबद्दल सबळ कारण किवा समर्थन नाही, अशी जर निवडणूक आयोगाची खात्री झाली तर, निवडणूक आयोग, शासकीय राजपत्रात प्रसिद्ध केलेल्या आदेशांदारे ती व्यक्ती निरहू असल्याचे जाहीर करील आणि अशी कोणतीही व्यक्ती, आदेशाच्या दिनांकापासून तीन वषषीच्या कालावधीपर्यंत निरहू ठरेल.

११. निवडणूक आयोगाला कारण नमूद करून ^१[(कलम ८ के अन्वये असेल त्याखेरीज)] या निरहृता दूर करणे प्रकरणाखालील कोणतीही निरहृता दूर करता येईल किवा अशा कोणत्याही निरहूतेचा कालावधी कमी किंवा तिचा कालावधी कमी करणे.

प्रकरण चार

मतदानाबाबतच्या निरहृता

११क. ^२[(१)] जर कोणतीही व्यक्ती या अधिनियमाच्या प्रारंभानंतर—

^{३***} “भारतीय दंड संहिता” (१८६० चा ४५) कलम १७१ ड किंवा कलम १७१ च भ्रष्टाचार यांतून याखाली किवा या अधिनियमाचे कलम १२५ किंवा कलम १३५ किंवा कलम १३६ चे पोटकलम उद्भवणारी निरहृता.

दोषसिद्धी आणि

१. १९७५ चा अधिनियम ४०, कलम ३ द्वारे समाविष्ट केले.

२. वरील अधिनियमाच्या कलम ४ द्वारे नवीन क्रमांक दिला.

३. १९७८ चा अधिनियम ३८, कलम ३ व अनुसूची दोन द्वारे “(क)” हा मजकूर गाठण्यात आला.

(२) खंड (क) खाली दंडनीय अपराधाबद्दल दोषी ठरली असेल तर, ***

* * * * *

ती व्यक्ती दोषसिद्धीच्या दिनांकापासून किंवा आदेश अंमलात येईल त्या दिनांकापासून सहा वर्षांच्या कालावधीपर्यंत कोणत्याही निवडणुकीमध्ये मतदान करण्यास निरहूं ठरेल.

'[(२) कलम ८ के च्या पोटकलम (१) अन्वये राष्ट्रपतीच्या निर्णयानुसार कोणत्याही कालावधी-साठी निरहूं झालेली कोणतीही व्यक्ती, कोणत्याही निवडणुकीत त्या कालावधीमध्ये मतदान करण्यासाठी निरहूं होईल.

(३) कोणतीही व्यक्ती संसदेच्या कोणत्याही सभागहाचा सदस्य किंवा राज्याच्या विधानसभेचा किंवा विधानपरिषदेचा सदस्य म्हणून निवडली जाण्यास आणि सदस्य म्हणून राहण्यास कोणत्याही प्रकारे निरहूं झाली असता त्या बाबतीत तिने कलम ८के च्या पोटकलम (२) अन्वये सादर केलेल्या विनंती-अर्जावरील राष्ट्रपतीच्या निर्णय हा जणू काही निवडणूक कायदे (विशेषांग) अधिनियम, १९७५ याच्या प्रारंभाच्या लगतपूर्वी जसा होता तसा वा अधिनियमाच्या कलम ११ के च्या पोटकलम (१) खंड (ख) याअन्वये त्या व्यक्तीला निवडणकीत मतदान करण्यासंबंधी प्राप्त झालेल्या निरहृतेच्या संबंधातील निर्णय असावा त्याप्रमाणे तो निर्णय उक्त निरहृतेस, घेय तेथवर, लागू होईल.]

निरहृता दूर करणे. ११६. निवडणूक आयोगाला, कारण नमूद कलम '[कलम ११ के च्या पोटकलम (१) खालील कोणतीही निरहृता] दूर करता येईल.

[भाग तीन

सार्वत्रिक निवडणुकांबाबत अधिसूचना

१२. राज्यसभेतील जे सदस्य त्यांचा पदावधी समाप्त होताच निवृत्त होतात, त्या सदस्यांच्या दैवांशिक निवडणुकां- जागा भरण्याच्या प्रयोजनार्थ, राष्ट्रपती, निवडणूक आयोगाकडून शिफारस करण्यात येईल अशा दिनांकाला बाबत अधिसूचना. किंवा दिनांकांना, भारताच्या राजपत्रात एक किंवा अधिक अधिसूचना प्रसिद्ध करून त्यांदारे, या अधिनियमाच्या आणि त्याखाली काढलेल्या नियमांच्या व आदेशांच्या उपबंधानुसार सदस्य निवडून आलेल्या सदस्यांना किंवा, प्रकरणपरत्वे, निवाचिक गणाच्या सदस्यांना पाचारण करील :

परंतु, या कलमाखालील कोणतीही अधिसूचना, निवृत्त होणाऱ्या सदस्यांचा पदावधी ज्या दिनांकास समाप्त होणार त्या दिनांकापूर्वीच्या तीन महिन्यांपेक्षा अधिक काळ अगोदर काढली जाणार नाही.

राज्यसभेमध्ये '[१२क. 'संविधान (छत्रिसवे विशेषांग) अधिनियम, १९७५' यांदारे सिक्कीम राज्याला सिक्कीम राज्याला राज्यसभेमध्ये वाटून दिलेली जागा पहिल्यांदा भरण्याच्या प्रयोजनार्थ, राष्ट्रपती, भारताचे राजपत्र यात वाटून दिलेली जागा प्रसिद्ध केलेल्या अधिसूचनेद्वारे, निवडणूक आयोग शिफारस करील त्या दिनांकाला, सिक्कीम राज्याच्या भरण्यासाठी ध्याव-विधानसभेच्या निवाचित सदस्यांना, या अधिनियमाच्या आणि त्याखाली केलेल्या नियमांच्या आणि आदेशांच्या निवडणुकीची च्या उपबंधानुसार सदस्य निवडण्यासाठी आवाहन करील आणि अशा रीतीने घेतलेली निवडणूक ही सर्व अधिसूचना. प्रयोजनार्थ आणि वस्तुतः कलम १२ अवृत्ते घेण्यात आलेली असल्याचे मानले जाईल.]

१३. (विवक्षित संघ राज्यतेकांकरिता निवाचिकाण पुनर्वर्द्धित करण्याकरिता अधिसूचना.) 'क्षेत्रीय परिषद अधिनियम, १९५६' (१९५६ वा १०३) कलम ६६ द्वारे निरसित.

लोकसभेच्या १४. (१) विद्यमान लोकसभेचा कालावधी समाप्त झाल्यावर किंवा तिचे विसर्जन झाल्यावर सार्वत्रिक निवडणुकी- नवीन लोकसभा घटित करण्याच्या प्रयोजनार्थ, सार्वत्रिक निवडणूक घेतली जाईल.

बाबत अधिसूचना.

१. १९७५ चा अधिनियम ४०, कलम ३ व अनुसूची दोन द्वारे "किंवा" हा मजकूर गाळण्यात आला.
२. वरील अधिनियमाच्या ४०, कलम ४ द्वारे खंड (ख) गाळला.
३. वरील अधिनियमाच्या कलम ४ द्वारे समाविष्ट केले.
४. वरील अधिनियमाच्या कलम ५ द्वारे मूळ मजकूराएवजी दाखल केले.
५. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ७ द्वारे भाग तीन (कलमे १२ ते १८) याएवजी दाखल केले.
६. १९७६ चा अधिनियम १०, कलम २ व अनुसूचीद्वारे समाविष्ट केले (९ सप्टेंबर, १९७५ रोजी व तेह्यापासून).

(२) उक्त प्रयोजनार्थ, राष्ट्रपती निवडणक आयोगाकडून शिफारस करण्यात येईल अशा दिनांकाला किंवा दिनांकांना भारताच्या राजपत्रात एक किंवा अधिक अधिसूचना प्रसिद्ध करून त्याद्वारे, या अधिनियमाच्या आणि त्याखाली काढलेल्या नियमांच्या व आदेशांच्या उपबंधानुसार सदस्यांना निवडून देण्यासाठी सर्व संसदीय मतदारसंघांना पाचारण करील :

परंतु, जेव्हा, विद्यमान लोकसभेच्या विसर्जनाव्यतिरिक्त अन्य कारणाने अशी सार्वत्रिक निवडणक घेतली जाईल तेव्हा, अनुच्छेद ८३ च्या खंड (२) मधील उपबंधाखाली अशी कोणतीही अधिसूचना, त्या सभेचा कालावधी समाप्त होण्याच्या दिनांकापूर्वी सहा महिन्यांच्या आधी केव्हाही काढली जाणार नाही.

[१४क. संविधानाच्या अनुच्छेद ३७१ च च्या खंड (३) मध्ये विनिर्दिष्ट केल्याप्रमाणे लोकसभेवर विद्यमान लोकसभेवर सिक्कीम राज्याचा प्रतिनिधी निवडण्याच्या प्रयोजनार्थ, निवडणूक आयोग, राज्यसभा सदस्यांच्या निवडणुकी- सिक्कीम राज्याचा करिता लागू असतील असे या अधिनियमाचे उपबंध आणि त्याखाली काढलेल्या नियमांच्या व आदेशांच्या उपबंधानुसार सदस्यांना निवडून देण्यासाठी राज्यातील सर्व विधानसभा मतदार- संघांना पाचारण करील.] करिता अधिसूचना.

१५. (१) विद्यमान विधानसभेचा कालावधी समाप्त ज्ञात्यावर किंवा ती विसर्जित ज्ञात्यावर, राज्य विधानसभेच्या नवीन विधानसभा घटित करण्याच्या प्रयोजनार्थ, सार्वत्रिक निवडणूक घेतली जाईल. सार्वत्रिक निवडणूकी- बाबत अधिसूचना.

(२) उक्त प्रयोजनार्थ, [राज्यपाल किंवा प्रकरणपरत्वे, प्रशासक,] * * * * निवडणूक किंवा अयोगाकडून शिफारस करण्यात येईल अशा दिनांकाला किंवा दिनांकांना, राज्याच्या शासकीय राजपत्रात एक किंवा अनेक अधिसूचना प्रसिद्ध करून त्याद्वारे, या अधिनियमाच्या आणि त्याखाली काढलेल्या नियमांच्या व आदेशांच्या उपबंधानुसार सदस्यांना निवडून देण्यासाठी राज्यातील सर्व विधानसभा मतदार- संघांना पाचारण करील :

परंतु, जेव्हा विद्यमान विधानसभेच्या विसर्जनाव्यतिरिक्त अन्य कारणाने सार्वत्रिक निवडणूक घेतली जाईल तेव्हा, ज्या दिनांकाला, अनुच्छेद १७२ च्या * * * * खंड (१) मधील *[किंवा प्रकरणपरत्वे, 'संघ राज्यक्षेत्र शासन अधिनियम, १९५३' (१९५३ चा २०) याच्या कलम ५] मधील उपबंधाच्या अधीनतेने, विधानसभेचा कालावधी समाप्त व्हावयाचा होता, त्या दिनांकापूर्वीच्या सहा महिन्यांच्या अगोदर अशी कोणतीही अधिसूचना काढली जाणार नाही.

[१५क. 'राज्य पुनरंरचना अधिनियम, १९५६' (१९५६ चा ३७) खाली मध्य प्रदेश राज्याची विधानपरिषदेच्या विधानपरिषद घटित करण्यासाठी आणि 'विधानपरिषद अधिनियम, १९५७' (१९५७ चा ३७) खाली विशिष्ट निवडणुकी- आंद्र प्रदेश राज्याची विधानपरिषद घटित करण्यासाठी, पूर्वोक्त राज्यांपैकी प्रत्येक राज्याचा राज्यपाल बाबत अधिसूचना. निवडणूक आयोगाकडून शिफारस करण्यात येईल अशा दिनांकाला किंवा दिनांकांना राज्याच्या शासकीय राजपत्रात एक किंवा अनेक अधिसूचना प्रसिद्ध करून त्याद्वारे, या अधिनियमाच्या आणि त्याखाली काढलेल्या नियमांच्या व आदेशांच्या उपबंधानुसार सदस्यांना निवडून देण्यासाठी राज्याच्या विधानसभा सदस्यांना आणि सर्व विधानपरिषद मतदारसंघांना पाचारण करील.]

१६. राज्य विधानपरिषदेतील, जे सदस्य त्यांचा पदावधी समाप्त होताच निवृत्त होतात त्या राज्य विधान- सदस्यांच्या जागा भरण्याच्या प्रयोजनार्थ, राज्यपाल, * * * * निवडणूक आयोगाकडून शिफारस परिषदेच्या द्वारांतर्क करण्यात येईल अशा दिनांकाला किंवा दिनांकांना राज्याच्या शासकीय राजपत्रात एक किंवा अनेक निवडणुकीबाबत अधिसूचना प्रसिद्ध करून त्याद्वारे या अधिनियमाच्या आणि त्याखाली काढलेल्या नियमांच्या व आदेशांच्या अधिसूचना. उपबंधानुसार सदस्यांना निवडून देण्यासाठी, राज्य विधानसभा सदस्यांना आणि सर्व संबंधित विधानपरिषद मतदारसंघांना पाचारण करील :

परंतु, या कलमाखालील कोणतीही अधिसूचना निवृत्त होणाऱ्या सदस्यांचा पदावधी ज्या दिनांकाला समाप्त होणार, त्या दिनांकापूर्वीच्या तीन महिन्यांपैकी अधिक काळ अगोदर काढली जाणार नाही.

भाग चार

निवडणूक चालनासाठी प्रशासकीय यंत्रणा

१७. या भागामध्ये आणि पाचव्या भागामध्ये, संदर्भानुसार अन्यथा आवश्यक नसेल तर, "मतदार- व्याख्या संघ" याचा अर्थ, * * * संसदीय मतदारसंघ किंवा विधानसभा मतदारसंघ किंवा विधानपरिषद- मतदारसंघ, असा आहे.

१. १९७६ चा अधिनियम १७, कलम २ व अनुसूची द्वारे समाविष्ट केले (९ सप्टेंबर, १९७५ रोजी व तेव्हापासून).
२. १९६३ चा अधिनियम २०, कलम ५७ व अनुसूची दोन द्वारे मूळ मजकुराएवजी हा मजकुर दाखल केला.
३. विधि अनुकूलन (क. २), आदेश १९५६, द्वारे विशिष्ट शब्द गाळले.
४. १९६३ चा अधिनियम २०, कलम ५७ व अनुसूची दोन द्वारे समाविष्ट केले.
५. १९५७ चा अधिनियम ३७, कलम १३ द्वारे समाविष्ट केले.
६. १९५६ चा अधिनियम १०३, कलम ६६ द्वारे विशिष्ट शब्द गाळले.

निवडणक [१९क. संविधान, 'लोक प्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५०' (१९५० चा ४३) आणि हा आयोगाच्या कार्य-अधिनियम, याखालील किंवा त्याअन्वये केलेले नियम यांच्याखालील निवडणूक आयोगाचे कार्याधिकार, घिकारांचे प्रत्या-निवडणूक आयोगाने या संबंधात काही सर्वसाधारण किंवा विशेष निदेश दिले असल्यास, त्यांच्या अधीनतेने पोजन. निवडणूक उप आयुक्ताला किंवा निवडणूक आयोगाच्या सचिवालाही बजावता येतील.]

मुख्य निवाचन [२०. निवडणूक आयोगाचे अधीक्षण, निदेशन आणि नियंत्रण यांच्या अधीनतेने, प्रत्येक राज्याचा अधिकाऱ्यांची सर्व-मुख्य निवाचन अधिकारी या अधिनियमाखाली राज्यातील सर्व निवडणूकांच्या चालनावर देखरेख करील. साधारण करून.

[जिल्हा निवडणक २०क. (१) मुख्य निवाचन अधिकाऱ्याचे अधीक्षण, निदेशन आणि नियंत्रण यांच्या अधीनतेने अधिकाऱ्यांची सर्व-जिल्हा निवडणूक अधिकारी, जिल्हातील किंवा त्यांच्या अधिकारितेतील संसदीय आणि राज्य विधान-साधारण करून. मंडळाच्या सर्व निवडणूकांच्या चालनासंबंधीच्या संपूर्ण कामाचे समन्वयन करील व त्यावर देखरेख करील.

(२) जिल्हा निवडणूक अधिकारी हा, निवडणूक आयोग व मुख्य निवाचन अधिकारी यांच्याकडून त्याच्यावर सोपविष्यात येतील अशी अन्य कायेही पार पाडील.]

अभीक्षक [२०ख. (१) निवडणूक आयोग, एखादा मतदारसंघामधील किंवा मतदारसंघांच्या गटामधील निवडणूक किंवा निवडणुकापार पाडण्याच्या कामावर लक्ष ठेवण्यासाठी आणि निवडणूक आयोग त्याच्याकडे सोपवील अशी अन्य कामे पार पाडण्यासाठी एखाद्या शासकीय अधिकाऱ्याचे अभीक्षक म्हणून नाम-निर्देशन करील.

(२) पोटकलम (१) अन्वये नामनिर्देशित केलेल्या अभीक्षकाला, त्याला ज्या मतदारसंघासाठी नामनिर्देशित केले असेल त्या मतदारसंघाच्या किंवा मतदारसंघामधील कोणत्याही मतदारसंघाच्या निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याला, निकाल घोषित वरण्यावूर्बी कोणत्याही वेळी मतमोजणी थांबविष्याचा किंवा अनेक मतदान केंद्रे किंवा मतदानासाठी किंवा मतमोजणीसाठी निश्चित केलेल्या जागा ताब्यात घेतल्या असल्याबद्दल किंवा मतदान केंद्रावर किंवा मतदानासाठी निश्चित केलेल्या जागी वापरण्यात आलेली कोणतीही मतपत्रिका निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याच्या अभिरक्षेतून वेकायदेशीररीत्या ताब्यात घेण्यात आल्याबद्दल किंवा त्या मतदान केंद्रावरील किंवा जागेवरील मतदानाचा निर्णय निश्चित करता येणार नाही इतक्या प्रमाणात ती मतपत्रिका अनवधानाने किंवा हेतुपुरुस्सर नष्ट करण्यात किंवा गहाळ करण्यात किंवा खराब करण्यात किंवा विरुद्ध करण्यात आल्याबद्दल अभीक्षकांची खात्री झाल्यास, तेथील निवडणुकीचा निकाल जाहीर न करण्याचा निदेश देता येईल.

(३) जेव्हा अभीक्षकाने या कलमान्वये निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याला मतमोजणी थांबविष्याचा किंवा निकाल जाहीर न करण्याचा निदेश दिला असेल तेव्हा, अभीक्षक ती बाब ताबडतोब निवडणूक आयोगाला कठवील आणि त्यानंतर निवडणूक आयोग सर्व महत्वाची परिस्थिती लक्षात घेतल्यावर, कलम ५८वा किंवा कलम ६४क किंवा कलम ६६ अन्वये योग्य ते निदेश देईल.

स्पष्टीकरण.—पोटकलम (२) आणि पोटकलम (३) यांच्या प्रयोगजनार्थ, "अभीक्षक" यात प्रादेशिक आयुक्तांचा किंवा निवडणूक आयोगाच्या ज्या अधिकाऱ्याकडे या कलमान्वये एखाद्या मतदारसंघातील किंवा मतदारसंघाच्या गटातील निवडणूक किंवा निवडणुकापार पाडण्याच्या कामावर लक्ष ठेवण्याचे काम आयोगाद्वारे सोपविष्यात आले असेल अशा कोणत्याही अधिकाऱ्याचा समावेश आहे.]

निवडणूक निर्णय २१. प्रत्येक मतदारसंघाच्या बाबतीत, राज्यसभेतील एक किंवा अनेक जागा भरण्यासाठी घेण्यात अधिकारी. येणाऱ्या प्रत्येक निवडणुकीसाठी आणि राज्याच्या विधानपरिषदेतील एक किंवा अनेक जागा भरण्यासाठी राज्य विधानसभेच्या सदस्यांकडून होणाऱ्या प्रत्येक निवडणुकीसाठी, निवडणूक आयोग, त्या राज्याच्या शासनाशी विचारविनियम करून, एकेक निवडणूक निर्णय अधिकारी पदनिर्देशित किंवा नामनियुक्त करील असा अधिकारी हा "[शासनाचा किंवा स्थानिक प्राधिकरणाचा अधिकारी] असेल :

परंतु, या कलमातील कझामुळेही निवडणूक आयोगाला एकाच निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याचे एकापेक्षा अधिक मतदारसंघासाठी पदनिर्देशन किंवा नामनियुक्ती करण्यास प्रतिवर्द्ध होणार नाही.]

सहायक निवडणूक २२. (१) निवडणूक आयोग, निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याला त्याची कायें पार पाडण्यात निर्णय अधिकारी. सहाय्य करण्यासाठी एका किंवा अधिक सहाय्यक निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांची नियुक्ती करू शकेल.

१. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम २१ द्वारे समाविष्ट केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
२. १९६६ चा अधिनियम २७, कलम ९ द्वारे कलमे २० व २१ यांच्याजी दाखल केले.
३. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम २२ द्वारे समाविष्ट केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
४. १९६६ चा अधिनियम २१, कलम ४ द्वारे समाविष्ट केले (१ ऑगस्ट, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
५. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम २३ द्वारे मूळ मजकूराईवजी दाखल केले.

परंतु, अशी प्रत्येक व्यक्ती [शासनाचा किंवा स्थानिक प्राधिकरणाचा अधिकारी] असेल.

(२) प्रत्येक सहायक निवडणूक निर्णय अधिकारी, निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांच्या नियंत्रणाच्या अधीनतेने, निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांची सर्व किंवा त्यांपैकी कोणतीही कार्ये पार पाडण्यास सक्षम असेल :

परंतु, निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांची जी कार्ये * * * * नामनिर्देशनाच्या छाननीशी
* * * * संवंधित असतील त्यांपैकी कोणतीही कार्य, निवडणूक निर्णय अधिकारी ते करूच शकत नाही अशी अपरिहर्य परिस्थिती नसेल तर, कोणताही सहायक निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याला करता येणार नाही.

२३. संदर्भानुसार अन्यथा आवश्यक नसेल तर, या अधिनियमातील निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांच्या नियंत्रणाच्या निवडणूक निर्णय प्राधिकृत करण्यात आले आहे असे कोणतेही कार्य करण्याचा सहायक निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांचा करण्याचा सहायक समावेश असल्याचे मानण्यात येईल.

निवडणूक निर्णय
अधिकाऱ्यांचा
निवडणूक निर्णय
अधिकारी या संज्ञेत
समावेश असावयाचा.

२४. हा अधिनियम आणि त्याखाली करण्यात आलेले नियम किंवा आदेश याद्वारे उपबंधित निवडणूक निर्णय कोलेत्या रीतीने निवडणूकीने परिणामकारकरीत्या चालन करण्यासाठी आवश्यक असतील अशा सर्व कृती अधिकाऱ्यांचे सर्व-व गोष्टी कोणताही निवडणूकीच्या वेळी करणे, हे निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यांचे सर्वसाधारण कर्तव्य साधारण कर्तव्य असेल.

[२५. निवडणूक आयोगाच्या पूर्वमान्यतेने जिल्हा निवडणूक अधिकारी, ज्याचा ज्याचा संपूर्ण मतदारसंघासाठी किंवा अधिकतर भाग त्याच्या अधिकाऱ्यांत असेल त्या प्रत्येक मतदारसंघासाठी पुरेशा मतदान केंद्रांची मतदान केंद्रांची व्यवस्था करील आणि निवडणूक आयोग निवडणूक देईल त्या पद्धतीने, अशी मतदान केंद्रे आणि ज्यांच्या व्यवस्था करणे. ज्यांच्यासाठी अशा केंद्रांची व्यवस्था केली आहे ती मतदान क्षेत्रे किंवा गट दर्शविणारी सूची प्रसिद्ध करील.]

२६. (१) [जिल्हा निवडणूक अधिकारी,] प्रत्येक मतदान केंद्राकरिता, मतदान केंद्राध्यक्षाची मतदान केंद्रांसाठी आणि त्याला आवश्यक वाटेल अशा मतदान अधिकाऱ्यांची किंवा अधिकाऱ्यांची नियुक्ती करील, पण जी मतदान केंद्राध्यक्षांची व्यक्ती निवडणूकीमध्ये किंवा त्यासंबंधात, एखादा उमेदवाराने किंवा त्याच्या वर्तीने नेमलेली असेल अथवा नियुक्ती. अन्यथा त्याच्याकरता काम करत असेल अशा कोणताही व्यक्तीला तो नियुक्त करणार नाही :

परंतु, एखादा भतदान अधिकारी मतदान केंद्रावर अनुपस्थित असल्यास, मतदान केंद्राध्यक्ष, निवडणूकीमध्ये किंवा त्यासंबंधात उमेदवाराने किंवा त्याच्या वर्तीने नेमलेल्या किंवा अन्यथा त्याच्यासाठी काम करण्याच्या व्यक्तीव्यक्तिरिक्त, मतदान केंद्रावर उपस्थित असणाऱ्या कोणताही व्यक्तीची पूर्वीच्या अधिकाऱ्यांच्या अनुपस्थितीत मतदान अधिकारी म्हणून नियुक्ती करील आणि तदनुसार [जिल्हा निवडणूक अधिकाऱ्यांचा] कळवील :

[परंतु आणखी असे की, या पोटकलमातील काणामुळेही एकाच वास्तुतील एकाहून अधिक मतदान केंद्रांकरिता मतदान केंद्राध्यक्ष म्हणून एकाच व्यक्तीची नियुक्ती करण्यास [जिल्हा निवडणूक अधिकाऱ्यांचा] प्रतिवंध होणार नाही.]

(२) मतदान अधिकारी, मतदान केंद्राध्यक्षाने तसे निवेशित केले तर, हा अधिनियम किंवा त्याखाली करण्यात आलेले नियम किंवा आदेश याखाली मतदान केंद्राध्यक्षाला काढी लागणारी सर्व किंवा त्यांपैकी कोणतीही कार्ये पार पाडील.

(३) मतदान केंद्राध्यक्षास प्रकृति-अस्वास्थ्यामध्ये किंवा अन्य अपरिहायं कारणामुळे मतदान केंद्रावर अनुपस्थित राहणे भाग पडल्यास, अशा कोणताही अनुपस्थितीचा प्रसंगी त्याची कार्ये पार पाडण्यास [जिल्हा निवडणूक अधिकाऱ्यांने] ज्याला आधीपासून प्राधिकृत केले असेल असा मतदान अधिकारी अशी कार्ये पार पाडील.

१. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम २४ द्वारे मूळ मजकुराएवजी दाखल केले.

२. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम १० द्वारे मूळ मजकूर गाठला.

३. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम २५ द्वारे मूळ कलम २५ एवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).

४. वरील अधिनियमाच्या कलम २६ द्वारे 'निवडणूक निर्णय अधिकारी' घाएवजी हा बाब्दोलेल्या दाखल केला (१४ डिसेंबर १९६६ रोजी व तेव्हापासून).

५. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम १२ द्वारे समाविष्ट केले.

(४) या अधिनियमातील मतदान केंद्राध्यक्षाच्या उल्लेखांमध्ये संदर्भानुसार अन्यथा आवश्यक नसेल तर, पोटकलम (२) किंवा, प्रकरणपत्रत्वे, पोटकलम (३) खाली कोणत्याही व्यक्तीला जे कोणतेही कार्य करण्यास प्राधिकृत करण्यात आले असेल ते कार्य करणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीचा समावेश असल्याचे नामले झाईल.

*[(५) कलम २५ मध्ये आणि ह्या कलमामध्ये केलेल्या जिल्हा निवडणूक अधिकाऱ्याच्या उल्लेखाचा संघ राज्यकैवातील मतदारसंघाच्या संबंधातील अर्यं, त्या मतदारसंघाच्या निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याचा उल्लेख, असा लावला जाईल.]

मतदान केंद्राध्यक्षाचे २७. मतदान केंद्रांवर सुव्यवस्था राखणे आणि मतदान सुरक्षीतपणे होत आहे हे पाहणे, हे मत- सर्वसाधारण दान केंद्राध्यक्षाचे सर्वसाधारण कर्तव्य असेल.

कर्तव्य.

मतदान अधि- २८. मतदान केंद्राच्या मतदान केंद्राध्यक्षाला त्याची कार्ये पार पाडण्यात सहाय्य करणे, हे अशा काऱ्याची छूर्तव्ये. केंद्रावरील मतदान अधिकाऱ्याचे कर्तव्य असेल.

निवडणूक निर्णय * [२८क. कोणत्याही निवडणुकांचे अयोजन करण्यासाठी निवडणूक निर्णय अधिकारी, सहायक निवडणूक अधिकारी, पीठासीन निर्णय अधिकारी, पीठासीन अधिकारी, मतदान अधिकारी व था भागांनव्यये नियुक्त केलेला अन्य कोणताही अधिकारी, इत्यादी अधिकारी आणि कोणत्याही राज्य शासनाने त्यावेळेपुरता पदनिर्देशित केलेला कोणताही पोलीस अधिकारी यांना निवडणूक निवडणूक जाहीर करण्याचा अधिसूचनेच्या दिनांकी व तेव्हापासून व अशा निवडणुकीचे निकाल जाहीर आयोगावर करण्याच्या दिनांकापवर्त्यत्व्या कालावधीसाठी निवडणूक आयोगावर प्रतिनियुक्त असल्याचे समजण्यात येईल प्रतिनियुक्त केलेले आणि त्यानुसार, असे अधिकारी त्या कालावधीत, निवडणूक आयोगाचे नियंत्रण, अधीक्षण व शिस्त याच्या अधिकारी म्हणून अधीन असतील.]

समजणे.

विधक्षित निवड- २९. (१) राज्यसभेतील एक किंवा अनेक जागा भरण्यासाठी घेऊलेल्या * * * निवडणूकांच्या बाबतीत णुकीसाठी अथवा एखाद्या राज्याच्या विधानप्रिषदेतील एक किंवा अनेक जागा भरण्यासाठी राज्याच्या विधेय उपबंध. विधानसभेच्या सदस्यांकडून होणाऱ्या निवडणुकीसाठी असलेला निवडणूक निर्णय अधिकारी, निवडणूक आयोगाच्या पूर्वान्यतेने, अशा निवडणुकीच्या वेळी कोणत्या ठिकाणी मतदान घेण्यात येईल ते निश्चित करील आणि याप्रमाणे निश्चित केलेले ठिकाण निवडणूक आयोगाकडून निवेशित करण्यात येईल अशा एकारे अधिसूचित करील.

(२) निवडणूक निर्णय अधिकारी, याप्रमाणे निश्चित केलेल्या ठिकाणी घेतल्या जाणाऱ्या निवडणुकीचा अध्यक्ष म्हणून सूत्रचालन करील आणि त्याला सहाय्य करण्यासाठी त्याला आवश्यक वाटेल असा किंवा असे मतदान अधिकारी नियुक्त करील, पण जी व्यक्ती त्या निवडणुकीमध्ये किंवा त्यासंबंधात उमेदवाराने किंवा त्याच्या वतीने नेमलेली असेल अथवा अन्यथा त्याच्यासाठी काम करत असेल अशा कोणाही व्यक्तीला तो नियुक्त करणार नाही.

*[भाग चार-क

राजकीय पक्षाची नोंदणी

संघटना व निगम २९क. (१) स्वतःला राजकीय पक्ष म्हणविणारा आणि या भागाच्या उपबंधाचे लाभ घेण्याचे उद्दिष्ट असणारा भारताचा कोणताही संघ किंवा एक एक नागरिक मिळून बनणारा कोणताही निकाय, या अधिनियमाच्या प्रयोजनांसाठी राजकीय पक्ष म्हणून आपली नोंदणी व्हावी यासाठी निवडणूक आयोगाकडे आयोगाकडे नोंदणी अर्ज करील.

करणे. (२) असा प्रत्येक अर्ज,—

(क) संघ किंवा निकाय, लोकप्रतिनिधित्व (विशेषधन) अधिनियम, १९८८ याच्या प्रारंभी अस्तित्वात असल्यास अशा प्रारंभानंतरच्या साठ दिवसांच्या आत केला जाईल;

१. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम २६ द्वारे समाविष्ट केला (१४ डिसेंबर १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
२. १९८९ चा अधिनियम १, कलम ५ द्वारे समाविष्ट केला (१५ मार्च १९८९ रोजी व तेव्हापासून).
३. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम १३ द्वारे मूळ मजकूर गाळला.
४. १९८९ चा अधिनियम १, कलम ६ द्वारे समाविष्ट केला (१५ जून १९८९ रोजी व तेव्हापासून).

(६) संघ किंवा निकाय, अशा प्रारंभानंतर स्थापन करण्यात आल्यास, तिच्या स्थापनेच्या दिनांकाच्या ठीक तीस दिवसांच्या आत केला जाईल.

(७) पोटकलम (१) खालील प्रत्येक अर्जावर, संघ किंवा निकाय याच्या मुख्य कार्यकारी अधिकाऱ्याची (मग असा मुख्य कार्यकारी अधिकारी, सचिव किंवा अन्य कोणत्याही पदनामाने ओळखला जात असो) सही असेल आणि तो आयोगाच्या सचिवाकडे सादर केला जाईल किंवा अशा सचिवाकडे नोंदणीकृत डाकेने पाठविण्यात येईल.

(८) अशा प्रत्येक अर्जावर खालील तपशिलाचा समावेश असेल, तो पुढीलप्रमाणे :—

- (क.) संघाचे किंवा निकायाचे नाव;
- (ख.) या राज्यात त्याचे मुख्य कार्यालय स्थित असेल ते राज्य;
- (ग.) त्याला उद्देशून लिहिलेली पत्रे व इतर पत्रव्यवहार या पत्त्यावर करण्यात येईल तो पत्ता;
- (घ.) त्याचा अध्यक्ष, सचिव, कोषाध्यक्ष व अन्य पदाधिकारी यांची नावे;
- (इ.) त्याच्या सदस्यांची संख्या, आणि जर सदस्यांचे प्रवर्ग असतील, तर अशा प्रत्येक प्रवर्गाची संख्या;
- (ज.) त्याची कोणत्याही स्थानिक शाखा आहे किंवा कसे, असल्यास ती कोणत्या स्तरांवर आहे;
- (झ.) संसदेच्या किंवा कोणत्याही राज्य विवानमंडळाच्या कोणत्याही सभागृहातील कोणत्याही सदस्याने किंवा सदस्यांनी त्यांचे प्रतिनिधित्व केले आहे किंवा कसे, शासल्यास असा सदस्य किंवा अशा सदस्यांची संख्या.

(९) पोटकलम (१) खालील अर्जासोबत संघ किंवा निकाय, मग असा संघ किंवा निकाय कोणत्याही नावाने संबोधला जात असो, याचे ज्ञापन किंवा नियम व विनियम यांची एक प्रत जोडलेली असेल आणि असे ज्ञापन किंवा नियम व विनियम यांमध्ये संघ किंवा निकाय, कायद्याद्वारे संस्थापित भारताच्या संविधानाविषयी तसेच समाजवाद, सर्वधर्मसमभाव लोकशाहीच्या तत्त्वांविषयी खरी श्रद्धा व निष्ठा बाळगील आणि भारताची सार्वभौमता, एकता व अद्वंद्ता अवधित ठेवील, असा विशिष्ट उपवंश समाविष्ट असेल.

(१०) आयोग, संघ किंवा निकाय यांच्याकडून त्याला योग्य वाटेल असा तपशील मागवू शकेल.

(११) आयोग, आपल्या ताब्यातील पूर्वोक्त सर्व तपशील व अन्य कोणत्याही आवश्यक व संबंधित बाबींची विचार केल्यानंतर आणि संघ किंवा निकाय यांच्या प्रतिनिधींना आपले म्हणून मांडण्याची वाजवी संधी दिल्यानंतर, संघाची किंवा निकायाची, या भागाच्या प्रयोजनार्थ, राजकीय पक्ष म्हणून एकत्र नोंदणी करण्याचा किंवा नोंदणी न करण्याचा निर्णय घेईल; आणि आयोग संघाला किंवा निकायाला आपला निर्णय कळवील :

परंतु, अशा संघाचे किंवा निकायाचे ज्ञापन किंवा नियम व विनियम हे, पोटकलम (१) च्या उपवंशास अनुरूप ठरेपर्यंत, या पोटकलमाखाली कोणत्याही संघाची किंवा निकायाची राजकीय पक्ष म्हणून नोंदणी केली जाणार नही.

(१२) आयोगाचा निर्णय अंतिम असेल.

(१३) कोणत्याही संघाची किंवा निकायाची पूर्वोक्तप्रमाणे राजकीय पक्ष म्हणून नोंदणी झाल्यानंतर, त्याचे मुख्य कार्यालय, पदाधिकारी, पत्ता यांमधील किंवा अन्य कोणत्याही महत्वाच्या बाबीमधील बदल विनाविलंब आयोगाला कळविण्यात येईल.]

भाग पाच

निवडणुकीचे चालन

प्रकरण एक

उमेदवारांचे नामनिर्देशन

[३०. एक किंवा अनेक सदस्य निवडून देण्यासाठी मतदारसंघाला पाचारण करणारी अधिसूचना नामनिर्देशन, इत्यादी-काढण्यात आली की, निवडणूक आयोग शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे पुढील दिनांक नियत करील :— साठी दिनांक नियत करणे.

(क) नामनिर्देशने करण्याचा अखेरचा दिनांक.—हा दिनांक प्रथमोक्त अधिसूचना प्रसिद्ध केल्याच्या दिनांकानंतरचा [सातवा दिवस] किंवा तो सार्वजनिक सुटीचा दिवस असल्यास, त्याच्या लगतनंतरचा सार्वजनिक सुटी नसणारा दिवस असेल;

(ख) नामनिर्देशनांच्या छाननीचा दिनांक.—हा दिनांक नामनिर्देशने करण्याच्या अखेरच्या दिनांकानंतर [लगेच येणारा] दिवस किंवा, तो सार्वजनिक सुटीचा दिवस असल्यास, त्याच्या लगतनंतरचा सार्वजनिक सुटी नसणारा दिवस असेल;

(ग) उमेदवारी मार्गे घेण्याचा अखेरचा दिनांक.—हा दिनांक नामनिर्देशनांची छाननी करण्याच्या अखेरच्या दिनांकानंतर [एक दिवस सोडून दुसऱ्या दिवस] किंवा तो, सार्वजनिक सुटीचा दिवस असल्यास त्याच्या लगतनंतरचा सार्वजनिक सुटी नसणारा दिवस असेल;

(घ) ज्या दिनांकास किंवा आवश्यक असल्यास दिनांकाना मतदान घेण्यास येईल तो किंवा ते दिनांक.—तो दिनांक किंवा त्यापैकी पहिला दिनांक हा उमेदवारी मार्गे घेण्याच्या अखेरच्या दिनांकानंतरच्या [चौदावा दिवसाहून] अगोदरचा नसेल; आणि

(ङ) ज्या दिनांकापूर्वी मतदान पूर्ण व्हावे लागेल तो दिनांक.

* * * * *

निवडणकीकी ३१. कलम ३० खालील अधिसूचना वाढप्यात आल्यावर, * * * * * निवडणूक निर्णय जाहीर नोटीस. अधिकारी, नियोजित निवडणकीसाठी उमेदवारांची नामनिर्देशने मार्गविणारी व नामनिर्देशनपत्रे कोणत्या टिकाणी सुपुर्द वरावाराची ते विनिर्दिष्ट वरणारी अशा निवडणूकीकी जाहीर नोटीस विहित असेल अशा नमुन्यात व अशा रातीने देईल.

निवडणूकीकीसाठी ३२. कोणतीला संविधान व हा अधिनियम * * * * * यांच्या उपबंधां उमेदवारांचे खाली [किंवा 'संघ राज्यक्षेत शासन अधिनियम, १९६३' (१९६३ चा २०) याच्या उपबंधाखाली] नामनिर्देशन एखादी * * * जागा भरण्यासाठी होणाऱ्या निवडणूकीला ती अंहं असेल तर, ती जागा भरण्यासाठी होणाऱ्या निवडणूकीला उमेदवार म्हणून नामनिर्देशित वरता येईल.

नामनिर्देशनपत्र *[३३. (१) कलम ३० च्या खंड (क) खाली ठरवलेल्या दिनांकी किंवा दिनांकापूर्वी, शत्येक दाखल करणे आणि उमेदवाराला व्यक्तिशः किंवा त्याच्या प्रस्तावकामार्फत मध्यान्हपूर्व अवारा ते मध्यान्होत्तर तीन या वेळेत विधिग्राह्य नाम कलम ३१ खाली याबाबत दिलेल्या नोटिझीमध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या ठिकाणी, विहित नमुन्यात पूर्ण निर्देशनासाठी भरलेले आणि उमेदवाराने, तसेच प्रस्तावक म्हणून त्या मतदारसंघाच्या एखाद्या मतदाराने सही केलेले आवश्यक गोष्टी. नामनिर्देशनपत्र निवडणूकी निर्णय अधिकाऱ्यावडे सुपुर्द वरावे लागेल :

१. १९६१ चा अधिनियम ४०, कलम ७ द्वारे 'दहावा दिवस' या ऐवजी दाखल केले (२० सप्टेंबर १९६१ रोजी व तेव्हापासून).
२. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम २७ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
३. वरील अधिनियमाच्या कलम २७ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
४. १९६६ चा अधिनियम २१, कलम ५ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले.
५. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम २७ द्वारे स्पष्टीकरण गाठले (१४ डिसेंबर १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
६. वरील अधिनियमाच्या कलम २८ द्वारे मूळ मजकूर गाठला (१४ डिसेंबर १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
७. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम १५ द्वारे समाविष्ट केलेले शब्द विधि अनुकूलन (क्र. २) आदेश, १९५६ द्वारे गाठले.
८. १९६३ चा अधिनियम २०, कलम ५७ व अनुसूची दोन द्वारे समाविष्ट केले.
९. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम १५ द्वारे "कोणत्याही मतदारसंघातील" हा मजकूर गाठला.
१०. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम १६ द्वारे मूळ कलम ३३ ऐवजी दाखल केले.

[परंतु, मान्यताप्राप्त राजकीय पक्षाने उभा न केलेला उमेदवार हा, त्याच्या नामनिर्देशनपत्रावर त्या मतदारसंघातील मतदार असलेल्या दहा प्रस्तावकांची स्वाक्षरी असल्याखेरीज, त्या मतदारसंघातून निवडणुकीसाठी रीतसर नामनिर्देशित केला असल्याचे मानण्यात येणार नाही :

परंतु आणखी असे सुद्धा की, सार्वजनिक सुटीच्या दिवशी कोणतेही नामनिर्देशनपत्र निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याकडे सुपूर्द करता येणार नाही :

परंतु आणखी असे सुद्धा की, स्थानिक प्राधिकारी मतदारसंघ, पदवीधर मतदारसंघ किंवा शिक्षक मतदारसंघ यांच्या संबंधात, प्रस्तावक म्हणून “मतदारसंघाचा एक मतदार” या उल्लेखाचा अर्थ प्रस्तावक म्हणून मतदारसंघाच्या मतदारांच्या दहा टक्के मतदार किंवा असे दहा मतदार यांपैकी जे कमी असतील ते मतदार असा लावण्यात येईल.]

[(१) पोटकलम (१) मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, सिक्कीम विधानसभेच्या (संविधानानुसार रीतसर घटीत झालेली त्या राज्याची विधानसभा असल्याचे मानण्यात येणारी) निवडणुकीकरिता, निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याला सुपूर्द करावयाचे नामनिर्देशनपत्र, विहित केले असेल अशा नमुन्यात व अशा पढतीने भरण्ये लागेल :

परंतु, उक्त नामनिर्देशनपत्रावर, त्या नामनिर्देशनाला आपली संभती दर्शविण्यासाठी त्या उमेदवाराने आणि—

(क.) भूतिया-लेपवा कुठातील सिक्कीमीकरिता राखून ठेवलेल्या जागेच्या बाबतीत, त्या मतदारसंघातील कमीत कमी वीस मतदारांनी प्रस्तावक म्हणून आणि वीस मतदारांनी अनुगोदक म्हणून ;

(ख.) संवाकरिता राखून ठेवलेल्या जागेच्या बाबतीत, त्या मतदारसंघातील कमीत कमी वीस मतदारांनी प्रस्तावक म्हणून आणि वीस मतदारांनी अनुगोदक म्हणून ;

(ग.) नेपाळी कुठातील सिक्कीमीकरिता राखून ठेवलेल्या जागेच्या बाबतीत, त्या मतदारसंघातील एका मतदाराने प्रस्तावक म्हणून,

स्वाक्षरी केली पाहिजे :

परंतु आणखी असे की, कोणत्याही सार्वजनिक सुटीच्या दिवशी निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याकडे नामनिर्देशनपत्र सुपूर्द करता येणार नाही.]

(२) ज्या मतदारसंघातील एखादी जागा राखीव असेल त्या मतदारसंघात उमेदवाराच्या नामनिर्देशनपत्रामध्ये, तो ज्या विशिष्ट जातीचा किंवा जनजातीचा असेल, ती जात किंवा जनजाती आणि ज्या क्षेत्राच्या संबंधात ती जात किंवा जनजाती राज्यातील जनसूचित जात किंवा, प्रकरणपरत्वे, अनुसूचित जनजाती आहे ते क्षेत्र विनिर्दिष्ट करणारे अधिकरण समाविष्ट असल्याखेरीज, तो उमेदवार ती जागा भरण्यासाठी व्हावयाच्या निवडणुकीला अर्ह असल्याचे मानले जाणार नाही.

(३) जर त्या उमेदवाराया [कलम ९] मध्ये निर्देशलेले पद त्याने धारण केलेले असताना, बडतर्फ करण्यात आलेले असून, बडतर्फी झाल्यापासून पाच वर्षांचा कालावधी उलटून गेलेला नसेल तर अशा व्यक्तीच्या नामनिर्देशनपत्रासोबत, ही व्यक्ती भ्रष्टाचारावदूल किंवा राज्याशी बोईमानी केल्याबदूल बडतर्फ केली गेलेली नाही अशा आशयाचे, निवडणूक आयोगाने विहित केलेल्या रीतीने दिलेले प्रमाणपत्र असल्याशिवाय, ती व्यक्ती, उमेदवार म्हणून रीतसर नामनिर्देशित झाली असल्याचे मानले जाणार नाही.

(४) नामनिर्देशनपत्र दाखल करण्यात आल्यावर निवडणूक निर्णय अधिकारी नामनिर्देशनपत्रामध्ये नमूद केलेली उमेदवारांची नावे आणि उमेदवार व त्याचे प्रस्तावक यांचे मतदार यादी क्रमांक हे मतदार यादीमध्ये नोंदवल्यावरहुकूम आहेत, यावदूल स्वतःची खात्री करून घेईल :

[परंतु, मतदार यादीत अथवा नामनिर्देशनपत्रात उल्लेखिलेल्या उमेदवाराच्या किंवा त्याच्या प्रस्तावकाच्या नावाच्या संबंधातील किंवा कोणत्याही ठिकाणाच्या संबंधातील कोणतेही चकीचे नाव किंवा चुकीचे वर्णन अथवा हस्तदोष, तांत्रिक वा मद्रण दोष अथवा मतदार यादीतील किंवा नामनिर्देशनपत्रातील अशा कोणत्याही व्यक्तीचा मतदार यादीतील क्रमांकाच्या संबंधातील कोणताही हस्तदोष, तांत्रिक किंवा

१. १९९६ चा अधिनियम २१, कलम ६(क) द्वारे मूळ मजकुराएवजी हा मजकूर दाखल केला (१ ऑगस्ट, १९९६ रोजी व तेव्हापासून).
२. १९७६ चा अधिनियम १०, कलम २ व अनुसूचीद्वारे समाविष्ट केले (९ सप्टेंबर, १९७५ रोजी व तेव्हापासून).
३. १९७८ चा अधिनियम ३८, कलम ३ व अनुसूची दोन द्वारे मूळ मजकुराएवजी दाखल केले.
४. १९६६ चा अधिनियम ४३, कलम २९ द्वारे मूळ परंतुकाएवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).

मुद्रण दोष हा, जेथे त्या व्यक्तीचे नाव किंवा ठिकाण सामान्यः समजाण्यासारखे असेल त्याबाबतीत अशा अव्यक्तीच्या किंवा ठिकाणाच्या संबंधात मतदार यादीचे किंवा नामनिर्देशनपत्राचे संपूर्ण प्रवर्तन होण्यावर परिणाम होणार नाही, आणि निवडणूक निर्णय अधिकारी असे कोणतेही चुकीचे नाव, हस्तदोष, तांत्रिक किंवा मुद्रण दोष दुरुस्त करण्यास परवानगी देईल आणि आवश्यक तेथे मतदार यादीतील किंवा नामनिर्देशनपत्रातील असे कोणतेही चुकीचे नाव, चुकीचे वर्णन, हस्तदोष, तांत्रिक किंवा मुद्रणदोष दुरुक्षित केले जावित असा निर्देश देईल.]

(५) जेव्हा उमेदवार वेगळ्या मतदारसंघातील मतदार असतो तेव्हा, त्या मतदारसंघाच्या मतदार यादीची प्रत किंवा त्यातील संबंध भाग किंवा अशा यादीतील संबंध नोंदीची प्रभाणित प्रत, नामनिर्देशनपत्रासोबत दाखल केली नसेल तर छाननीच्यावेळी निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यापुढे हजार करावी लागेल.

^१[(६) या कलमातील कशामुळेही एखाद्या उमेदवाराला एकापेक्षा अधिक नामनिर्देशनपत्रांडारे नामनिर्देशन केले जाण्यास प्रतिवंद्य होणार नाही :]

परंतु, एकाच मतदारसंघातील निवडणुकीसाठी एका उमेदवाराला किंवा त्याच्या वतीने चारापेक्षा अधिक नामनिर्देशनपत्रे सादर करता येणार नाहीत किंवा निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याला स्वीकारता येणार नाहीत.]

^२[(७) पोटकलम (६) मध्ये किंवा या अधिनियमाच्या अन्य कोणत्याही उपबंधामध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, पुढील प्रकारे कोणत्याही व्यक्तीला निवडणुकीसाठी उमेदवार म्हणून नामनिर्दिशत केले जाणार नाही :—

(क) लोकसभेच्या सार्वत्रिक निवडणुकीच्या बाबतीत, (मग ती सर्व संसद मतदारसंघांतून एकाचवेळी घेण्यात आलेली असो वा नसो) दोनपेक्षा अधिक संसद मतदारसंघांमधून;

(ख) राज्य विधान सभेच्या सार्वत्रिक निवडणुकीच्या बाबतीत, (मग ती सर्व विधानसभा मतदारसंघांतून एकाच वेळी घेण्यात आलेली असो वा नसो) त्या राज्यातील दोन किंवा अधिक मतदारसंघांमधून;

(ग) विधान परिषद असणाऱ्या राज्याच्या विधान परिषदेच्या द्वैवार्षिक निवडणुकीच्या बाबतीत, त्या राज्यातील दोन पेक्षा अधिक विधान परिषद मतदारसंघांमधून;

(घ) राज्याला वाटून दिलेल्या दोन किंवा अधिक जागा भरण्यासाठी राज्य विधान परिषदेच्या द्वैवार्षिक निवडणुकीच्या बाबतीत अशा दोन पेक्षा अधिक जागा भरण्यासाठी;

(इ) दोन किंवा अधिक संसद मतदारसंघांमधून एकाच वेळी घेण्यात येणाऱ्या पोट निवडणुकांच्या बाबतीत अशा दोन पेक्षा अधिक संसद मतदारसंघांमधून ;

(च) दोन किंवा अधिक विधान सभा मतदारसंघांमधून एकाचवेळी घेण्यात येणाऱ्या राज्य विधान सभेच्या पोट निवडणुकांच्या बाबतीत अशा दोन पेक्षा अधिक विधानसभा मतदार संघांमधून ;

(छ) राज्याला वाटून दिलेल्या दोन किंवा अधिक जागा भरण्यासाठी राज्य विधान परिषदेच्या एकाच वेळी घेण्यात येणाऱ्या पोट निवडणुकांच्या बाबतीत अशा दोन पेक्षा अधिक जागा भरण्यासाठी;

(ज) विधान परिषद असणाऱ्या राज्याच्या विधान परिषदेच्या दोन किंवा अधिक विधान परिषद मतदारसंघांमधून एकाच वेळी घेण्यात येणाऱ्या पोटनिवडणुकांच्या बाबतीत अशा दोनपेक्षा अधिक विधानपरिषद मतदारसंघांमधून.

स्पष्टीकरण.—या पोटकलमाच्या प्रयोजनार्थ जेव्हा पोटनिवडणुका घेण्यासाठी निवडणूक आयोग कलम १४७, १४९, १५० किंवा यथास्थिती १५१ अन्वये, एकाच तीरखेस अधिसूचना काढील तेव्हा अशा दोन किंवा अधिक पोटनिवडणुका एकाच वेळी घेण्यात आल्याचे मानण्यात येईल.]

अनामती.

३४. ^१[(१) कोणत्याही उमेदवाराने—

(क) संसदीय मतदारसंघातील निवडणुकीच्या बाबतीत, दहा हजार रुपयांची रक्कम किंवा उमेदवार अनुसूचित जातीचा किंवा अनुसूचित जनजातीचा असल्यास, पाच हजार रुपयांची रक्कम; आणि

१. १९६१ चा अधिनियम ४०, कलम ८ द्वारे पोटकलम (६) ऐवजी दाखल केले (२९ सप्टेंबर, १९६१ रोजी व तेव्हापासून).
२. १९९६ चा अधिनियम २१, कलम ६ (ख) द्वारे पोटकलम (७) समाविष्ट केले (१ ऑगस्ट, १९९६ रोजी व तेव्हापासून).
३. वरील अधिनियमाच्या कलम ७ द्वारे मूळ पोटकलम (१) ऐवजी दाखल केले (१ ऑगस्ट, १९९६ रोजी व तेव्हापासून).

(ख) विद्यान सभा किंवा विद्यान परिषद मतदारसंघाच्या निवडणकीच्या बाबतीत, पाच हजार रुपयांची रक्कम किंवा उमेदवार अनुसूचित जातीचा किंवा अनुसूचित जनजातीचा असल्यास, अडीच हजार हप्यांची रक्कम,

अनामत म्हणून ठेवल्याशिवाय किंवा ठेवण्याची तजवीज केल्याशिवाय तो, त्या मतदारसंघातील निवडणकीत-साठी रीतसर नामनिर्देशित झाला असल्याचे मानले जाणार नाही:

परंतु, जेव्हा एखादा उमेदवार एकाच मतदारसंघातील निवडणकीसाठी एकापेक्षा अधिक नामनिर्देशन-पत्रांद्वारे नामनिर्देशित झालेला असेल तेव्हा, या पोटकलमानुसार त्याला एकापेक्षा अधिक अनामत रकम देवाव्या लागणार नाहीत.]

(२) पोटकलम (१) अन्वये अनामत म्हणून ठेवावी लागणारी रक्कम हो, '[कलम ३३ च्या पोटकलम (१) खाली किंवा, प्रकरणपत्रवे, पोटकलम (१क) खाली] नामनिर्देशनपत्र सुपूर्द करण्याच्या वेळी उमेदवाराने निवडणक निर्णय अधिकाऱ्याकडे ती रक्कम रोख रकमेत जमा केली किंवा जमा करण्याची तजवीज केली असल्याशिवाय अथवा उक्त रक्कम त्याने किंवा त्याच्या वर्तीने अन्य व्यक्तीने भारताच्या रिझर्व्ह बँकेमध्ये किंवा शासकीय कोषागारात भरली आहे असे दर्शवणारी पावती नामनिर्देशनपत्रावर जोडले असल्याखेरीज त्या पोटकलमाखाली ती अनामत रक्कम म्हणून ठेवली असल्याचे मानले जाणार नाही.

३५. कलम ३३, '[पोटकलम (१) खाली किंवा, प्रकरणपत्रवे पोटकलम (१क) खाली] नामनिर्देशन-नामनिर्देशनांची पत्र मिळाल्यावर निवडणक निर्णय अधिकारी ते सुपूर्द करण्याच्या व्यक्तीला किंवा व्यक्तीना नाम-नोटीस व त्याच्या निर्देशनांच्या छाननीसाठी निश्चित केलेली वेळ व ठिकाण कठबील आणि त्या नामनिर्देशनपत्रावर त्याचा छाननीची वेळ अनुक्रमांक घालील आणि त्या नामनिर्देशनपत्रावर त्याला कोणत्या दिवशी आणि कोणत्या वेळी ते पत्र व जागा. सुपूर्द करण्यात आले, ते नमूद करून ते प्रमाणपत्र स्वाक्षरित करील व त्यानंतर शक्य तितक्या लवकर, तो उमेदवार व तो [प्रस्तावक] या दोवांचीहो नामनिर्देशनपत्रात जी वर्णने असतील त्यांच्यांशी मिळती-जुळती वर्णने अंतर्मूळ असलेली नामनिर्देशनाची नोटीस आपल्या कांगलातील ठळक जागी लावील.

३६. (१) कलम ३० खाली नामनिर्देशनांच्या छाननीसाठी निश्चित केलेल्या दिनांकी निवडणक नामनिर्देशनांची निर्णय अधिकारी ठरवील अशा वेळी आणि अशा ठिकाणी, उमेदवार त्यांचे निवडणक प्रतिनिधी, प्रत्येक छाननी. उमेदवाराचा एक प्रस्तावक * * * आणि प्रत्येक उमेदवाराने रीतसर लेखी प्राधिकृत केलेली दुसरी एखादी व्यक्ती उपस्थित राहू शकेल, पण अन्य कोणत्याही व्यक्तीला उपस्थित राहता येणार नाही, आणि निवडणक निर्णय अधिकारी, कलम ३३ मध्ये दिलेल्या मुदतीत आणि पढतीने जी सुपूर्द करण्यात आली असतील अशा सर्व उमेदवारांच्या नामनिर्देशनपत्रांची तपासणी करण्यासाठी त्यांना सर्व वाजवी सांगी उपलब्ध करून देईल.

(२) त्यानंतर निवडणक निर्णय अधिकारी नामनिर्देशनपत्रांची तपासणी करील आणि कोणत्याही नामनिर्देशनावाबत घेतलेल्या सर्व आक्षेपांवाबत निर्णय देईल आणि स्वतः होऊन अशा आक्षेपावरून किंवा स्वतः होऊन त्याले अवश्यक वाटेल अशी वाही चौकाशी करावयाची असल्यास, तशी चौकाशी केल्यानंतर पुढीलपैकी कोणत्याही कारणास्तव कोणतेही नामनिर्देशन [फेटाळून लावू] शकेल :—

"[क] [नामनिर्देशनांच्या छाननीसाठी ठरवलेल्या दिनांकास उमेदवार] पुढीलपैकी लाग असेल अशा कोणत्याही उपवंशाखाली ती जागा भरण्यासाठी व्हावयाच्या निवडणुकीला अहं नाही किंवा निरहं ठरली आहे, ते उपवंश असे :—

अनुच्छेद ८४, १०२, १७३ व १९१ * * * *

'[या अधिनियमाचा भाग दोन आणि 'संघ राज्यक्षेत्रे शासन अधिनियम, १९६३' (१९६३ चा २०) याची कलमे ४ आणि १४] * * * ; किंवा

१. १९७६ चा अधिनियम १०, कलम २ व अनुसूचीद्वारे विशिष्ट शब्दांऐवजी दाखल केले (९ सप्टेंबर, १९७५ रोजी व तेव्हापासून).
२. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम १८ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले.
३. वरील अधिनियमाच्या कलम १९ द्वारे मूळ मजकूर गाळला.
४. वरील अधिनियमाच्या कलम १९ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले.
५. वरील अधिनियमाच्या कलम १९ द्वारे खंड (क) ते (इ) ऐवजी दाखल केले.
६. १९६१ चा अधिनियम ४०, कलम ९ द्वारे "उमेदवार" याऐवजी दाखल केले (२० सप्टेंबर १९६१ रोजी व तेव्हापासून).
७. विधि अनुकूलन (क. २) आदेश, १९५६, द्वारे समाविष्ट केलेला "आणि" हा शब्द, १९६३ चा अधिनियम २०, कलम ५७ व अनुसूची दोन द्वारे वगळण्यात आला.
८. १९६३ चा अधिनियम, २० कलम ५७ व अनुसूची दोन द्वारे विशिष्ट शब्दांऐवजी दाखल केले.
९. विधि अनुकूलन (क. २) आदेश, १९५६, द्वारे विशिष्ट शब्द गाळले.

(ब) कलम ३३ किंवा कलम ३४ च्या कोणत्याही उपबंधाचे अनुपालन करण्यात काशूर झाली आहे; किंवा

(ग) उमेदवाराची किंवा त्याच्या प्रस्ताववाची नामनिर्देशनपत्रावरील सही असल नाही.]

(३) एखाद्या नामनिर्देशनपत्रात कोणतीही नियमवाही गोष्ट असली तरी, ज्याच्या बाबतीत कोणतीही नियमवाही गोष्ट झालेली नाही अशा दुसऱ्या एखाद्या नामनिर्देशनपत्रावारे एखादा उमेदवार रीतमर नामनिर्देशित झालेला असेल तर, त्या नियमवाहीतेच्या कारणावरून त्या उमेदवाराचे नामनिर्देशन '[फेटाळ्यास] पोटवालम (२) च्या '[खंड (ख) किंवा खंड (ग)] मध्ये अंतर्भूत असलेल्या कोणत्याही गोष्टीमुळे, प्रधिकार मिळती असे मानले जाणार नाही.

(४) जो दोष मूलगामी स्वरूपाचा नसेल अशा कोणत्याही * * * * दोषाच्या कारणास्तव निवडणूक निर्णय अधिकारी कोणतेही नामनिर्देशनपत्र नाकारणार नाही.

(५) निवडणूक निर्णय अधिकारी कलम ३०, खंड (ख) खाली छाननीसाठी ठरवण्यात आलेल्या दिनांकी छाननी करून आणि दिंगा किंवा घडघडीत हिसाचार यामुळे किंवा त्याच्या आटोकथावाहेरील कारणामुळे छाननीच्या कार्यवाहीला अडथळा आला किंवा अटकाव झाला, एवढे कारण सौडून एरव्ही छाननीची कार्यवाही केव्हाही तहकूव होऊ देणार नाही:

परंतु, [निवडणूक निर्णय अधिकारीने किंवा दुसऱ्या कोणत्याही व्यक्तीने काही आक्षेप घेतल्यास] त्या आक्षेपाचे खंडन कारणासाठी संवंधित उमेदवाराला मुदत देता येईल—मात्र छाननीसाठी ठरवलेल्या दिवसाच्या लागोपाठ्याचा दिवस सौडून त्यापुढील दिवसाच्या पलीकडे नाही, आणि निवडणूक निर्णय अधिकारी, ज्या दिनांकापर्यंत कार्यवाही तहकूव करण्यात आली असेल त्या दिनांकाला आपला निर्णय देऊन तो नमूद करील.

(६) निवडणूक निर्णय अधिकारी, प्रत्येक नामनिर्देशनपत्रावर, ते स्वीकारल्याचा किंवा फेटाळ्याचा निर्णय पृष्ठांकित करील आणि नामनिर्देशनपत्र फेटाळले असल्यास, अशा फेटाळणीबद्दलचो आपली कारण देणारे संक्षिप्त निवेदन लेखी नमूद करील.

[(७) या कलमाच्या प्रयोजनार्थ, मतदारसंघाच्या त्या त्या काळी अंमलात असणाऱ्या मतदार यादीतील एखाद्या नोंदीमध्ये उल्लेखिलेली व्यक्ती ही जर 'लोक' प्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५०' (१९५० चा ४३) च्या कलम १६ मध्ये उल्लेखिलेल्या निरहृतेस पाव आहे असे शाब्दीत झाले नसेल तर, त्या नोंदीची प्रमाणित प्रत म्हणजे ती व्यक्ती त्या मतदारसंघाचा मतदार अभिल्याचा निर्णयक पुरावा असेल.

(८) सर्व नामनिर्देशनपत्रांची छाननी केल्यानंतर आणि ती स्वीकारल्याचे किंवा फेटाळल्याचे निर्णय नमूद केल्यानंतर लेच, निवडणूक निर्णय अधिकारी, वैधरीत्या नामनिर्देशित केलेल्या उमेदवारांची म्हणजेच ज्यांची नामनिर्देशने विधिग्राही असल्याचे ठरविण्यात आले असेल त्या उमेदवारांची यादी तथार करील आणि ती आपल्या सूचना-फलकावर लावील.]

उमेदवारी मागे घेणे

३७. (१) कोणताही उमेदवार लेखी नोटिशीद्वारे आपली उमेदवारी मागे घेण्याची नोटीस दिली असेल असा तपशील त्या नोटिशीमध्ये असेल आणि त्याचाली त्याची स्वाक्षरी असेल आणि कलम ३० च्या खंड (ग) खाली ठरवून दिलेल्या दिवशी दुपारी तीन वाजण्यापूर्वी तो उमेदवार स्वतः विवाह त्याचा प्रस्तावक ** * * किंवा अशा उमेदवाराने यावावत लेखी प्राधिकृत केलेला निवडणूक प्रतिनिधी ती नोटीस निवडणूक निर्णय अधिकार्याकडे सुपूर्द करील.

**

*

*

*

(२) ज्या व्यक्तीने पोटकलम (१) खाली आपली उमेदवारी मागे घेण्याची नोटीस दिली असेल अशा कोणत्याही व्यक्तीला ती नोटीस रद्द करू दिली जाणार नाही.

[(३) निवडणूक निर्णय अधिकारी, उमेदवारी मागे घेण्यावावतच्या नोटिशीच्या खरेपणाची खाली झाल्यावर आणि पोटकलम (१) खाली ती सुपूर्द करण्याच्या व्यक्तीची ओळख पटल्यानंतर, ती नोटीस त्याच्या कार्यालयात ठळक जागी लावण्याची तजवीज करील.]

१. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम १९ द्वारे मूळ मजकुराएवजी दाखल केले.
२. वरील अधिनियमाच्या कलम १९ द्वारे "तांत्रिक" हा शब्द वगळला.
३. १९६१ चा अधिनियम ४०, कलम ९ द्वारे "असा आक्षेप घेतला आहे" याएवजी दाखल केले (२० सप्टेंबर, १९६१ रोजी व तेह्वापासून).
४. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम १९ द्वारे पोटकलम (७) ऐवजी दाखल केले.
५. वरील अधिनियमाच्या कलम २० द्वारे "अनुमोदक" हा शब्द व परंतु कागळण्यात आले.
६. १९६१ चा अधिनियम ४०, कलम १० द्वारे पोटकलम (३) ऐवजी दाखल केले (२० सप्टेंबर, १९६१ रोजी व तेह्वापासून).

१[३८. (१) कलम ३७ पोटकलम (१) खाली ज्या कालावधीमध्ये उमेदवारी मार्गे येता येईल लढवणाऱ्या तो कालावधी संपल्यानंतर लगेच, निवडणक निर्णय अधिकारी निवडणक लढवणाऱ्या उमेदवारांची, म्हणजेच उमेदवारांची यादी वैधारीत्या नामनिर्देशित झालेल्या उमेदवारांच्या यादीमध्ये ज्याचा समावेश असेल आणि ज्यांनी उक्त प्रसिद्ध करणे. कालावधीमध्ये आपली उमेदवारी मार्गे येतलेली नसेल, त्या उमेदवारांची यादी विहित असेल अशा नमुद्यात व अशा पद्धतीने तथार करून प्रसिद्ध करील.

२[२] पोटकलम (१) अन्यये नावांची यादी करण्याच्या प्रयोजनार्थ, उमेदवाराचे वर्गीकरण पुढीलप्रमाणे करण्यात येईल :—

(एक) मान्यताप्राप्त राजकीय पक्षांचे उमेदवार;

(दोन) खांड (एक) मध्ये नमूद केलेल्या व्यतिरिक्त, नोंदणीहुत राजकीय पक्षांचे उमेदवार;

(तीन) इतर उमेदवार;

(३) पोटकलम (२) मध्ये नमूद केलेल्या संवर्गाची रचना ह्यात विनिर्दिष्ट केलेल्या क्रमाने वेळी जाईल आणि प्रत्येक संवर्गातील उमेदवारांची नव्ये वर्णानुक्रमे लावण्यात येतील व निवडणक लढवणाऱ्या उमेदवारांचे पत्ते नामनिर्देशनपत्रात दिल्यानुसार आणि विहित करण्यात येईल अशा अन्य तपशिलासह देण्यात येतील.]

३९. (१) राज्याच्या विधानसभेच्या सदस्यांना किंवा निवडून आलेल्या सदस्यांना किंवा इतर निवडणुकां [संघराज्यक्षेत्राच्या] निर्वाचिव गणाच्या सदस्यांना एक किंवा अनेक मदद्य निवडून देण्यासाठी पाचारण मधील उमेदवारांचे करणारी अधिसूचना काढण्यात आली की, निवडणक आयुक्त, शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे नामनिर्देशन पुढील दिनांक नियत करील :—

(क) नामनिर्देशने करण्याचा अखेरचा दिनांक :—तो प्रथमोळत अधिसूचना प्रसिद्ध केल्याच्या दिनांकानंतरचा "[सातवा दिवस]" किंवा तो सार्वजनिक मुटी नसणारा दिवस असेल;

(ख) नामनिर्देशनांच्या छानीचा दिनांक :—तो नामनिर्देशने करण्याच्या अखेरच्या दिनांकानंतर "[लगेच येणारा दिवस]" किंवा तो सार्वजनिक मुटीचा दिवस असल्यास, त्याच्या लगतनंतरचा सार्वजनिक मुटी नसणारा दिवस असेल;

(ग) उमेदवारी मार्गे घेण्याचा अखेरचा दिनांक :—तो नामनिर्देशनांची छानी करण्याच्या अखेरच्या दिनांकानंतरचा "[एक दिवस सोडून दुसरा दिवस]" किंवा, तो सार्वजनिक मुटीचा दिवस असल्यास, त्याच्या लगतनंतरचा सार्वजनिक मुटी नसणारा दिवस असेल;

(घ) ज्या दिनांकास किंवा आवश्यक असल्यास, दिनांकाना मतदान घेण्यात येईल तो किंवा ते दिनांक :—तो दिनांक किंवा त्यांची पहिला दिनांक उमेदवारी मार्गे घेण्याच्या अखेरचा दिनांकानंतर सातवा दिवसाहून अगोदरचा नसेल; आणि

(इ) ज्या दिनांकापूर्वी मतदान पूर्ण व्हावे लागेल तो दिनांक :—

* * * * *

(२) कलम ३३ ची पोटकलमे (२) आणि (५) आणि "[कलम ३४ च्या पोटकलम (१) चा खांड (क)] वगळता, कलमे ३१ ते ३८ यांचे उपबंध ज्याप्रमाणे कोणत्याही मतदारसंघातील निवडणुकीला लागू होतात त्याप्रमाणे ते अशा कोणत्याही निवडणुकीला लागू होतील :

परंतु,—

(क) उक्त उपबंधामधील त्या मतदारसंघाच्या मतदार यादीचे जे कोणतेही उल्लेख असतील त्यांचा अर्थ, संदर्भानुसार अन्यथा आवश्यक नसेल तेव्हा, राज्याच्या विधानसभा सदस्यांच्या किंवा निवडलेल्या सदस्यांच्या मार्फत करावयाच्या निवडणुकीच्या बाबतीत, कलम १५२ च्या पोटकलम (१) खाली जी ठेवण्यात येते, त्या सदस्यांच्या किंवा प्रवरणप्रत्वे, त्या विधानसभेच्या निवडलेल्या सदस्यांच्या सूचीचे उल्लेख म्हणून आणि "[संघ राज्यक्षेत्राच्या] निर्वाचिव गणाच्या सदस्यांमार्फत करावयाच्या निवडणुकीच्या बाबतीत, त्या कलमाच्या पोटकलम (२) खाली जी ठेवण्यात येते त्या, अशा निर्वाचिव गणाच्या सदस्यांच्या सूचीचे उल्लेख म्हणून लावला जाईल ;

१. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम २१ द्वारे मूळ कलम ३८ ऐवजी दाखल केले.
२. १९९६ चा अधिनियम २१, कलम ८ द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले (१ ऑगस्ट, १९९६ रोजी व तेव्हापासून).
३. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम २२ द्वारे मूळ कलम ३९ ऐवजी दाखल केले.
४. विधि अनुकूलन (कमांक २) आदेश, १९५६ द्वारा "भाग ग राज्य" याऐवजी दाखल केले.
५. १९६१ चा अधिनियम ४०, कलम ११ द्वारे "दहावा दिवस" याऐवजी दाखल केले (२० डिसेंबर, १९६१ रोजी व तेव्हापासून).
६. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ३० द्वारे मूळ मजकुराऐवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
७. वरील अधिनियमाचा कलम ३० द्वारे स्पष्टीकरण वगळले (१४ डिसेंबर, १९६८ रोजी व तेव्हापासून).
८. १९५८ चा अधिनियम ५८, कलम १९ द्वारे 'कलम ३४' याऐवजी दाखल केले.

निवडणुक

‘[(क्क) कलम ३३, पोटकलम (१) च्या सुहवातीच्या परिच्छेदातील, “मतदार संघात प्रस्तावक म्हणून एक मतदार” या उल्लेखाचा अर्थ, प्रस्तावक म्हणून निवडून आलेल्या सदस्याच्या किंवा राज्य विधानसभेच्या सदस्याच्या किंवा, प्रकरणपरत्वे, संघ राज्यक्षेत्रातून निवडून आलेल्या सदस्याच्या दहा टक्के, किंवा संश्वित दहा सदस्यांपैकी जे कमी असतील ते मतदार, असा लावण्यात येईल :

परंतु, या खंडात उल्लेखिलेल्या टक्केवारीच्या परिणामी सदस्य संख्या अपूर्णाकात येत असेल आणि याप्रकारे काढण्यात आलेला अपूर्णक अर्धपिक्षा अधिक असेल तर तो एक धरला जाईल आणि याप्रकारे काढण्यात आलेला अपूर्णक अर्धाहून कमी असेल तर तो हिंशेबात धरता येणार नाही ;]

‘[(क्ख)] कोणत्याही राज्याच्या विधान परिषदेची त्याच राज्य विधानसभेच्या सदस्यांनी निवडून क्षेत्राच्या बाबतीत, कलम ३६, पोटकलम (२) खंड (क्क) मध्ये अनुच्छेद १७१ खंड (३) उपखंड (घ) याचा उल्लेख समाविष्ट आहे, असा अर्थ लावला जाईल ;]

(घ) कलम ३० च्या उक्त उपबंधामधील कोणत्याही उल्लेखाचा अर्थ या कलमाच्या पोटकलम (१) चे उल्लेख म्हणून लावला जाईल ; आणि

(ग) नामनिर्देशनपत्र दाखल करण्याच्या बेळी, निवडून क्षेत्राच्या सदस्यांनी निवडून विहित पद्धतीने नियुक्ती करू शकेल आणि जेव्हा अशी नियुक्ती केली जाईल तेव्हा, त्या नियुक्तीबाबतीची नोटीस विहित पद्धतीने निवडून क्षेत्राच्या संबंध नोंदीची प्रमाणित प्रत हजर करण्यास फर्मावू शकेल.]

प्रकरण दोन

उमेदवार आणि त्यांचे प्रतिनिधी

निवडूनक प्रतिनिधी. ‘[४०. निवडूनकींतील उमेदवार, स्वतः व्यतिरिक्त अन्य एखाद्या व्यक्तींची, आपला निवडूनक प्रतिनिधी म्हणून विहित पद्धतीने नियुक्ती करू शकेल आणि जेव्हा अशी नियुक्ती केली जाईल तेव्हा, त्या नियुक्तीबाबतीची नोटीस विहित पद्धतीने निवडून क्षेत्राच्या संबंध नोंदीची प्रमाणित प्रत हजर करण्यास फर्मावू शकेल.]

निवडूनक प्रतिनिधी ‘[४१. जी व्यक्ती, लोकसभेच्या दोहोपैकी कोणत्याही सभागृहाचा किंवा राज्य विधानसभेच्या होण्याबाबत सभागृहाचा किंवा दोहोपैकी कोणत्याही सभागृहाचा सदस्य होण्यास किंवा निवडूनकींमध्ये मतदान करण्यास निरहृता. संविधानाखाली किंवा या अधिनियमाखाली त्या त्या काळी निरहृत असेल ती व्यक्ती, निरहृता अस्तित्वात असेपर्यंत कोणत्याही निवडूनक प्रतिनिधी होण्यास निरहृत असेल.]

निवडूनक प्रति- ४२. (१) निवडूनक प्रतिनिधीची * * * * नियुक्ती प्रत्याहृत करण्यास लेखावर उमेदवार निधीची नियुक्ती नियुक्ती स्वाक्षरी करील आणि तो लेख निवडूनक निर्णय अधिकाऱ्याकडे दाखल करण्याच्या दिनांकापासून नियुक्ती प्रत्याहृत करणे प्रत्याहृत झाल्याचे मानले जाईल.

किंवा त्याचा मृत्यु होणे. ‘[(२) निवडूनक प्रतिनिधीची नियुक्ती प्रत्याहृत झाल्यास किंवा त्याचा मृत्यु घडल्यास—मग अशी घटना निवडूनकीपूर्वी किंवा निवडूनकीच्या दरम्यान घडो वा निवडूनकीनंतर घडो—परंतु कलम ७८ मधील उपबंधानुसार उमेदवाराच्या निवडूनक खरचाचे हिंशेब दाखल करण्यापूर्वी त्या उमेदवाराला दूसऱ्या व्यक्तीशी आपला निवडूनक प्रतिनिधी म्हणून विहित पद्धतीने नियुक्ती करता येईल आणि जेव्हा अशी नियुक्ती केली जाईल तेव्हा, त्या नियुक्तीची नोटीस विहित रीतीने निवडूनक निर्णय अधिकाऱ्याला दिली जाईल.]

४३. [कलम ४२ खाली निवडूनक प्रतिनिधीची नियुक्ती न करण्याचा परिणाम] लोक प्रतिनिधित्व (दुसरे विशेषाधिकार) अधिनियम, १९५६’ (१९५६ चा २७), कलम २५ द्वारे निरसित.

४४. [हिंशेब ठेवण्याचे निवडूनक प्रतिनिधीचे कर्तव्य] ‘लोक प्रतिनिधित्व (दुसरे विशेषाधिकार) अधिनियम, १९५६’ (१९५६ चा २७), कलम २५ द्वारे निरसित.

१. १९८९ चा अधिनियम, १, कलम ८ द्वारे समाविष्ट केले (१ एप्रिल, १९८९ रोजी व तेव्हापासून).
२. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ३० द्वारे समाविष्ट केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
३. १९८९ चा अधिनियम १, कलम ८ द्वारे मूळ खंड (क्क) ला (क्ख) असा नवीन त्रमांक दिला (१ एप्रिल, १९८९ रोजी व तेव्हापासून).
४. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम २३ द्वारे मूळ मजकुरा ऐवजी दाखल केले.
५. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ३१ द्वारे मूळ मजकुरा ऐवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
६. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम २४ द्वारे विशिष्ट शब्द वगळले.
७. वरील अधिनियमाच्या कलम २४ द्वारे पोटकलम (२) ऐवजी दाखल केले.

[४५. निवडणूक प्रतिनिधीला, या अधिनियमाद्वारे किंवा त्याखाली निवडणक प्रतिनिधीने पार निवडणक प्रतिनिधीची कार्ये म्हणून जी प्राधिकृत करण्यात आली असतील अशी कार्ये करता येतील.]

[४६. निवडणक लढवणाऱ्या उमेदवाराला किंवा त्याच्या निवडणक प्रतिनिधीला कळम २५ मतदान प्रतिनिधीची व्यवस्था केली आहे त्या प्रत्येक मतदान केंद्रावर किंवा कळम २९, पोट-कळम (१) खाली निधींची नियुक्ती. मतदानासाठी निश्चित केलेल्या ठिकाणी अशा उमेदवाराचे मतदान प्रतिनिधी म्हणून वाम पारण्यास विहित केले असतील तितके प्रतिनिधी आणि कार्यविमोचन; प्रतिनिधी विहित केलेल्या पद्धतीने नियुक्त करता येतील.]

[४७. निवडणूक लढवणाऱ्या उमेदवाराला किंवा त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीला, मतमोजणीच्या मतमोजणी प्रतिनिधी आपला किंवा आपले मतमोजणी प्रतिनिधी म्हणून हजर राहण्यासाठी एका किंवा अधिवक्ता पण विहित निधींची नियुक्ती. केलेल्या संख्येपेक्षा जास्त नसतील इतक्या व्यक्तींची विहित पद्धतीने नियुक्ती करता येईल आणि अशी नियुक्ती झाली की, त्या नियुक्तीद्वारातची नोटीस निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याला विहित पद्धतीने दिली जाईल.]

४८. (१) मतदान प्रतिनिधीची नियुक्ती प्रत्याहृत करण्याबाबतच्या लेखावर उमेदवार किंवा मतदान प्रतिनिधी त्याचा निवडणूक प्रतिनिधी स्वाक्षरी करील आणि तो लेख, विहित केले जाईल अशा अधिकाऱ्याकडे ज्या किंवा मतमोजणी दिनांकी दाखल करण्यात येईल त्या दिनांकापासून अंमलात येईल आणि मतदान प्रतिनिधीची नियुक्ती प्रतिनिधी यांची प्रत्याहृत करणे किंवा त्याचा मृत्यु होणे या घटना मतदान समाप्त होण्यापूर्वी घडल्यास, उमेदवार किंवा नियुक्ती प्रत्याहृत त्याचा निवडणूक प्रतिनिधी, मतदान बंद होण्यापूर्वी कोणत्याही वेळी विहित पद्धतीने दुसऱ्या मतदान करणे किंवा त्याचा प्रतिनिधीची नियुक्ती करू शकेल आणि अशा नियुक्तीची नोटीस निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याला विहित पद्धतीने दिली विहित पद्धतीने तात्काळ देईल.

(२) मतमोजणी प्रतिनिधीची नियुक्ती प्रत्याहृत करण्याबाबतच्या लेखावर उमेदवार किंवा त्याचा निवडणूक प्रतिनिधी स्वाक्षरी करील आणि ही नोटीस निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याकडे ज्या दिनांकी दाखल केली जाईल त्या दिनांकापासून अंमलात येईल आणि मतमोजणी प्रतिनिधीची नियुक्ती प्रत्याहृत करणे किंवा त्याचा मृत्यु होणे हा घटना मतमोजणीस प्रारंभ होण्यापूर्वी घडल्यास, उमेदवार किंवा त्याचा निवडणूक प्रतिनिधी मतमोजणीस प्रारंभ होण्यापूर्वी कोणत्याही वेळी विहित पद्धतीने दुसऱ्या मतमोजणी प्रतिनिधीची नियुक्ती करू शकेल आणि अशा नियुक्तीची नोटीस निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याला विहित पद्धतीने दिली विहित पद्धतीने तात्काळ देईल.

४९. (१) मतदान प्रतिनिधीला, या अधिनियमाद्वारे किंवा त्याखाली निवडणूक प्रतिनिधीने पार मतदान प्रतिनिधी पाडावयाची कार्ये म्हणून जी प्राधिकृत करण्यात आली असतील अशी, मतदानाच्या संबंधातील कार्ये पार आणि मतमोजणी प्रतिनिधी यांची प्रतिनिधी.

(२) मतमोजणी प्रतिनिधीला, या अधिनियमाद्वारे किंवा त्याखाली मतमोजणी प्रतिनिधीने पार कार्ये पाडावयाची कार्ये म्हणून जी प्राधिकृत करण्यात आली असतील अशी, मतमोजणीच्या संबंधातील कार्ये पार पाडता येतील.

५०. (१) जेथे मतदान घेतले जाते अशा प्रत्येक निवडणुकीच्या वेळी *[निवडणूक लढवणाऱ्या निवडणूक प्रत्येक उमेदवाराला] आणि अशा निवडणुकीतील त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीला, मतदान घेण्यासाठी लढवणाऱ्या कळम २५ खाली ज्यांची व्यवस्था केली आहे, अशा कोणत्याही मतदान केंद्रावर किंवा मतदानासाठी उमेदवाराने किंवा कळम २९ च्या पोट-कळम (१) खाली नियत केलेल्या ठिकाणी उपस्थित राहण्याचा अधिकार असेल. त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीने मतदान अशा उमेदवाराचा एखादा मतदान प्रतिनिधी किंवा मतमोजणी प्रतिनिधी नियुक्त केला गेली असता तर, केंद्रावर उपस्थित अशा प्रतिनिधीला जी कोणतीही कृती किंवा गोष्ट करण्यास या अधिनियमाखाली प्राधिकृत करण्यात आले असते, ती कृती किंवा गोष्ट करू शकेल किंवा अशी कोणतीही गोष्ट किंवा कृती करण्यामध्ये *[निवडणूक लढवणाऱ्या अशा उमेदवाराला] किंवा मतमोजणी प्रतिनिधीला सहाय्य करू शकेल.

(२) *[निवडणूक लढवणारा उमेदवार] किंवा त्याचा निवडणूक प्रतिनिधी, जर निवडणूक लढवणाऱ्या केंद्रावर उपस्थित अशा प्रतिनिधीला जी कोणतीही कृती किंवा गोष्ट करण्यास या अधिनियमाखाली प्राधिकृत करण्यात आले असते, ती कृती किंवा गोष्ट करू शकेल किंवा अशी कोणतीही गोष्ट किंवा कृती करण्यामध्ये *[निवडणूक लढवणाऱ्या अशा उमेदवाराला] किंवा मतमोजणी प्रतिनिधीची कामे पार पाडणे.

५१. जेव्हा एखादी कृती किंवा गोष्ट, या अधिनियमाद्वारे किंवा त्याखाली मतदान प्रतिनिधीच्या किंवा मतमोजणी प्रतिनिधीच्या उपस्थितीत वारणे आवश्यक किंवा प्राधिकृत असेल तेव्हा, असा कोणताही किंवा मतमोजणी किंवा असे कोणतेही प्रतिनिधी त्या प्रयोजनासाठी नियत केलेल्या वेळी आणि ठिकाणी अनुपस्थित प्रतिनिधीची राहिले असता, त्यामुळे ती कृती किंवा गोष्ट, जर ती अन्यथा रीतसर केलेली असेल तर, अवैध होणार अनुपस्थिती नाही.

१. १९५६ चा अधिनियम २७, कळम २६ द्वारे कळम ४५ ऐवजी दाखल केले.

२. वरील अधिनियमाच्या कळम २७ द्वारे कळम ४६ ऐवजी दाखल केले.

३. वरील अधिनियमाच्या कळम २८ द्वारे कळम ४७ ऐवजी दाखल केले.

४. १९५८ चा अधिनियम ५८, कळम २० द्वारे “उमेदवार” याऐवजी दाखल केले.

प्रकरण तीन

निवडणुकांमधील सर्वसाधारण कार्यपद्धती

[मतदानापूर्वी
मान्यताप्राप्त
राजकीय पक्षाच्या
उमेदवारांचा मृत्यु
होणे]

५२. [(१) कोणत्याही मान्यताप्राप्त राजकीय पक्षाने उभा केलेला उमेदवार,—

(क) नामनिर्देशन करण्याच्या अतिम दिनांकास सकाळी ११ बाजल्यानंतर कोणत्याही वेळेख मृत्यु पावल्यास आणि कलम ३६ अन्वये छाननी केल्यानंतर त्याचे नामनिर्देशन विधिप्राह्य ठरल्यास ; किंवा

(ख) कलम ३६ अन्वये छाननी केल्यानंतर त्याचे नामनिर्देशन विधिप्राह्य ठरले असेल आणि कलम ३७ अन्वये त्याने उमेदवारी मार्ग घेतलेली नसेल अशा परिस्थितीत मृत्यु पावल्यास, आणि दोन्ही नाब्राहीं, कलम ३८ अन्वये निवडणुक लढवणाच्या उमेदवारांची यादी प्रसिद्ध होण्यापूर्वी त्याच्या मृत्यूची वार्ता मिळाल्यास ; किंवा

(ग) निवडणुक लढवणाचा उमेदवार म्हणून मृत्यु पावल्यास आणि त्याच्या मृत्यूची वार्ता मतदानाला प्रारंभ होण्यापूर्वी मिळाल्यास ;

निवडणुक निर्णय अधिकारी, त्या उमेदवाराच्या मृत्यूच्या वृत्ताबाबत खाली पटल्यानंतर आदेशाद्वारे मतदान नंतर अधिसूचित करण्यात येईल अशा तारखेपर्यंत तहकूब करील आणि त्याच्या मृत्यूबाबतचे पृत निवडणुक आयोगाला तसेच समुचित प्राधिकरणाला कळवील :

परंतु, मूत उमेदवाराच्या नामनिर्देशनासह सर्व नामनिर्देशनांची छाननी केल्यानंतर असेल ते खेरीज-करून खंड (क) मध्ये निर्देशित केलेल्या प्रकारणी, मतदान तहकूब करण्याबाबतचा कोणत्याही आदेश देता येणार नाही.

(२) निवडणुक निर्णय अधिकाऱ्याकडून पोटकलम (१) अन्वये वृत्त कळविण्यात आल्यानंतर निवडणुक आयोग ज्या मान्यताप्राप्त राजकीय पक्षाचा उमेदवार मरण पावला असेल त्या पक्षाला उक्त मतदानासाठी दुसऱ्या एखाद्या उमेदवाराला, अशा मान्यताप्राप्त राजकीय पक्षाला ती नोटीस देण्यात आल्यासून सात दिवसांच्या आत नामनिर्देशित करण्यास फर्मावील आणि कलमे ३० ते ३७ यांचे उपबंध शक्य असतील तेथवर अशा नामनिर्देशनाला, जसे ते इतर नामनिर्देशनाला लागू होतात तसेच लागू होतील :

परंतु, ज्या व्यक्तीने मतदान प्रत्यादेशित होण्यापूर्वी कलम ३७ च्या पोटकलम (१) खाली आपली उमेदवारी मार्ग घेतल्याची नोटीस दिली असेल ती व्यक्ती अशा तहकूब होणाऱ्या निवडणुकीसाठी उमेदवार म्हणून नामनिर्देशित केली जाण्यास अपाव असणार नाही.

(३) जेव्हा कलम ३८ अन्वये निवडणुक लढवणाच्या उमेदवारांची यादी पोटकलम (१) अन्वये मतदान तहकूब होण्यापूर्वी प्रसिद्ध करण्यात आली असेल तेव्हा निवडणुक निर्णय अधिकारी त्या कलमान्वये निवडणुक लढवणाच्या उमेदवारांची यादी नश्याने तथार करील व प्रसिद्ध करील म्हणजे, त्यात पोट-कलम (२) अन्वये वैध रीत्या नामनिर्देशित केलेल्या उमेदवारांची नावे त्याला समाविष्ट करता येतील.

स्पष्टीकरण.——या कलमाच्या आणि कलमे ३३ व ३८ यांच्या प्रयोजनार्थ “मान्यताप्राप्त राजकीय पक्ष” याचा अर्थ, निवडणुक चिन्हे (आरक्षण व वाटप) आदेश, १९६८ याखाली निवडणुक आयोगाने मान्यता दिलेला राजकीय पक्ष, असा आहे.]

लढवलेल्या आणि न

५३. [(१) जर निवडणुक लढणाच्या उमेदवारांची संख्या ही भरावयाच्या जागांच्या संख्येपेक्षा लढविलेल्या निवड-जास्त असेल तर मतदान घेतले जाईल.]

णुकांबाबतची कार्य-

(२) जर अशा उमेदवारांची संख्या ही भरावयाच्या जागांच्या संख्येहीतकी असेल तर, असे सर्व पद्धती. उमेदवार त्या जागा भरण्यासाठी रीतसर निवडले गेल्याचे निवडणुक निर्णय अधिकारी तात्काळ जाहीर करील.

(३) जर अशा उमेदवारांची संख्या, ही भरावयाच्या जागांच्या संख्येपेक्षा कमी असेल तर, निवडणुक निर्णय अधिकारी अशा सर्व उमेदवारांचा निवड झाल्याचे तात्काळ जाहीर करील आणि शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे [निवडणुक आयोग] ऊर्वरित एक किंवा अनेक जागा भरण्यासाठी * * * * * एका किंवा अनेक व्यक्तींची निवड करण्यासाठी, प्रकरणपरत्वे तो मतदारसंघ अथवा निवडलेले सदस्य किंवा राज्य विधानसभेचे सदस्य अथवा संविधित निवाचक गणाचे सदस्य * * * * * * * * * यांना पाचारण करील :

१. १९६६ चा अधिनियम २१, कलम ९ द्वारे मूळ कलमाएवजी दाखल केले. (१ ऑगस्ट, १९६६ रोजी व तेह्यापासून).

२. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ३० द्वारे पोटकलम (१) ऐवजी दाखल केले.

३. वरील अधिनियमाच्या कलम ३० द्वारे मूळ मजकुराएवजी दाखल केले.

४. वरील अधिनियमाच्या कलम ३० द्वारे विशिष्ट शब्द वगळल्यात आले.

५. १९५१ चा अधिनियम ४९, कलम ४४ आणि अनुसूची पाचद्वारे ‘किंवा कुर्बा विधानपरिषदेचे निर्वाचित सदस्य’ हे शब्द वगळल्यात आले.

परंतु, जर, प्रकरणपरत्वे, तो मतदारसंघ अथवा निवडलेले सदस्य किंवा राज्य विधानसभेचे सदस्य अथवा संबंधित निवाचक गणांचे सदस्य * * * * यांना या पोटकलमाखाली बापूवीच पाचारण केले असून त्यांने किंवा त्यांनी रिकामी जागा किंवा रिकाम्या जागा भरण्यासाठी व्यक्तींची किंवा प्रकरणपरत्वे, आवश्यक तितक्या व्यक्तींची निवड केली नाही तर, [निवडणूक आयोग] [अशा मतदार संघाला किंवा अशा सदस्यांना पुढी पाचारण केल्यास, ते अशी कम्तूर करणार नाहीत अशी त्याची खात्री पर्टपर्यंत त्या मतदारसंघाला किंवा अशा सदस्यांना, व्यक्तींची किंवा व्यक्तींची निवड करण्यासाठी पुढी पाचारण करण्यास बांधलेला असणार नाही.]

५४. [ज्या मतदारसंघातील जागा अनुसूचित जातीसाठी किंवा अनुसूचित जनजातीसाठी राखून ठेवलेल्या असतीत त्या मतदारसंघातील निवडणुकाबाबत विशेष कार्यपद्धती.] 'लोक प्रतिनिधित्व (विशेषाधिन) अधिनियम, १९६१' (१९६१ चा ४०), कलम १२ द्वारे निरसित, (२० सप्टेंबर १९६१ रोजी व तेव्हापासून).

५५. शेक्षेस जागा राहू नये म्हणून याद्वारे असे घोषित करण्यात येते की, अनुसूचित जातीचा अनुसूचित जाती अनुसूचित जातीचा एखादा सदस्य त्या जातीच्या किंवा अन्य जनजातीच्या सदस्यांसाठी राखून किंवा अनुसूचित न उेवलेल्या जागा भरण्यास संविधान व हा अधिनियम यांखाली [अथवा, प्रकरणपरत्वे, 'संघ राज्यक्षेत्रे जनजाती यांच्या शासन अधिनियम, १९६३' (१९६३ चा २०) यांखाली] एरवी पाव असेल तर, तो अशी जागा करता राखून न भरण्यास निरहू असणार नाही.

ठेवलेल्या जागा
भरण्यास त्या जातीचे
किंवा जनजातीचे
सदस्य पाव असणे.

५५क. [संसदीय आणि विधानसभा मतदारसंघातील निवडणुकीच्या लढतीतून माधार घेणे.] 'लोक प्रतिनिधित्व (विशेषाधिन) अधिनियम, १९५८' (१९५८ चा ५८) कलम २२ द्वारे निरसित.

प्रकरण चार

मतदान

५६. [निवडणक आयोग] कोणत्या वेळेत मतदान घेतले जाईल ते निश्चित करील, आणि मतदानासाठी वेळ अशा तऱ्हेने निश्चित कैलेल्या वेळा, विहित केळेली असेल अशा पद्धतीने प्रसिद्ध करण्यात येतील : निश्चित करणे.

परंतु, [संसदीय किंवा विधानसभा मतदारसंघ] यातील निवडणुकीमध्ये मतदानाच्या कोणत्याही एका दिवसासाठी ठरवून दिलेला एकूण कालावधी आठ तासांपेक्षा कमी असणार नाही.

५७. (१) एखाद्या निवडणुकीच्या वेळी, कलम २५ खाली व्यवस्था केलेल्या कोणत्याही मतदान आणीवाणीच्या केंद्रावरील किंवा कलम २९ च्या पोटकलम (१) खाली मतदानासाठी निश्चित कैलेल्या ठिकाणाच्या प्रसंगी मतदान कामकाजात दंगलीमुळे किंवा उघड हिसाचारामुळे खंड पडला किंवा अडथळा आला तर, अथवा एखाद्या तहकूब करणे. निवडणुकीच्या वेळी एखाद्या मतदान केंद्रावर किंवा अशा ठिकाणी, काही नैसर्गिक आपलीमुळे किंवा अन्य पुरेणा कारणामुळे मतदान घेणे शक्य नसेल तर, अशा मतदान केंद्रावरीची केंद्राध्यक्ष किंवा, प्रकरणपरत्वे, अशा ठिकाणी केंद्राध्यक्ष म्हणून काम करणारा निवडणक निर्णय अधिकारी, मागाहून अधिसूचित वराव्याच्या अशा दिनांकापर्यंत मतदान तहकूब केल्याचे घोषित करील, आणि जेव्हा केंद्राध्यक्ष अशा रीतीने मतदान तहकूब करील तेव्हा तो तात्काळ संबंधित निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याला ते कळवील.

(२) जेव्हा जेव्हा पोटकलम (१) खाली मतदान तहकूब केले जाईल तेव्हा तेव्हा, निवडणूक निर्णय अधिकारी, समचित प्राधिकरणाला आणि निवडणूक आयोगाला तात्काळ ती परिस्थिती कळवील, आणि मतदान पुढी कळ्या सुरु करणार तो दिवस, शक्य होईल तितक्या लवकर, नियत करील आणि जेथे मतदान घेतले जाईल ते मतदान केंद्र किंवा ठिकाण, आणि ज्या वेळात घेतले जाईल त्या वेळा निश्चित करील, आणि अशा निवडणुकीत टाकली गेलेली मते, असे तहकूब केलेले मतदान पूर्ण होईपर्यंत मोजणार नाही.

१. १९५१ चा अधिनियम ४९, कलम ४४ आणि अनुसूची पाच द्वारे विवक्षित शद्व वगळण्यात आले.
२. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ३० द्वारे मूळ मजकुराएवजी दाखल केले.
३. वरील अधिनियमाच्या कलम ३० द्वारे "निवडणूक आयोगाने यासंबंधात नियत केला असेल आणि अधिसूचनेमध्ये विनिर्दिष्ट केला असेल अशा दिनांकापूर्वी" या मजकुराएवजी दाखल केले.
४. १९६३ चा अधिनियम २०, कलम ५७ आणि अनुसूची दोनद्वारे घातले. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ३२ द्वारे घातलेले "किंवा, प्रकरणपरत्वे, भाग ग राज्यांचे शासन अधिनियम १९५१ अन्वये" हे शब्द विधि अनुकूलन (क्र. २) आदेश, १९५६ द्वारे वगळण्यात आले.
५. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ३३ द्वारे समाविष्ट केले.
६. वरील अधिनियमाच्या कलम ३४ द्वारे "समुचित प्राधिकारी" याएवजी दाखल केले.
७. १९५८ चा अधिनियम ५८, कलम २३ द्वारे "मतदारसंघ" या ऐवजी दाखल केले.

(३) पूर्वीकृत अशा प्रत्येक प्रकरणामध्ये, निवडणुक; आयोग निर्देश देईल त्या पद्धतीने निवडणुक; निर्णय अधिकारी; पोटवलम (२) खाली निश्चित केलेला मतदानाचा दिनांक; ठिकाण व वेळा अवै-नुचित करील.

[मतपेटचा नष्ट करणे, ह. बाबतीत नव्याने मतदान.

५८. (१) जर एखाद्या निवडणुकीमध्ये—

(क) मतदान केंद्रावर किंवा मतदानासाठी निश्चित केलेल्या ठिकाणी; वापरलेली कोणतीही पतपेटी, मतदान केंद्राध्यक्षाच्या किंवा निवडणूक; निर्णय अधिकार्याच्या अभिरक्षेतून बेकायदेणाऱ्याने पढवली गेली असून अथवा अपघाताने किंवा उद्देशपूर्वक नष्ट केली गेली किंवा गहाळ झाली असून अथवा तिला तुकसान पोचवले गेले किंवा तीक गैरफेर केला गेला असून, त्या मतदान केंद्रावरील किंवा त्या ठिकाणच्या मतदानाचा निकाल आजमावता येणार नाही इतपतं त्याची व्याप्ती असेल तर, किंवा

[(क्क) मत नोंदवणीच्या वेळी, मतदान यंत्रात कोणताही यांत्रिक विघाड निर्माण झाल्यास; किंवा]

(ख) मतदान केंद्रावरील किंवा मतदानासाठी निश्चित केलेल्या ठिकाणी प्रत्रियेमध्ये जीमुळे मतदान निष्कळ होण्याची शक्यता आहे अशी चूक; किंवा नियमबाबू गोष्ट झाली असेल तर, निवडणूक; निर्णय अधिकारी, तो गोष्ट निवडणूक आयोगाला तात्काळ कळवील.

(२) त्यानंतर निवडणूक आयोग, महत्वाचे सर्व परिस्थितिविशेष विचारात घेऊन, एकत्र,—

(क) त्या मतदान केंद्रावरील किंवा त्या ठिकाणचे मतदान रद्दवातल असल्याचे बोधित करील, त्या मतदान केंद्रावर किंवा त्या ठिकाणी नव्याने मतदान घेण्यासाठी दिवऱ्य नियत करील, वेळा निश्चित करील आणि अशा रीतीने नियत केलेला दिवस आणि निश्चित केलेल्या वेळा अपणास योग्य वाटेल अशा रीतीने अधिसूचित करील, किंवा

(ख) त्या मतदान केंद्रावरील किंवा त्या ठिकाणच्या नवीन मतदानाच्या निकालामुळे निवडणीकीच्या निकालावर कोणत्याही प्रकारे परिणाम होणार नाही अथवा [मतदान यंत्रातील यांत्रिक विघाड किंवा] प्रक्रियेतील चूक किंवा नियमबाबू गोष्ट महत्वाची नाही अशी खाती पटल्यास, निवडणुकीचे कामकाज पुढे चालवन, ते पूर्ण करण्यासाठी आपणास योग्य वाटतील असे निर्देश निवडणूक निर्णय अधिकार्याला देऊ शकेल.

(३) ह्या अधिनियमाचे आणि त्याखाली केलेल्या कोणत्याही नियमाचे किंवा आदेशाचे उपबंध मुळ मतदानाला ज्याप्रमाणे लागू होतात, त्याप्रमाणे ते अशा प्रत्येक नवीन मतदानाला लागू होतील.]

[मतदान केंद्र ताब्यात घेण्याच्या कारणावरून मतदान तहकूव करणे किंवा निवडणक प्रत्यादेशित करणे

५८क. (१) जर कोणत्याही निवडणुकीत,—

(क) कोणत्याही मतदान केंद्रावर किंवा मतदानासाठी निश्चित केलेल्या ठिकाणी, (यापुढे या कलमात ठिकाण स्थॱ्यन ज्याचा निर्देश केला आहे) त्या मतदान केंद्रावरील किंवा त्या ठिकाणच्या मतदानाचा निकाल आजमावता येणार नाही अशा रीतीने बूथ ताब्यात घेण्याची घटना घडली असेल तर; किंवा

(ख) मतमोजणीसाठी असेलेल्या कोणत्याही ठिकाणी, त्या ठिकाणच्या मतमोजणीचा निकाल आजमावता येणार नाही अशा रीतीने बूथ ताब्यात घेण्याची घटना घडली तर,

निवडणूक निर्णय अधिकारी, तात्काळ ती गोष्ट निवडणूक आयोगाला कळवील.

१. १९६१ चा अधिनियम ४०, कलम १३ द्वारे मूळच्या कलम ५८ ऐवजी दाखल केले (२० सप्टेंबर, १९६१ रोजी व तेव्हापासून).
२. १९८९ चा अधिनियम १, कलम ९ द्वारे समाविष्ट केले (१५ मार्च १९८९ रोजी व तेव्हापासून).
३. वरील अधिनियमाच्या कलम १० द्वारे समाविष्ट केले (१५ मार्च १९८९ रोजी व तेव्हापासून).

(२) कलम (१) खाली निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याकडून अहवाल मिळाल्यावर आणि महत्वाचे सर्व परिस्थितविशेष विवारात घेतल्यानंतर निवडणूक आयोग, एकत्र,—

(क) त्या मतदान केंद्रावरील किंवा त्या ठिकाणवे मतदान रद्दवातल असल्याचे घोषित करील, त्या मतदान केंद्रावर किंवा त्या ठिकाणी नव्याने मतदान घेण्यासाठी दिवस नियत करील, आणि वेळा निश्चित करील आणि अशा रीतीने नियत केलेला दिवस व निश्चित केलेल्या वेळा त्यास योग्य वाटेल अशा रीतीने अधिसूचित करील; किंवा

(ख) बूथ ताब्यात घेण्याच्या घटना अनेक मतदान केंद्रांच्या किंवा ठिकाणाच्या बाबतीत घडल्यामुळे त्याचा निवडणुकीच्या निकालावर परिणाम होण्याचा संभव असल्याची किंवा बूथ ताब्यात घेण्यामुळे मतमोजणीवर अशा रीतीने परिणाम झाला आहे की, त्यामुळे निवडणूक निकालावरही त्याचा परिणाम झाला असल्याची खात्री पटल्यास, त्या मतदारसंघातील निवडणुका प्रत्यादेशित करील.

स्पष्टीकरण.——या कलमात “बूथ ताब्यात घेणे” याचा अर्थ, त्यास कलम १३५क मध्ये दिलेल्या अर्थासारखाच असेल.]

५९. जेथे मतदान घेतले जाते अशा प्रत्येक निवडणुकीमध्ये, विहित केलेली असेल अशा रीतीने निवडणुकीत मतदान मतपत्रिकाद्वारे मतदान केले जाईल, आणि कोणतीही मते प्रतिपत्राद्वारे स्वीकारली जाणार नाहीत. करण्याची पद्धती.

६०. कलम ५९ मध्ये अंतर्भूत असलेल्या उपबंधांच्या व्यापकतेला वाध न येता, या अधिनियमा- विवक्षित व्यवित- खाली नियम करून त्याद्वारे पुढील गोष्टीकरिता उपबंध करता येईल :—

(क) पुढीलपैकी कोणत्याही व्यक्तीला, म्हणजेच,—

[(एक) ज्या व्यक्तीला ‘लोक प्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५०’ (१९५० चा ४३), कलम २० च्या पोटकलम (३) वे उपबंध लागू होतात त्या व्यक्तीला,

(दोन) ज्या व्यक्तीला, उक्त कलम २० च्या पोटकलम ६ वे उपबंध लागू होतात अशा उपबंध (एक) मध्ये निर्देशिलेल्या कोणत्याही व्यक्तीच्या पत्तीला—

कोणत्याही मतदारसंघातील ज्या निवडणुकीमध्ये मतदान घेतले जाते त्या निवडणुकीत अन्य कोणत्याही प्रकारे नव्हे तर डाकेने मतपत्रिका पाठवून मतदान करणे शक्य व्हावे म्हणून;]

(ख) जी व्यक्ती त्या त्या काढी अंमलात असणाऱ्या कोणत्याही कायदानुसार प्रतिबंधक स्थानवद्दलेत आहे त्या व्यक्तीला, त्या नियमांमध्ये विनिर्दिष्ट केले जाईल अशा आवश्यकतांची परिपूर्ती झाली पाहिजे या शर्तीच्या अधीनतेने, मतदान जेथे घेतले जाते अशा मतदारसंघातील निवडणुकीमध्ये अन्य कोणत्याही प्रकारे नव्हे तर, डाकेने मतपत्रिका पाठवून मतदान करणे शक्य व्हावे म्हणून.

[६१. मतदार म्हणून तोतयेगिरी करण्यास आला घालण्याच्या दृष्टीने, या अधिनियमाखाली नियम मतदार म्हणून तोतये- करून त्याद्वारे पुढील गोष्टीसाठी उपबंध करता येईल :— गिरी करण्यास आला

(क) मतदान केंद्रावर मतदान करण्यासाठी मतपत्रिकेची किंवा मतपत्रिकांची मागणी घालण्यासाठी विशेष करणाऱ्या प्रत्येक मतदाराला अशी किंवा अशा मतपत्रिका देण्यापूर्वी त्याच्या अंगठ्यावर किंवा प्रक्रिया दुसऱ्या कोणत्याही बोटावर पक्क्या शाईचा ठसा उमटवणे,

(ख) ‘लोक प्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५०’ (१९५० चा ४३) याखाली त्या संदर्भात केलेल्या नियमानुसार ते मतदान केंद्र ज्या मतदारसंघात आहे त्या मतदारसंघातील मतदारांना, त्याचे छायाचित्र असलेली किंवा नसलेली ओळखपत्रे पुरवण्यात आली असतील तर, अशा प्रत्येक मतदाराने त्याला मतपत्रिका दिली जाण्यापूर्वी, पूर्वोळताप्रमाणे, त्या मतदान केंद्रावरील मतदान केंद्राध्यक्षापुढे किंवा मतदान अधिकाऱ्यापुढे आपले ओळखपत्र हजर करणे, आणि

(ग) एखादी व्यक्ती मतपत्रिकेची मागणी करील त्यावेळी तिच्या अंगठ्यावर किंवा दुसऱ्या कोणत्याही बोटावर असा ठसा अगोदरच असेल तर अथवा मतदान केंद्राच्या मतदान केंद्राध्यक्षाने किंवा मतदान अधिकाऱ्याने मागणी केलावर तिने आपले ओळखपत्र हजर केले नाही तर, त्या मतदान केंद्रावरील मतदारासाठी अशा व्यक्तीला कोणतीही मतपत्रिका देण्यास मनाई करणे.]

१. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ३३ द्वारे उपखड (एक), (तीन) आणि (चार) ऐवजी समाविष्ट केले. १९५८ चा अधिनियम ५८, कलम २४ द्वारे उपखंड (दोन) वगळण्यात आला.

२. १९५८ चा अधिनियम ५८, कलम २५ द्वारे मूळच्या कलम ६१ ऐवजी दाखल केले. भाग बाग—१४४

[निवडणुकीत] ६१क. या अधिनियमात किंवा त्याखाली करण्यात आलेल्या नियमात काहीही अंतर्भूत असेले तरी, मतदान यंत्रे विहित करण्यात येईल अशा रीतीने मतदान यंत्राद्वारे मत देणे किंवा ते नोंदवणे या गोष्टीचा प्रत्येक प्रकरणाची परिस्थिती विचारात घेऊन निवडणूक आयोग विनिर्दिष्ट करील अशा मतदारसंघात किंवा मतदारसंघामध्ये अंगीकार करता येईल.

स्पष्टीकरण.—या कलमाच्या प्रयोजनार्थ, “मतदान यंत्र” याचा अर्थ, मत देणे किंवा मत नोंदवणे याकरता इलेक्ट्रॉनिकच्या सहाय्याने चालविण्यात येणारे किंवा अन्यथा कोणतेही यंत्र किंवा उपकरण, असा आहे आणि या अधिनियमातील किंवा त्याखाली केलेल्या नियमातील मतपेटी किंवा मतपत्रिका यांच्या बाबतीतील कोणत्याही संदर्भाचा अर्थ, अन्यथा उपबंधित केले असेल ते खेरीजकरून, अशा मतदान यंत्राचा कोणत्याही निवडणुकीत जेथे जेथे वापर केला जात असेल तेथे तेथे अशा मतदान यंत्राच्या संदर्भासह समावेश असल्याप्रमाणे लावला जाईल.]

मतदानाचा अधिकार. ६२. (१) एखाद्या मतदारसंघाच्या मतदार यादीत ज्या व्यक्तीचे नाव त्या त्या काळी समाविष्ट केलेले नाही अशी कोणतीही व्यक्ती त्या मतदारसंघात मतदान करण्यास हक्कदार असणार नाही व या अधिनियमाद्वारे व्यक्तपणे उपबंधित केले आहे तेवढे खेरीजकरून इतर बाबतीत, जिचे नाव याप्रमाणे समाविष्ट केलेले आहे अशी प्रत्येक व्यक्ती तेथे मतदान करण्यास हक्कदार असेल.

(२) जी व्यक्ती ‘लोक प्रतिनिधित्व अधिनियम, १९५०’ (१९५० चा ४३) याच्या कलम १६ मध्ये निर्देशिल्यांपैकी कोणत्याही निर्हर्तेस पाव असेल त्या व्यक्तीला कोणत्याही मतदारसंघातील निवडणुकीत मतदान करता येणार नाही.

(३) कोणत्याही व्यक्तीला सार्वत्रिक निवडणुकीमध्ये एकाच वर्गाच्या एकापेक्षा अधिक मतदारसंघात मतदान करता येणार नाही आणि एखाद्या व्यक्तीने अशा एकापेक्षा अधिक मतदारसंघातांमध्ये मतदान केल्यास अशा सर्व मतदारसंघातील त्या व्यक्तीची मते रद्दवातल होतील.

(४) एखाद्या मतदारसंघाच्या मतदार यादीत एखाद्या व्यक्तीचे नाव एकापेक्षा अधिक बेळा नोंदले गेले असेले तरीही, कोणत्याही निवडणकीमध्ये तिला त्याच मतदारसंघात एकापेक्षा अधिक बेळा मतदान करता येणार नाही आणि त्या व्यक्तीने याप्रमाणे मतदान केले तर, त्या मतदारसंघातील तिची सर्व मते रद्दवातल होतील.

(५) एखाद्या व्यक्तीला कारागृहात बंदिस्त करण्यात आले असेल तर,—मग ती शिक्षा कारावासाची असो किंवा जन्मठेपेची असो किंवा अन्य असो—किंवा ती पोलिसाच्या कायदेशीर हवालतीत असेल तर, त्या व्यक्तीला कोणत्याही निवडणुकीत मतदान करता येणार नाही :

परंतु, त्या त्या काळी अंमलात असणाऱ्या कोणत्याही कायद्याखाली प्रतिबंधक स्थानबद्दतेत असणाऱ्या व्यक्तीला, या पोटकलमातील काहीही लाग असणार नाही.

६३. [मतदानाची पद्धत.] ‘लोक प्रतिनिधित्व (विमोळन) अधिनियम, १९६१’ (१९६१ चा ४०), कलम १४ द्वारे निरसित (२० सप्टेंबर १९६१ रोजी व तेव्हापासून).

प्रकरण पाच

मतमोजणी

मतमोजणी. ६४. जेथे मतदान घेतले जाते अशा प्रत्येक निवडणुकीमध्ये निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याकडून किंवा त्याचे ^१[पर्यवेक्षण व निदेशन] याखाली मतमोजणी केली जाईल [^{आणि} निवडणूक लढवणारा प्रत्येक उमेदवार], त्याचा निवडणूक प्रतिनिधी आणि त्याचे ^२[मतमोजणी प्रतिनिधी] यांना मोजणीच्या बेळी उपस्थित राहण्याचा अधिकार असेल.

^१[मतमोजणीच्या] ६४क. (१) मतमोजणी पूर्ण होण्यापूर्वी कोणत्याही बेळी जर एखाद्या मतदान केंद्रावर किंवा मतदानावेळी मतपत्रिका नष्ट साठी निश्चित केलेल्या एखाद्या ठिकाणी वापरलेल्या कोणत्याही मतपत्रिका निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याकडून यांना यांच्या ताच्यातून बेकायदेशीरपणे काढून घेतल्या गेल्या किंवा अभावितपणे किंवा उद्देशपूर्वक नष्ट होणे, मतपत्रिका कान्याच्या ताच्यातून बेकायदेशीरपणे काढून घेतल्या गेल्या किंवा अभावितपणे किंवा उद्देशपूर्वक नष्ट होणे, इत्यादी. केल्या गेल्या किंवा हरवलया अथवा जेणेकरून त्या मतदान केंद्राच्या किंवा त्या ठिकाणच्या मतदानाचा निकाल ठरवता येणार नाही इतकी त्यांची खराबी केली गेली किंवा त्यात गैरफेर केला गेला तर, निवडणूक निर्णय अधिकारी त्याबाबत निवडणूक आयोगाला तात्काळ कळवील.

(२) त्यानंतर निवडणूक आयोग सर्व महत्वाची परिस्थिती विचारात घेऊन, एकतर, —

(क) मतमोजणी थांबविष्णवाचा निदेश देईल, त्या मतदान केंद्रावरील किंवा त्या ठिकाणचे मतदान रद्दवातल असल्याचे घोषित करील, त्या मतदान केंद्रावर किंवा त्या ठिकाणी नवीन

१. १९८९ चा अधिनियम १, कलम ११ द्वारे समाविष्ट केले (१५ मार्च १९८९ रोजी व तेव्हापासून).
२. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ३६ द्वारे ‘पर्यवेक्षण’ याएवजी दाखल केले.
३. १९५८ चा अधिनियम ५८, कलम २६ द्वारे “उमेदवार” याएवजी दाखल केले.
४. १९५६ चा अधिनियम ४७, कलम ३६ द्वारे ‘मतदान प्रतिनिधी’ याएवजी दाखल केले.
५. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ३४ द्वारे समाविष्ट केले (१४ डिसेंबर १९६६ रोजी व तेव्हापासून).

मतदान घेण्यासाठी दिवस निश्चित करून वेळा ठरवील आणि याप्रमाणे निश्चित केलेला दिनांक व ठरविलेल्या वेळा योग्य वाटेल अशा पद्धतीने अधिसूचित करील, किंवा

(ख.) त्या मतदान केंद्रावरील किंवा त्या ठिकाणच्या नवीन मतदानाच्या निकालामुळे निवडणुकीच्या निकालावर कोणत्याही प्रकारे परिणाम होणार नाही अशी खात्री झाल्यास, मतमोजणी पुढी सुरु करून ती पूर्ण करण्यासाठी तसेच या निवडणुकीच्या संबंधात मतमोजणी करण्यात आली असेल ती निवडणूक पुढे चालू करून पूर्ण करण्यासाठी त्याला योग्य वाटील असे निदेश निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याला देईल.

(३) या अधिनियमाचे आणि त्याखाली केलेले कोणतेही नियम किंवा जादेश यांचे उपबंध ज्याप्रमाणे मूळ मतदानाला लागू होतात त्याप्रमाणे ते अशा प्रत्येक नवीन मतदानाला लागू होतील.]

६५. मतमोजणी पूर्ण झाल्यानंतर, कोणत्याही उमेदवारांमध्ये भते समसमान झाल्याचे आढळत समसमान मते. आले आणि एका मताची भर पडल्याने त्यापैकी कोणताही उमेदवार, तो निवडून आल्याचे घोषित केले जाण्यास हक्कदार होत असेल तर, निवडणूक निर्णय अधिकारी, चिठ्ठ्या टाकून त्या उमेदवारांवाबत तात्काळ निर्णय घेईल व ज्याच्या नावाची चिठ्ठी येईल त्या उमेदवाराला जणू काही जास्तीचे मत मिळालेले आहे असे मानून पुढील कार्यवाही करील.

६६. मतमोजणी पूर्ण झाल्यानंतर, निवडणूक मिर्गद अधिकारी, या अधिनियमात किंवा त्याखाली निकाल जाहीर करणे, केलेल्या नियमांत उपबंधित केलेल्या रीतीने त्या निवडणुकीचा निकाल '[निवडणूक आयोगाचा कोणताही विशद निदेश नसेल तर, तात्काळ जाहीर करील.]

६७. निवडणुकीचा निकाल जाहीर झाल्यानंतर होईल तितक्या लवकर निवडणूक निर्णय अधिकारी, निकाल कठवणे. तो निकाल समुचित प्राधिकरणाला व निवडणूक आयोगाला काळवील आणि लोकसभा किंवा राज्य विधानसभा यांच्या निवडणुकीच्या बाबतीत त्या सभागृहाच्या सचिवांनाही काळवील आणि समुचित प्राधिकरण, निवडलेल्या उमेदवारांची नावे समाविष्ट असलली घोषणापत्रके शासकीय राजपत्रात प्रकाशित करवील.

[६७क. या अधिनियमाच्या प्रयोजनार्थ, निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याकडे कलम ५३ * * * * उमेदवाराच्या निवडणूक किंवा कलम ६६ याच्या उपबंधाखाली एखादा उमेदवार लोकसभेवर किंवा राज्य युक्तीचा दिनांक विधानसभेवर * * * * निवडून आल्याचे ज्या दिनांकाला घोषित केले जाईल तो दिनांक हा तो उमेदवार निवडून आल्याचा दिनांक असेल.]

प्रकारण सहा बहुविध निवडणूका

६८. (१) जी कोणतोही व्यक्ती, लोकसभा व राज्यसभा या दोन्ही सभागृहांचा सदस्य म्हणून संसदेच्या दोन्ही सभानिवडून आलेली असून तिने त्यापैकी कोणत्याही सभागृहातील आपली जागा स्वीकारली असेल तेव्हा, गृहांवर निवडती व्यक्ती, '[ज्या दिनांकी कापासून दहा दिवसांच्या आत आपल्या स्वाक्षरीची लेबी नोटीस सचिव, निवडणक जागा रिकाऱ्या करणे, आयोग यांच्याकडे सुपूर्द रुपांतर करून आपण कोणत्या सभागृहात काम करू इच्छितो ते सूचित करील], आणि त्यानंतर, ती ज्या सभागृहात काम करू इच्छित नाही त्या सभागृहातील तिची जागा रिकाऱ्यी होईल.

(२) पूर्वोक्त कालावधीत अशी सूचना पाठवण्यात कसूर केल्यास, राज्यसभेतील तिची जागा तो कालावधी संपत्त्यानंतर रिकाऱ्यी होईल.

(३) पोटकलम (१) खाली दिलेली कोणतीही सूचना अंतिम व अप्रत्याहरणीय असेल.

१. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ३५ द्वारे 'तात्काळ जाहीर करील' या ऐवजी दाखल केले. (१४ डिसेंबर १९६६ रोजी व तेव्हापासून).

२. १९५५ चा अधिनियम २७, कलम ३७ द्वारे समाविष्ट केले.

३. १९६१ चा अधिनियम ४०, कलम १५ द्वारे "कलम ५४" हा शब्द व आकडा वगळण्यात आला (२० सप्टेंबर १९६१ रोजी व तेव्हापासून).

४. १९५८ चा अधिनियम ५८, कलम २७ द्वारे "कलम ५५क" हा शब्द, आकडे व अक्षर वगळण्यात आले.

५. १९५६ चा अधिनियम १०३, कलम ६६ द्वारे विशिष्ट शब्द वगळण्यात आले.

६. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ३८ द्वारे विशिष्ट शब्दांगेवजी दाखल केले.

[(४) या कलमाच्या आणि कलम ६९ च्या प्रयोजनार्थ, एखादी व्यक्ती संसदेच्या दोहोरेंपैकी कोणत्याही समागृहाचा सदस्य म्हणून निवडली जाते, तो दिनांक म्हणजे निवडून आलेल्या सदस्याच्या वावतीत त्याच्या निवडणुकीचा दिनांक आणि नामनिर्देशित सदस्याच्या वावतीत 'भारताचे राजपत्र' यामध्ये त्याचे नामनिर्देशन प्रथम प्रसिद्ध झाल्याचा दिनांक असेल.]

६९. (१) जर एखादी व्यक्ती लोकसभेचा अगोदरपासून सदस्य असून, तिने अशा समागृहातील जागा स्वीकारली असेल आणि राज्यसभेचा सदस्य म्हणून तिची निवड झाली असेल तर, [याप्रमाणे तिची निवड होईल त्या दिनांकी] लोकसभेतील तिची जागा रिकामी होईल.

(२) जर एखादी व्यक्ती अगोदरपासून राज्यसभेचा सदस्य असून तिने अशा समागृहातील जागा स्वीकारली असेल आणि लोकसभेचा सदस्य म्हणून तिची निवड करण्यात आली असेल तर, [याप्रमाणे तिची निवड होईल त्या दिनांकी] राज्यसभेतील तिची जागा रिकामी होईल.

अगोदरपासून एका समागृहातील सदस्य असणाऱ्या व्यक्तीनी संसदेच्या दुसऱ्या समागृहासाठी निवडून आल्यावर पहिल्या समागृहातील जागा रिकाम्या करणे.

७०. जर एखादी व्यक्ती, लोकसभेच्या दोहोरेंपैकी एका समागृहातील किंवा राज्याच्या विधान-पैकी एका समागृह-मंडळाच्या समागृहातील किंवा त्याच्या दोहोरेंपैकी एका समागृहातील एकापेक्षा अधिक जागावर निवडून तील किंवा राज्याच्या अन्य कोणतेही प्राधिकरण किंवा अधिकारी यांना उद्देश्य लिहिलेल्या स्वाक्षरित लेखाद्वारे, एकाव्यतिरिक्त समागृहातील किंवा अन्य सर्व जागांचा राजीनामा विहित कालावधीमध्ये दिला नाही तर, त्या सर्व जागा रिकाम्या होतील.

त्याच्या दोहोरेंपैकी
एका समागृहातील
एकापेक्षा अधिक
जागावर निवडून
येणे

प्रकरण सात

निवडणुकीचे निकाल आणि नामनिर्देशने प्रकाशित करणे

राज्यसभेच्या [७१. कलम १२ खाली काढण्यात आलेल्या अधिसूचनेला अनुसरून कोणत्याही वर्षी निवडणुका निवडणुकांचे निकाल घेण्यात आल्यानंतर समुचित प्राधिकरण उक्त निवडणुकांमध्ये, राज्य विधानसभेवर निवडून आलेल्या आणि अध्यक्षाने सदस्यांनी आणि निरनिराळ्या "[संघ राज्यक्षेत्रांच्या] निर्वाचिक गणांच्या सदस्यांनी निवडून दिलेल्या नामनिर्देशित केलेला सदस्यांची नावे आणि त्यावरोवर राष्ट्रपतीने अनुच्छेद ८० च्या खंड (१) चा उपखंड (क.) याखाली व्यक्तीची नावे किंवा इतर कोणत्याही उपबंधाखाली राज्यसभेवर नामनिर्देशित केलेल्या कोणत्याही व्यक्तीची नावे शासकीय प्रकाशित करणे राजपत्रात अधिसूचित करील.

७२. [विवक्षित संघ राज्यक्षेत्रांच्या निर्वाचिक गणांच्या पुनर्घटनेसाठी घेतल्या जाणाऱ्या निवडणुकांचे निकाल प्रकाशित करणे.] 'क्षेत्रीय परिषदा अधिनियम, १९५६' (१९५६ चा १०३) कलम ६६ द्वारे निरसित.

लोकसभेच्या आणि ७३. जेव्हा नवीन लोकसभा किंवा नवीन राज्य विधानसभा घटित करण्याच्या प्रयोजनार्थ राज्य विधानसभांच्या सार्वत्रिक निवडणक घेतली जाईल तेव्हा, [(ज्या मतदारसंघातील मतदान, कलम ३० च्या खंड (घ) सार्वत्रिक निवड-खाली मुठात निश्चित केलेल्या दिनांकाला काही कारणामुळे घेता आले नाही किंवा ज्या मतदारसंघातील एकांचे निकाल निवडणक पूर्ण करण्यासाठी नेमलेली मुदत कलम १५३ च्या उपबंधाखाली वाढवण्यात आली आहे, प्रकाशित करणे त्याव्यतिरिक्त इतर) सर्व मतदारसंघातील निवडणकांचा निकाल निवडणक निर्णय अधिकाऱ्याने कलम ५३ किंवा प्रकरणपरत्वे, कलम ६६ च्या उपबंधाखाली जाहीर केल्यानंतर होईल तितक्या लवकर, [निवडणुक आयोग,] त्या मतदारसंघासाठी * * * * निवडलेल्या सदस्यांची नावे] शासकीय राजपत्रात अधिसूचित करील आणि अशी अधिसूचना काढण्यात आल्यानंतर ती लोकसभा किंवा ती विधानसभा रीतसर घटित झाल्याचे मानण्यात येईल :

१. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ३८ द्वारे समाविष्ट केले.
२. वरील अधिनियमाच्या कलम ३९ द्वारे "त्याची अशा रीतीने निवड झाली आहे, असे अधिकथन भारत सरकारच्या राजपत्रात प्रकाशित झाल्यानंतर" याएवजी दाखल केले.
३. वरील अधिनियमाच्या कलम ४० द्वारे दाखल केले.
४. वरील अधिनियमाच्या कलम ४१ द्वारे, कलमे ७१ ते ७५ एवजी दाखल केले.
५. विधि अनुकूलन (क्रमांक २) आदेश, १९५६ द्वारे "भाग ग राज्ये" याएवजी दाखल केले.
६. १९६७ चा अधिनियम १०, कलम २ द्वारे विशिष्ट शब्दांएवजी दाखल केले.
७. १९६१ चा अधिनियम ४०, कलम १६ द्वारे "समुचित प्राधिकारी" याएवजी दाखल केले (२० सप्टेंबर, १९६१ रोजी व तेव्हापासून).
८. वरील अधिनियमाच्या कलम १६ द्वारे विशिष्ट शब्द बगळले (२० सप्टेंबर १९६१ रोजी व तेव्हापासून).

परतु, अशी अधिसूचना काढल्यामुळे,—

[(क) (एक) जेथील मतदान कलम ३० च्या खंड (ब) खाली मुळात निश्चित केलेल्या दिनांकाला काही वारणामुळे घेता आले नाही अशा कोणत्याही संसदीय किंवा विधानसभा मतदारसंघातील किंवा मतदारसंघामधील निवडणुकीत मतदान घेणे आणि निवडणक पूर्ण करणे; किंवा

(दोन) जेथील निवडणुकींची मुद्रत कलम १५३ च्या उत्तरवाचाली वाढवण्यात आलेली आहे, अशा कोणत्याही संसदीय किंवा विधानसभा मतदारसंघातील किंवा मतदारसंघामधील निवडणक पूर्ण करणे,

या गोटींना प्रतिवंध होतो; किंवा]

(ब.) उक्त अधिसूचना काढली जाण्याच्या लगतपूर्वी कार्य करणारी अशी कोणत्याही लोकसभा किंवा राज्य विधानसभा असल्यास तिच्या मुदतीवर परिणाम होतो असे मानण्यात येणार नाही.

[७३क. नवव्या लोकसभेचे विसर्जन करून नवीन लोकसभा घटित करण्यासाठी सार्वत्रिक निवडणक घेण्या- विवक्षित निवड-

संबंधात, कलम ७३ मध्ये किंवा या अधिनियमाच्या अन्य कोणत्याही उपवंधामध्ये काहीही अंतर्भूत असलेलं तरी,— णुकांसाठी विशेष

(क.) जम्मू व काश्मीर राज्यातील संसदीय मतदारसंघ विचारात न घेता कलम ७३ अन्वये उपवंध.

अधिसूचना प्रसिद्ध करता येईल; आणि

(ख.) निवडणक आयोग, जम्मू व काश्मीर राज्यातील संसदीय मतदारसंघात स्वतंत्रपणे आणि त्याला उचित वाटेल अशा रीतीने आणि अशा दिनांकी किंवा दिनांकाना निवडणक घेण्याच्या दृष्टीने उपाययोजना करू शकेल.]

[७३कक. लोक प्रतिनिधित्व (विशेषान्वय) अधिनियम, १९८९ याच्या प्रारंभी अस्तित्वात विवक्षित निवड-

संबंधात लोकसभेचा कालावधी समाप्त झाल्यानंतर नवीन लोकसभा घटित करण्याच्या प्रयोजनार्थ, णुकांसाठी विशेष

सार्वत्रिक निवडणक घेण्यासंबंधात, कलम ७३ किंवा या अधिनियमाच्या अन्य कोणत्याही उपवंधामध्ये उपवंध.

काहीही अंतर्भूत असले तरी,—

(क.) आसाम राज्यातील संसदीय मतदारसंघ विचारात न घेता, कलम ७३ खाली अधिसूचना प्रसिद्ध करता येईल; आणि

(ख.) निवडणक आयोग, आसाम राज्यातील संसदीय मतदारसंघात स्वतंत्रपणे आणि त्याला उचित वाटेल अशा रीतीने व अशा दिनांकी किंवा दिनांकाना, निवडणक घेण्याच्या दृष्टीने उपाययोजना करू शकेल.]

७४. [कलम १५क खाली नागदण्यात आलेल्या अधिसूचनांना अनुसूचना अनुसूचन, किंवा] एखाद्या वर्षी राज्य विधान-कलम १६ खाली काढण्यात आलेल्या अधिसूचनांना अनुसूचन निवडणुका घेण्यात आल्यानंतर, समूचित परिषदांच्या निवड-प्राधिकरण उक्त निवडणुकांमध्ये, निरनिराकृत विधानपरिषद मतदारसंघांसाठी आणि राज्य विधानसभेच्या णुकांसाठी निकाल व सदस्यांनी निवडून दिलेल्या सदस्यांची नावे, आणि त्यावरोबर अनुच्छेद १७१ च्या खंड (३) चा उपखंड अशा परिषदांवर (इ.) या खाली राज्यपालाने * * * नामनिर्देशित केलेल्या कोणत्याही व्यक्तींची नावे शासकीय नामनिर्देशित केलेल्या व्यक्तींची नावे प्रकाशित करणे.

प्रकरण आठ

निवडणक खर्च

[७६. हे प्रकरण फक्त लोकसभेच्या आणि राज्य विधानसभेच्या निवडणुकांना लागू होईल. प्रकरणाची प्रयुक्ती.

७७. (१) निवडणुकीतील प्रत्येक उमेदवाराला, [तो नामनिर्देशित झाल्याचा दिनांक] व त्या निवडणुक खर्चाचा निवडणुकीचा निकाल जाहीर झाल्याचा दिनांक हे दोन्ही दिवस धरून होणाऱ्या कालावधीच्या दरम्यान हिशेब आणि निवडणुकीच्या संबंधात त्याला किंवा त्याच्या निवडणक प्रतिनिधीला अलेल्या अथवा त्याने प्राधिकृत त्याची कमाल केलेल्या सर्व खर्चाचा स्वतः किंवा आपल्या निवडणुक प्रतिनिधीकरवी स्वतंत्र व यथातच्य देवावा लागेल. मर्यादा.

[स्पष्टीकरण १.—कोणत्याही न्यायालयाचा कोणताही न्यायनिर्णय, आदेश किंवा निर्णय विरुद्ध असला तरी, राजकीय पक्षाला किंवा अन्य कोणत्याही अधिसंघाला किंवा व्यक्तिनिकायाला किंवा कोणत्याही

१. १९६७ चा अधिनियम १०, कलम २ द्वारे परंतुकाच्या खंड (ब) ऐवजी दाखल केले.

२. १९९१ चा अधिनियम ३१, कलम २ द्वारे मूळ कलम ७३क ऐवजी दाखल केले.
(१८ एप्रिल, १९९१ रोजी व तेव्हापासून).

३. १९९० चा अधिनियम २, कलम २ द्वारे समाविष्ट केले (२१ ऑक्टोबर, १९८३ रोजी व तेव्हापासून).

४. १९५७ चा अधिनियम ३३, कलम १३ द्वारे दाखल केले.

५. विधि अनुकूल (क्रमांक २) आदेश, १९५६ द्वारे “किंवा, प्रकरणपरत्वे, राजप्रमुखाने” हे शब्द गाठले.

६. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ४२ द्वारे कलमे ७६ ते ७८ याएवजी दाखल केले.

७. १९७५ चा अधिनियम ४०, कलम ६ द्वारे विशिष्ट शब्दाएवजी दाखल केले (भतलकी प्रभावासह).

८. १९७४ चा अधिनियम ५८, कलम २ द्वारे समाविष्ट केले (१९ ऑक्टोबर, १९७४ रोजी व तेव्हापासून).

इसमाला (उमेदवार किंवा त्याचा निवडणूक प्रतिनिधी यांच्या व्यतिरिक्त) एखाद्या उमेदवाराच्या निवडणुकीसंबंधात आलेला किंवा त्याने प्राधिकृत केलेला कोणताही खर्च, या पोटकलमाच्या प्रयोजनार्थ, निवडणुकी संबंधात उमेदवाराला किंवा त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीला आलेला किंवा त्याने प्राधिकृत केलेला खर्च असल्याचे मानले जाणार नाही आणि तो तसा केवळाही होता असे मानले जाणार नाही:

परंतु, या स्पष्टीकरणात अंतर्भूत असलेल्या कोणताही गोष्टीमुळे पुढील गोष्टींवर परिणाम होणार नाही.—

(क) 'लोक प्रतिनिधित्व (विशेषधन) अध्यादेश, १९७४' (१९७४ चा १३) याच्या प्रारंभापूर्वी, लोकसभेच्या किंवा राज्याच्या विधानमंडळाच्या निवडणुकीतील एखाद्या उमेदवाराची निवडणूक ज्याद्वारे रद्दवातल म्हणून घोषित करण्यात आली असेल किंवा ती रद्द ठरवण्यात आली असेल असा सर्वोच्च न्यायालयाचा कोणताही न्यायनिर्णय, आदेश किंवा निर्णय यांच्याविरुद्ध अशा प्रारंभापूर्वी सर्वोच्च न्यायालयाकडे असे अपील दाखल करण्यात आले नसेल आणि अशा प्रारंभापूर्वी असे अपील दाखल करण्याची मुदत संपून गेली असेल तर, असा न्यायनिर्णय, आदेश किंवा निर्णय.]

* * * * *

[स्पष्टीकरण २.—शंकानिरसनार्थ याद्वारे घोषित करण्यात येते की, सरकारी नोकरीतील आणि कलम १२३ च्या खंड (७) मध्ये उल्लेखिलेल्या वर्गांपैकी कोणताही व्यक्तीने त्या खंडाच्या परंतुकात उल्लेखिलेल्याप्रमाणे अपले पदीय कर्तव्य पार पाडताना किंवा ते पार पाडण्याचे अभिप्रेत असताना केलेली कोणताही व्यवस्था, उपलब्ध करून दिलेल्या सुविधा अथवा तिने केलेली अन्य कोणताही कृती किंवा गोष्ट यासंबंधात आलेला कोणताही खर्च हा या पोटकलमाच्या प्रयोजनार्थ, निवडणुकीच्या संबंधात उमेदवाराला किंवा त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीला आलेला किंवा त्याने प्राधिकृत केलेला खर्च असल्याचे मानले जाणार नाही.]

(२) विहित केला जाईल असा सर्व तपशील या हिंशेवामध्ये समाविष्ट असेल.

(३) उक्त खर्चाची एकूण रक्कम ही विहित केली जाईल, अशा रकमेपेक्षा जास्त असणार नाही.

जिल्हा निवडणक ७८. '[(१)] निवडणूक लढवणाऱ्या प्रत्येक उमेदवाराला, निर्वाचित उमेदवाराच्या निवडणुकीच्या अधिकाऱ्यांकडे हिंशेब दिनांकापासून किंवा, त्या निवडणुकीमध्ये एकापेक्षा अधिक निर्वाचित उमेदवार असतील आणि त्याच्या दाखल करणे. निवडणुकाचे दिनांक भिन्न भिन्न असतील तर, त्या दोहोपैकी नंतरच्या दिनांकापासून तीस दिवसांच्या आत, कलम ७७ खाली त्याने किंवा त्याच्या निवडणक प्रतिनिधीने टेवलेल्या निवडणूक खर्चाचा हिंशेब [जिल्हा निवडणक अधिकाऱ्यापूर्वे] दाखल करावा लागेल व कलम ७७ खाली त्याने किंवा त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीने टेवलेल्या हिंशेबाची ती खरी प्रत असेल.

'[(२) पोटकलम (१) मधील 'जिल्हा निवडणक अधिकारी' या उल्लेखाचा, संघ राज्यक्षेत्रातील मतदारसंघाच्या संबंधातील अर्थ, त्या मतदारसंघाचा निवडणूक निर्णय अधिकारी याचा उल्लेख म्हणून लावला जाईल.]

भाग सहा

निवडणुकीविषयीचे तंते

प्रकरण एक

निर्वाचन

व्याख्या.

७९. या भागात आणि '[भाग सातवा] यामध्ये संदर्भामुळे अन्यथा आवश्यक नसेल तर,—

*[(क) उच्च न्यायालय अथवा उच्च न्यायालयाचा मुळ्य न्यायमूर्ती किंवा न्यायाधीश यांच्या कोणताही उल्लेखाचा, न्याय आयुक्ताचे न्यायालय असणाऱ्या संघ राज्यक्षेत्राच्या संबंधातील अर्थ, न्याय आयुक्तांचे उक्त न्यायालय किंवा न्याय आयुक्त किंवा, प्रकरणपरत्वे, कोणताही अपर न्याय आयुक्त याचा उल्लेख म्हणून लावला जाईल;]

१. १९८९ चा अधिनियम १, कलम १२ द्वारे स्पष्टीकरण २ वगळण्यात आले (१५ मार्च, १९८९ रोजी व तेहापासून).
२. १९७५ चा अधिनियम ४०, कलम ६ द्वारे समाविष्ट केले (भूतलक्षी प्रभावासह).
३. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ३६ द्वारे कलम ७८ ला त्या कलमाचे पोटकलम (१) हा नवीन क्रमांक देण्यात आला.
४. वरील अधिनियमाच्या कलम ३६ द्वारे "निर्वाचन अधिकारी" याएवजी दाखल केले.
५. वरील अधिनियमाच्या कलम ३६ द्वारे समाविष्ट केले.
६. वरील अधिनियमाच्या कलम ३७ द्वारे 'भाग सात आणि आठ' याएवजी समाविष्ट केले.
७. वरील अधिनियमाच्या कलम ३७ द्वारे समाविष्ट केले; १९५६ चा अधिनियम २७ कलम ४३ द्वारे मूळचा खंड (क) वगळण्यात आला होता.

^१[(ख) "उमेदवार" याचा अर्थ, कोणत्याही निवडणुकीत उमेदवार म्हणून रीतसर नाम-निर्देशित झालेली किंवा आपण तसा उमेदवार असल्याचा दावा सांगणारी व्यक्ती, असा आहे;]

(ग) "खर्च" याचा अर्थ, निवडणूक तकारअर्जाच्या संपरीक्षेचा किंवा तदानुवंशिक असा सर्व खर्च व व्यय, असा आहे;

(घ) "निवडणूकविषयक अधिकार" याचा अर्थ, निवडणुकीत उमेदवार म्हणून उभे राहण्याचा किंवा उभे न राहण्याचा, किंवा उमेदवारी ^१[मागे घेण्याचा किंवा ती मागे न घेण्याचा,] अथवा मतदान करण्याचा किंवा मतदानापासून परावृत्त होण्याचा एकादा व्यक्तीचा अधिकार, असा आहे;

^१[(ङ) "उच्च न्यायालय" याचा अर्थ, निवडणूक तकारअर्ज ज्या निवडणुकीशी संबंधित आहे ती निवडणूक ज्याच्या अधिकारितेच्या स्थानिक सीमांमध्ये घेतली गेली असेल ते उच्च न्यायालय, असा आहे;]

(च) "निर्वाचित उमेदवार" याचा अर्थ, रीतसर निवडून आलेला म्हणून ज्याचे नाव कलम ६७ खाली प्रकाशित करण्यात आले असेल तो उमेदवार, असा आहे.

प्रकरण दोन

* [उच्च न्यायालयाला] निवडणूक तकारअर्ज सादर करणे

८०. या भागाच्या उपबंधानुसार, निवडणूक तकारअर्ज सादर केल्यावेरीज कोणतीही निवडणूक निवडणूक तकारअर्ज. प्रश्नास्पद करता येणार नाही.

^१[८०क. (१) उच्च न्यायालय हे निवडणूक तकारअर्जाची संपरीक्षा करण्याची अधिकारिता उच्च न्यायालयाने निवडणूक तकार-अर्जाची संपरीक्षा असणारे न्यायालय असेल.

(२) सामान्यतः उच्च न्यायालयाचा न्यायाधीश एकटा अशा अधिकारितेचा वापर करील आणि मुळ्य करणे. न्यायमूर्ती त्या प्रयोजनासाठी वेळोवेळी एक किंवा अधिक न्यायाधीशांची योजना करील :

परंतु, जेव्हा उच्च न्यायालय फक्त एकाच न्यायाधीशाचे बनलेले असेल तेव्हा, तो त्या न्यायालयाकडे सादर केलेल्या सर्व निवडणूक तकारअर्जाची संपरीक्षा करील.

(३) उच्च न्यायालय स्विवेकानुसार न्यायाच्या किंवा सोयीच्या दृष्टीने, एकाच निवडणूक तकारअर्जाची पूर्णतः किंवा अंशतः उच्च न्यायालयाच्या कार्यस्थानाव्यतिरिक्त अन्य ठिकाणी संपरीक्षा करू शकेल.]

८१. (१) कोणतीही निवडणूक प्रश्नास्पद करणारा निवडणूक तकारअर्ज अशा निवडणकीतील तकारअर्ज सादर कोणत्याही उमेदवाराला अथवा कोणत्याही मतदाराला, ^१[निर्वाचित उमेदवाराच्या निवडणुकीच्या दिनांक-करणे. पासून अधवा त्या निवडणुकीत एकाहून अधिक उमेदवार निवडून आले असून त्यांच्या निवडणुकांचे दिनांक वेगवेगळे असतील तर, त्या दोहोर्ंपकी नंतरच्या दिनांकापासून पंचेचाळीस दिवसांच्या आत—पण त्यांची नव्हे— कलम १०० चे ^१[पोटकलम (१) आणि कलम १०१ यांमध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्यांपैकी एका किंवा अधिक कारणावरून] ^१[उच्च न्यायालयाकडे] सादर करता येईल.]

स्पष्टीकरण.—या पोटकलमात "मतदार" याचा अर्थ, निवडणूक तकारअर्ज ज्या निवडणुकीशी संबंधित आहे त्या निवडणुकीत मतदान करण्याचा हक्क असलेली व्यक्ती, असा आहे,—मत तिने असा निवडणुकीत मतदान केलले असो वा नसो.

* * * * *

१. १९७५ चा अधिनियम ४०, कलम ७ द्वारे खंड (ख) तेव्ही दाखल केले (भूतलक्षी प्रभावासह).
२. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ३७ द्वारे "मागे वेणे" याएवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
३. वरील अधिनियमाच्या कलम ३७ द्वारे खंड (ङ) एवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
४. वरील अधिनियमाच्या कलम ३९ द्वारे 'निवडणूक आयोगाला' या शब्दाएवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
५. वरील अधिनियमाच्या कलम ३८ द्वारे समाविष्ट केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हा-पासून).
६. १९५६ चा अविनियम २७, कलम ४४ द्वारे मूळ मजकुराएवजी दाखल केले.
७. वरील अधिनियमाच्या कलम ४४ द्वारे "पोट कलम (१) व (२)" या मजकुरालेवजी हा मजकुर दाखल केला.
८. १९६६ चा अविनियम ४७, कलम ३९ द्वारे पोट कलम (२) वगऱ्यात आले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).

* [(३) प्रत्येक निवडणूक तक्रारअर्जसोबत, त्या तक्रारअर्जात जितक्या उत्तरवादींचा उल्लेख केलेला असेल, तितक्या त्याच्या प्रती * * * जोडाव्या लागतील आणि अशी प्रत्येक प्रत, ही तक्रारअर्जाची खरी प्रत असल्याचे अर्जदाराला स्वतःच्या सहीने साक्षांकित करावे लागेल.]

* [तक्रारअर्जातील ८२. तक्रारअर्जदाराला त्याच्या तक्रारअर्जाचे उत्तरवादी म्हणून पुढील व्यक्तींना सामील करून पक्षकार आवे लागेल, त्या अशा, —

(क) जेव्हा तक्रारअर्जदार, निर्वाचित उमेदवारांपैकी सर्वांची किंवा कोणत्याही उमेदवाराची निवडणूक रद्दवातल म्हणून घोषित करण्यात यावी या मागणीच्या जोडीला आणखी, तो स्वतः किंवा अन्य कोणीही उमेदवार रीतसर निवडून आला आहे असे घोषित केले जाण्याची मागणी करत असेल तेव्हा, तक्रार अर्जदाराव्यतिरिक्त निवडणक लढवणारे इतर सर्व उमेदवार, आणि जेथे अशा आणखी घोषणेची मागणी केलेली नसेल तेथे सर्व निवडून आलेले उमेदवार; आणि

(ख) ज्याच्याविरुद्ध तक्रारअर्जात, कोणत्याही भ्रष्टाचाराचा आरोप करण्यात आला असेल असा अन्य कोणताही उमेदवार.]

* [तक्रारअर्जातील ८३. (१) निवडणूक तक्रारअर्ज करताना,—

(क) ज्यावर तक्रारअर्जदार विसंबून असतो अशा महत्त्वाच्या तथ्यांचे संक्षिप्त कथन त्यामध्ये समाविष्ट करावे लागेल;

(ख) तक्रारअर्जदाराने अभिकथन केलेल्या कोणत्याही प्रकारच्या भ्रष्टाचाराचा तपशील तसेच असा भ्रष्टाचार ज्यांनी केला असे त्यात म्हटले असेल त्या व्यक्तीची नावे आणि असे प्रत्येक भ्रष्टाचारकृत्य केल्याचा दिनांक व ठिकाण यांचे यथाशक्य संपूर्ण विवरण त्यामध्ये आवे लागेल; आणि

(ग) त्यावर तक्रारअर्जदाराला सही करावी लागेल व वांदकथनांच्या सत्यापनासाठी ‘दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८’ (१९०८ चा ५) यामध्ये विहित केलेल्या पद्धतीने त्याचे सत्यापन करावे लागेल:

“[परंतु, जेव्हा तक्रारअर्जदार एखाचा भ्रष्टाचाराचे अभिकथन करील तेव्हा, अशा भ्रष्टाचाराच्या अभिकथनाला आणि त्याच्या तपशिलाला पृष्ठी देण्यासाठी तक्रारअर्जसोबत, विहित केलेल्या नमुन्यात प्रतिज्ञालेण्व्ही सादर करावा लागेल.]

(२) तक्रारअर्जसोबत जोडलेल्या कोणत्याही अनुसूचीवर किंवा जोडवावरही तक्रारअर्जदाराला सही करून तक्रारअर्जाच्या सत्यापनांच्या पद्धतीनेच त्याचे सत्यापन करावे लागेल.]

* [तक्रारअर्जदाराला ८४. तक्रारअर्जदाराला, निर्वाचित उमेदवारांपैकी सर्वांची किंवा कोणत्याही उमेदवाराची मागता येईल असा निवडणूक रद्दवातल असल्याचे घोषित करण्यात यावे या मागणीच्या जोडीला आणखी, तो स्वतः किंवा अनुतोष, अन्य कोणताही उमेदवार रीतसर निवडून आल्याचे घोषित करण्यात यावे अशीही मागणी करता येईल.]

८५. [तक्रारअर्ज स्वीकारल्यानंतरची कार्यपद्धती.] ‘लोक प्रतिनिधित्व (विशेषधन) अधिनियम, १९६६.’ (१९६६ चा ४७) कलम ४० द्वारे निरसित.

प्रकरण तीन

निवडणूकामधील तक्रारअर्जाची संपरीक्षा

* [निवडणूक ८६. (१) उच्च न्यायालय, जो निवडणूक तक्रारअर्ज कलम ८१ किंवा कलम ८२ किंवा तक्रारअर्जाची कलम ११७ च्या उपबंधानुसूपे नाही असा तक्रारअर्ज काढून टाकील.

संपरीक्षा. स्पष्टीकरण.— या पोटकलमाखालील निवडणूक तक्रारअर्ज काढून टाकणारा उच्च न्यायालयाचा आदेश हा कलम १८ च्या खंड (क) खाली देण्यात आलेला आदेश मानण्यात येईल.

(२) निवडणूक तक्रारअर्ज उच्च न्यायालयाला सादर केला गेल्यावर, शक्य तितक्या लवकर तो तक्रारअर्ज कलम ८० क च्यां पोटकलम (२) खाली निवडणूक तक्रारअर्जाच्या संपरीक्षेच्या कामासाठी, मुख्य न्यायाधीशाने योजना केलेल्या न्यायाधीशाकडे किंवा अशा न्यायाधीशांपैकी एकाकडे निर्णयार्थं निर्देशित केला जाईल.

१. १९६१ चा अधिनियम ४०, कलम १७ द्वारे समाविष्ट केले (२० सप्टेंबर, १९६१ रोजी व तेव्हापासून).
२. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ३१ द्वारे “आणि निवडणूक आवोगाच्या उपयोगाकरिता आणखी एक प्रत” हे शब्द वगऱ्यात आले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
३. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ४५ द्वारे कलम ८२ ऐवजी दाखल केले.
४. वरील अधिनियमान्या कलम ४६ द्वारे कलम ८३ ऐवजी दाखल केले.
५. १९६१ चा अधिनियम ४०, कलम १८ द्वारे समाविष्ट केले (२० सप्टेंबर, १९६१ रोजी व तेव्हापासून).
६. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ४७ द्वारे कलम ८४ ऐवजी दाखल केले.
७. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ४१ द्वारे कलम ८६ ते ९२ ऐवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).

(३) जेव्हा एकाच निवडणुकीच्या संबंधात एकापेक्षा अधिक निवडणूक तकारअर्जे उच्च न्यायालयाला सादर केले असतील तेव्हा, ते सर्व तकारअर्जे संपरीक्षेसाठी एकाच न्यायाधीशाकडे निर्देशित केले जातील व तो न्यायाधीश स्वविवेकानुसार त्याची स्वतंत्रपणे किंवा त्याचा एक अथवा त्याहून अधिक गटकरून संपरीक्षा करू शकेल.

(४) आधीच उत्तरवादी न झालेला कोणताही उमेदवार संपरीक्षा सुरु झाल्याच्या दिनांकापासून चौदा दिवसांच्या आत, त्याने उच्च न्यायालयाला अर्ज केला असता आणि उच्च न्यायालय बादखचाच्या प्रतिभूतीबाबत देईल अशा आदेशाच्या अधीनतेने, उत्तरवादी म्हणून सामील वेळा जाण्यास हक्कदार असेल.

स्पष्टीकरण.—हे पोटकलम आणि कलम ९७ यांच्या प्रयोजनार्थ, तकारअर्जाची संपरीक्षा ही उत्तरवादीनी उच्च न्यायालयात हजर होऊन, अर्जात करण्यात आलेल्या मागणीला किंवा मागण्याना उत्तर देण्यासाठी निश्चित केलेल्या दिनांकापासून सुरु होत असल्याचे मानण्यात येईल.

(५) तकारअर्जाची संपरीक्षा निःपक्ष व परिणामकारक होण्याची निश्चिती; करण्यासाठी आपल्या मते तरी आवश्यकता असल्यास, उच्च न्यायालय, बादखचाची संबंधाच्या किंवा त्याला अन्यथा योग्य वाटेल अशा अटींवर, तकारअर्जात अभिकथन करण्यात आलेल्या कोणत्याही भ्रष्टाचार वृत्त्याचा तपशील दुरुस्त-करण्यास किंवा त्याचा विस्तार करण्यास अनुज्ञा देऊ शकेल, परंतु, ज्या दुरुस्तीमुळे तकारअर्जात पूर्वी अभिकथन न केलेल्या भ्रष्टाचाराचा तपशील नव्याने प्रविष्ट होईल, अशा प्रकारची कोणतीही दुरुस्ती तकारअर्जात करण्यास ते अनुज्ञा देणार नाही.

(६) निवडणूक तकारअर्जाच्या संपरीक्षेचे काम हे, त्या संपरीक्षेसंबंधात न्यायानुकूलतेच्या दृष्टीने व्यवहार्य असेल तेथवर, रोजच्या रोज चालू ठेवन पूर्ण करण्यात येईल—मात्र एरव्ही पुढील दिवसापर्यंत लहूकूब करावयाचे संपरीक्षेचे काम त्या पलिकडैखील लहूकूब करणे उच्च न्यायालयाला काही कारणास्तव आवश्यक वाटले तर, त्याला ती कारणे नमूद करावी लागतील.

(७) प्रत्येक निवडणूक तकारअर्जाची संपरीक्षा शक्य तेवढ्या त्वरेने केली जाईल आणि निवडणूक तकारअर्जे उच्च न्यायालयाला संपरीक्षेसाठी सादर करण्यात आल्याच्या दिनांकापासून सहा महिन्यांच्या आत संपरीक्षेचे काम पूर्ण करण्यासाठी नेटाने प्रथत केला जाईल.

८७. (१) हा अधिनियम आणि त्याखाली केलेले कोणतीही नियम यांच्या उपबंधाच्या अधीनतेने, उच्च प्रत्येक निवडणूक तकारअर्जाची संपरीक्षा, शक्य तितपत 'दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८' (१९०८ चा न्यायालयापुढील ५) याखाली दाव्यांच्या संपरीक्षेत लागू होणाऱ्या कार्यपद्धतीनुसार, उच्च न्यायालयाला केली जाईल : कामकाजांची पंढती.

परंतु, एखाद्या साक्षीदाराचा किंवा काही साक्षीदारांचा साक्षीपुरावा तकारअर्जाच्या निकालाच्या दृष्टीने महत्त्वाचा नाही अथवा असा साक्षीदार वा असे साक्षीदार देणारा पक्षकार क्षुलक कारणावरून किंवा कार्यवाहीला विलंब लावण्याच्या दृष्टीने तसे करीत आहे असे उच्च न्यायालयाचे मत झाल्यास, त्याला अशा साक्षीदाराची किंवा साक्षीदारांची तपासणी करण्यास नकार देण्याचा स्वविवेकाधिकार असेल, मात्र, त्याला त्यावदलची कारणे नमूद करावी लागतील.

(२) 'भारतीय पुरावा अधिनियम, १८७२' (१८७२ चा १) याचे उपबंध, या अधिनियमाच्या उपबंधाच्या अधीनतेने, निवडणूक तकारअर्जाच्या संपरीक्षेला सर्व वावतीत लागू होत असल्याचे मानण्यात येईल.]

९३. कोणत्याही अधिनियमितीमध्ये विरुद्ध असे काहीही असले तरी, एखादा दस्तऐवज हा रीत- कागदोपनी पुरावा. सर मुद्रांकित केलेला किंवा नोंदवलेला नाही या कारणावरून तो निवडणूक तकारअर्जाच्या संपरीक्षेमध्ये पुराव्यात अग्राहा होणार नाही.

९४. कोणत्याही साक्षीदाराला किंवा अन्य व्यक्तीला निवडणुकीत तिने कोणाला मत दिले हे मतदानाच्या सांगण्यास भाग पाडले जाणार नाही. गुप्ततेचा भंग करावयाचा नाही.

९५. (१) कोणत्याही साक्षीदाराला, तकारअर्जाच्या संपरीक्षेतील वादविषयाशी संबद्ध अशा गुन्ह्यात गोवणाऱ्या कोणत्याही प्रश्नांचे उत्तर देण्यास असा साक्षीदार गुन्ह्यात गोवला जाईल अथवा तो गोवला जाण्यास ते प्रश्नांना उत्तरे देणे उत्तर साधक होईल अथवा त्यामुळे तो कोणत्याही दंडास किंवा समपहरणास पाव होईल या कारणा- आणि दायित्व-वरून अशा प्रकारचे उत्तर देण्यापासून माफी दिली जाणार नाही:

परंतु,—

(क) जो साक्षीदार, त्याने ज्या प्रश्नांची उत्तरे देणे आवश्यक करण्यात आले आहे, त्या सर्व प्रश्नांची खरी उत्तरे देईल, तो साक्षीदार [उच्च न्यायालयाकडून] दायित्वनिराकरण प्रमाणपत्र मिळण्यास हक्कदार होईल, आणि

(ख) [उच्च न्यायालयाने] किंवा त्याच्यासमोर विचारलेल्या प्रश्नाला साक्षीदाराने दिलेले उत्तर कोणत्याही दिवाणी किंवा फौजदारी कार्यवाहीत त्याच्याविरुद्ध पुराव्यात अग्राहा असणार नाही, मात्र पुराव्यात खोटी साक्ष देण्याच्या गुन्ह्यावदल होणारी कोणतीही फौजदारी कार्यवाही याला अपवाद राहील.

१. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ४२ द्वारे "अधिकरण" याएवजी हा शब्दोलेख दाखल केला (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).

(२) जेव्हा कोणत्याही साक्षीदाराला दायित्वनिराकरण प्रमाणपत्र देण्यात आलेले असते तेव्हा, असे प्रमाणपत्र ज्याच्याशी संवंधित आहे त्या बाबीमधून उदभवणाऱ्या 'भारतीय दंड संहिता' (१८६० चा ४५) प्रकरण नऊ 'क' खालील किंवा या अधिनियमाच्या भाग सात खालील कोणत्याही दोषारोपाच्या प्रतिवादादाखल ते मांडता येईल आणि त्यासंबंधात तो निखालस व संपूर्ण बचाव ठरेल, पण या अधिनियमाद्वारे किंवा अन्य कोणत्याही कायद्याद्वारे निवडणुकीच्या संबंधात त्याच्यावर लादण्यात आलेल्या कोणत्याही निरहेतेवून तो मुक्त झाल्याचे मानले जाणार नाही.

साक्षीदारांचा खर्च. ९६. '[उच्च न्यायालय,]' कोणत्याही व्यक्तीला साक्षीपुरावा देण्यास उपस्थित होण्यासाठी आलेला वाजवी खर्च तिला मंजूर करू शकेल— आणि '[उच्च न्यायालयाने] अन्यथा निदेश दिला नसेल तर, तो खर्च दावा खर्चाचा एक भाग मानण्यात येईल.

जागेबाबत दावा ९७. (१) जेव्हा एखादा निवडणक तकारअर्जामध्ये निवडून आलेल्या उमेदवाराव्यतिरिक्त अन्य सांगितला असता कोणताही उमेदवार रीतसर निवडून आला असल्याची घोषणा व्हावी अशी मागणी केलेली असेहे तेव्हा प्रत्यारोप करणे, असा उमेदवार निवडून आला असता आणि त्याची निवडणक प्रस्तावना करणारा तकारअर्ज सादर करण्यात आला असता तर, अशा उमेदवाराची निवडणक रद्दवातल झाली असती हे शाब्दीत करण्यासाठी, निवडून आलेला उमेदवार किंवा अन्य कोणताही पक्षकार पुरावा देऊ शकेल :

परंतु, '[संपरीक्षेच्या प्रारंभ] दिनांकापासून चौदा दिवसांच्या आत, निवडून आलेल्या उमेदवाराने किंवा पूर्वीकृत अशा अन्य कोणत्याही पक्षकाराने तसे करण्याचा आपला उद्देश असल्याबदल '[उच्च न्यायालयाला] नोटीस दिलेली आहे आणि अनुक्रमे कलमे ११७ व ११८ यांमध्ये निर्देशिलेली प्रतिभूती व जास्तीची प्रतिभूतीमुद्दा दिलेली आहे असे झाल्याशिवाय त्याला असा पुरावा देण्याचा हक्क प्राप्त होणार नाही.

(२) पोटकलम (१) मध्ये निर्देशिलेल्या प्रत्येक नोटिशीबरोवर, निवडणूक तकारअर्जाच्या बाबतीत कलम ८३ अनुसार आवश्यक असलेले निवेदन आणि तपशील * * * * हे द्यावे लागेल आणि त्यावर तशाच रीतीने स्वाक्षरी आणि सत्यापन करावे लागेल.

उच्च न्यायालयाचा ९८. निवडणूक तकारअर्जाच्या संपरीक्षेच्या समाप्तीनंतर '[उच्च न्यायालय],—

निर्णय.

(क) निवडणूक तकारअर्ज खारीज करणारा ; किंवा

(ख) '[निवडून आलेल्या सर्व किंवा त्यांपैकी कोणत्याही उमेदवाराची] निवडणूक रद्दवातल असल्याचे घोषित करणारा ; किंवा

(ग) *[निवडून आलेल्या सर्व किंवा त्यांपैकी कोणत्याही उमेदवाराची] निवडणूक रद्दवातल असल्याचे अर्जदार किंवा अन्य कोणताही उमेदवार रीतसर निवडून आल्याचे घोषित करणारा ; * * *

* * * * *

आदेश देईल.

उच्च न्यायालयाने ९९. (१) कलमे १८ खाली आदेश देण्याच्या वेळी '[उच्च न्यायालय],—

द्यावयाचे अन्य आदेश. '(क) जेव्हा तकारअर्जात, निवडणूकीच्या वेळी एखादा अष्टाचार करण्यात आल्याचा आरोप केलेला असेल तेव्हा,—

(एक) निवडणूकीमध्ये * * * * कोणताही घटाचार करण्यात आल्याचे शाब्दीत झाले आहे किंवा नाही, त्याबद्दलवा निष्कर्ष आणि त्या घटाचाराचे स्वरूप; आणि

(दोन) ज्या व्यक्ती कोणत्याही प्रकारच्या घटाचाराबद्दल दोषी असल्याचे संपरीक्षेमध्ये शाब्दीत झाले असेहा, अशा काही व्यक्ती असल्यास, त्या सर्व व्यक्तीची नावे आणि त्या घटाचाराचे स्वरूप ; आणि]

१. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ४२ द्वारे 'अधिकरण' याएवजी हा शदूळलेखदाखल केला (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
२. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ५२ द्वारे मल मजकुराएवजी दाखल केले.
३. वरील अधिनियमाच्या कलम ५२ द्वारे "यादी" हा शब्द गावला.
४. वरील अधिनियमाच्या कलम ५३ द्वारे मल मजकुराएवजी दाखल केले.
५. वरील अधिनियमाच्या कलम ५३ द्वारे, "किंवा" हा शब्द आणि "खंड (घ)" बगळण्यात आला.
६. वरील अधिनियमाच्या कलम ५४ द्वारे खंड (क) एवजी दाखल करण्यात आला.
७. १९५८ चा अधिनियम ५८, कलम २९ द्वारे विवक्षित शब्द बगळण्यात आले.

(ख) प्रदेश दाखववाची एकूण रक्कम निश्चित वरणारा आणि या व्यक्तींनी व या व्यक्तींकडे तो खाचे द्यावयाचा असेल त्यांची नावे विनिर्दिष्ट करणारा;
आदेशाही देईल :

परंतु, खंड (क) या उपखंड (दोन) खालील आदेशात [तक्रारअर्जाला पक्षकार नसणारी व्यक्ती नामनिर्दिष्ट केली जाणार नाही,] मात्र,—

(क) जर त्या व्यक्तीला, [उच्च न्यायालयासमोर] उपस्थित होण्याची आणि तिचे नाव समाविष्ट का केले जाऊ नये याचे कारण दाखवण्याची नोटीस दिली असेल; आणि

(ख) त्या नोटीशिला अनुसूत ती व्यक्ती न्यायालयासमोर उपस्थित झाल्यास, [उच्च न्यायालयाने] याची पूर्वीच तपासणी केली असून, याने तिच्याविरुद्ध पुरावा दिला आहे अशा कोणत्याही साक्षीदाराची उलटतपासणी करण्याची आणि आपल्या बचावार्थ पुरावा मागविण्याची आणि आपले म्हणणे मांडण्याची संधी तिळा देण्यात आली असेल, तर गोष्ट अलाहिदा.

*[(२) हे कलम आणि १०० वे कलम यांमध्ये "प्रतिनिधी" याचा अर्थ, कलम १२३ मधील अथवैप्रमाणे आहे.]

१००. *[१ (१) पोटकलम (२) या उपबंधांच्या अधीनतेन, जर [उच्च न्यायालयाचे] मत असे निवडणक रद्दबातल असली घोषित

(क) निवडून आलेला उमेदवार निवडणुकीच्या दिनांकास ती जागा भरण्यासाठी निवडला करण्यासाठी आण्यास संविधानाखाली किवा या अधिनियमाखाली "[किवा 'संघ राज्यक्षेत्रे शासन अधिनियम, लागणारी कारण, १९६३' (१९६३ चा २०)] याखाली अहं नव्हता किवा निरहं होता; किवा

(ख) निवडून आलेल्या उमेदवाराने किवा त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीने अथवा निवडून आलेल्या उमेदवाराच्या किवा त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीच्या संमतीने अन्य कोणत्याही व्यक्तीने कोणताही भ्रष्टाचार केला आहे; किवा

(ग) कोणतेही नामनिर्देशनपत्र चुकीने नाकारले गेले आहे; किवा

(इ) निवडणुकीच्या निकालाचा निवडून आलेल्या उमेदवाराशी जेथवर संबंध असेल तेथवर त्या निवडणुकीवर,—

(एक) कोणत्याही नामनिर्देशनाचा अपेक्षणे स्वीकार केल्यामुळे, किवा

(दोन) निवडून आलेल्या उमेदवाराच्या [निवडणूक प्रतिनिधीहून अन्य प्रतिनिधीने] निवडून आलेल्या उमेदवाराच्या हितार्थ केलेल्या कोणत्याही भ्रष्टाचारामुळे, किवा

(तीन) कोणतेही मत अयोग्य रीतीने स्वीकारणे, नाकारणे किवा फेटाळणे अथवा जे रद्दबातल आहे असे कोणतेही मत स्वीकारणे यांमुळे, किवा

(चार) संविधानाचे किवा या अधिनियमाचे अथवा या अधिनियमाखाली केलेल्या कोणत्याही नियमांचे वा आदेशांचे अनुपालन न केल्यामुळे, लक्षणीय परिणाम झाला आहे असे असेल तर, [उच्च न्यायालय] निवडून आलेल्या उमेदवाराची निवडणूक रद्दबातल असल्याचे घोषित करील.]

*[(२)] *[उच्च न्यायालयाच्या] मते, निवडून आलेला उमेदवार, त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीमार्फत नव्हेत तर, अन्य प्रतिनिधीमार्फत * * * कोणत्याही भ्रष्टाचाराबद्दल होषी असला तरी, जर, *[उच्च न्यायालयाची] अशी खात्री झाली की,—

(क) असा भ्रष्टाचार उमेदवाराने किवा त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीने निवडणुकीत केला नव्हता आणि अशा प्रत्येक प्रकारचा भ्रष्टाचार उमेदवाराच्या किवा त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीच्या आदेशांविरुद्ध आणि *[त्याच्या संमतीखेरीज] केला गेला होता;

१. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ५४ द्वारे मूळ मजकुराएवजी दाखल केले.
२. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ४२ द्वारे 'अधिकरण' याएवजी हा शब्दाल्लेख दाखल केला (१४ डिसेंबर १९६६ रोजी व तेहापासून).
३. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ५४ द्वारे पोटकलम (२) ऐवजी दाखल केले.
४. वरील अधिनियमाच्या कलम ५५ व अनुसूची दोन यांद्वारे समाविष्ट केले; विधि अनुकूलन (क्रमांक २) आदेश, १९५६ द्वारे "किवा भाग ग राज्य शासन अधिनियम, १९५१ (१९५१ चा ४१)" हा मजकुर वगळण्यात आला.
५. १९५८ चा अधिनियम ५८, कलम ३० द्वारे विवक्षित शब्दाएवजी दाखल केले.
६. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ५५ द्वारे पोटकलम (३) ला पोटकलम (२) असा नवीन क्रमांक दिला.
७. वरील अधिनियमाच्या कलम ५५ द्वारे विवक्षित शब्द गाळले.
८. वरील अधिनियमाच्या कलम ५५ द्वारे मूळ मजकुराएवजी दाखल केले.

* * * * *

(ग) उमेदवाराने किंवा त्याच्या निवडूनक प्रतिनिधीने, निवडणुकीमध्ये भ्रष्टाचार ^{*} * होऊ नये म्हणून सर्व वाजवी उपाय योजले होते; आणि

(घ) ही निवडूनक सर्व वाबतींत उमेदवाराच्या किंवा त्याच्या कोणत्याही प्रतिनिधीच्या कोणत्याही भ्रष्टाचारापासून ^{*} * * * * मुक्त होती, तर, [उच्च न्यायालय] त्या निवडून आलेल्या उमेदवाराची निवडूनक रद्दवातल नाही असा निकाल-देईल.

निर्वाचित उमेदवारा- १०१. जिने निवडूनक तकारअर्ज दाखल केला आहे अशा कोणत्याही व्यक्तीने जर निर्वाचित पेक्षा वेगळा उमेदवार उमेदवाराची निवडूनक प्रश्नास्पद करण्याव्यतिरिक्त आणबी, ती स्वतः किंवा अन्य कोणत्याही उमेदवार निवडून आल्याचे रीतसर निवडून आलेला आहे अशी घोषणा केली जाण्याची मागणी केली असेल आणि [उच्च न्यायाज्या कारणास्तव लद्याचे] असे गत असेल की,—

घोषित करता येईल

(क) वस्तुतः अर्जदाराला किंवा अशा अन्य उमेदवाराला कायदेशीर मताधिक्य मिळाले आहे; किंवा

(ख) निर्वाचित उमेदवाराला भ्रष्टाचारामुळे ^{*} * * मते मिळाले नसती तर, एरव्ही अर्जदाराला किंवा अशा अन्य उमेदवाराला कायदेशीर मताधिक्य मिळाले असते, तर, [उच्च न्यायालय] निर्वाचित उमेदवाराची निवडूनक रद्दवातल असल्याचे घोषित करून नंतर अर्जदार किंवा प्रकरणपरत्वे, असा अन्य उमेदवार रीतसर निवडून आल्याचे घोषित करील.

मते समसमान १०२. जर निवडूनक तकारअर्जाच्या संपरीक्षेमध्ये निवडणुकीतील कोणत्याही उमेदवारांना समझाल्यास त्याबाबतीत समान मते पडली आहेत आणि एका मताची भर पडल्यास त्यापैकी कोणताही उमेदवार, तो निवडून अनुसरावयाची आल्याचे घोषित केले जाण्यास हक्कदार हाव्हील असे आढळून आले तर,—

कार्यपद्धती.

(क) या अधिनियमाच्या उपबंधांबाली निवडूनक निर्णय अधिकान्याने केलेला निकाल जेथवर त्या उमेदवारांमधील प्रश्न निर्धारित करीत असेल तेथवर, तो तकारअर्जाच्या प्रयोजनासाठी परिणामक होईल, आणि

(ख) जेथवर तो प्रश्न असा निर्धारित केला गेला नसेल तेथवर, [उच्च न्यायालय] चिठ्ठ्या टाकून त्या प्रश्नावाबत निर्णय घेईल आणि जिच्या नावाची चिठ्ठी येईल त्या व्यक्तीला जास्तीचे भर्ते मिळाले आहे असे मानून पुढील कार्यवाही करील.

[उच्च न्यायालयाचे १०३. उच्च न्यायालय, निवडूनक तकारअर्जाची संपरीक्षा समाप्त झाल्यानंतर यथाशक्य लवकर, आदेश कळविणे, त्या निर्णयाचा आशय निवडूनक आयोगाला आणि संसदेच्या संबंधित सभागृहाचा किंवा संबंधित राज्य विधानमंडळाचा अध्यक्ष किंवा प्रकरणपरत्वे, सभापती यांना कळवील आणि त्यानंतर यथाशक्य लवकर, त्या निर्णयाची अधिप्रमाणित प्रत निवडूनक आयोगाला पाठवील.]

१०४. [अधिकरणाच्या सदस्यांमधील मतभिन्नता.] 'लोक प्रतिनिधित्व (दुसरे विशेषण) अधिनियम, १९५६' (१९५६ चा २७) कलम ५७ द्वारे निरसित.

१०५. [अधिकरणाचे आदेश अंतिम व निर्णयिक असणे.] 'लोक प्रतिनिधित्व (दुसरे विशेषण) अधिनियम, १९५६' (१९५६ चा २७) कलम ५८ द्वारे निरसित.

समुचित प्राधि- १०६. कलम ९८ किंवा कलम ९९ याखाली [उच्च न्यायालयाने] दिलेला आदेश मिळाल्यानंतर यथाशक्य लवकर, निवडूनक आयोग आदेशाच्या प्रती समुचित प्राधिकरणाकडे आणि, असा आदेश संसदीय पाठविणे सभागृहाच्या ^{*} * * निवडणुकीशी अथवा राज्य विधानमंडळाच्या सभागृहाच्या किंवा दोहीपैकी आणि त्याचे प्रकाशन कोणत्याही सभागृहाच्या निवडणुकीशी संबंधित असेल तेव्हा, त्या बाबतीत, संबंधित सभागृहाच्या अध्यक्षाकडे, करणे, किंवा प्रकरणपरत्वे, सभापतीकडे पाठवील आणि,—

१. १९५८ चा अधिनियम ५८, कलम ३० द्वारे खंड (ख) गाळला.
२. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ५५ द्वारे विवक्षित शब्द गाळले.
३. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ४२ द्वारे 'अधिकरण' या ऐवजी हा शब्दोलेख दाखल केला (दिनांक १४ डिसेंबर १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
४. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ५६ द्वारे विवक्षित शब्द गाळले.
५. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ४३ द्वारे कलम १०३ ऐवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
६. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ५९ द्वारे विवक्षित शब्द गाळले.

'[(क) जेव्हा तो आदेश संसदीय सभागृहाच्या निवडणुकीशी संबंधित असेल तेव्हा भारताच्या राजपत्रामध्ये आणि तसेच संबंधित राज्याच्या शासकीय राजपत्रामध्ये; आणि

(ख) जेव्हा तो आदेश राज्य विधानमंडळाच्या सभागृहाच्या किंवा दोहोपैकी कोणत्याही सभागृहाच्या निवडणुकीशी संबंधित असेल तेव्हा, त्या राज्याच्या शासकीय राजपत्रात, —तो आदेश प्रकाशित करवील.]

'[१०७. '[(१) कलम ९८ किंवा कलम ९९ खाली उच्च न्यायालयाने दिलेल्या आदेशाचे उच्च न्यायालयाच्या प्रवर्तन स्थगित करण्यासंबंधी प्रकरण चार क यामध्ये समाविष्ट असलेल्या उपबंधांच्या अधीनतेने, असा आदेशाची प्रत्येक आदेश, उच्च न्यायालयाने तो घोषित केल्यावरोवर परिणामक होईल.] परिणामकता.

(२) जेव्हा कलम ९८ खालील आदेशाद्वारे, निर्वाचित उमेदवाराची निवडणूक रद्दवातल असल्याचे घोषित केले जाते तेव्हा, त्या निर्वाचित उमेदवाराने, त्या घोषणेच्या दिनांकापूर्वी, संसदेचा सदस्य किंवा राज्याच्या विधानमंडळाचा सदस्य म्हणून ज्या कृतींमध्ये आणि कार्यवाहींमध्ये भाग घेतला होता त्या हृती व कार्यवाही, त्या आदेशामुळे विधिवाही ठरणार नाहीत, तसेच असा उमेदवार त्याने अशा तऱ्हेने भाग घेतला या कारणास्तव कोणत्याही दायित्वाला किंवा शिक्षेला पावळ होणार नाही.]

प्रकरण चार

निवडणूक तकारअर्ज मागे घेणे व त्याचे अवसान

१०८. [अधिकरणाच्या नियुक्तीपूर्वी तकारअर्ज मागे घेणे.] 'लोक प्रतिनिधित्व (विशेषज्ञ) अधिनियम, १९६६' (१९६६ चा ४७) कलम ४५ द्वारे निरसित.

'[१०९. (१) निवडणूक तकारअर्ज, फक्त उच्च न्यायालयाच्या परवानगीने मागे घेता येईल. निवडणूक तकारअर्ज

(२) पोटकलम (१) खाली निवडणूक तकारअर्ज मागे घेण्यासाठी अर्ज केला जाईल त्या बाबतीत, मागे घेणे त्या अर्जाच्या सुनावणीचा दिनांक निश्चित करणारी त्याची नोटीस तकारअर्जाच्या अन्य सर्व पक्षकारांना दिली जाईल, आणि ती शासकीय राजपत्रात प्रकाशित केली जाईल.

११०. (१) एकापेक्षा अधिक तकारअर्जदार असल्यास, निवडणूक तकारअर्ज मागे घेण्यासाठी निवडणूक तकारअर्ज मागे घेण्याची सर्व तकारअर्जदारांच्या संमतीशिवाय अर्ज करता येणार नाही.

(२) निवडणूक तकारअर्ज मागे घेण्यावाबतचा कोणताही अर्ज, ज्यास मुभा देणे योग्य नाही असा कार्यपद्धती. सौदा करून किंवा अशा प्रतिफलाच्या बदल्यात केलेला आहे असे उच्च न्यायालयाचे मत असेल तर, असा अर्ज, मंजूर केला जाणार नाही.

(३) अर्ज मंजूर केला गेला तर,—

(क) उत्तरादीना त्यासाठी तोवर आलेला संपूर्ण दावाखंड किंवा उच्च न्यायालयाला योग्य वाटेल असा त्याचा काही भाग, त्यांना देण्यात यावा असा आदेश तकारअर्जदाराला दिला जाईल;

(ख) उच्च न्यायालय, तकारअर्ज मागे घेण्याची नोटीस शासकीय राजपत्रात आणि ते न्यायालय विनिर्दिष्ट करील अशा अन्य प्रकारे प्रकाशित करण्याचा निदेश देईल आणि त्यानंतर, ती नोटीस तदनुसार प्रकाशित केली जाईल;

(ग) जी व्यक्ती स्वतः तकारअर्जदार होऊ शकली असती अशा व्यक्तीला, आपणास तकारअर्ज मागे घेणाऱ्या पक्षकाराच्या जागी बदली तकारअर्जदार म्हूळन घेतले जावे यासाठी अशा प्रकाशनानंतर चौदा दिवसांच्या आत, अर्ज करता येईल आणि प्रतिभूतीबाबत काही शर्ती असल्यास त्याचे अनुपालन केल्यावर ती व्यक्ती, अशा रीतीने बदली तकारअर्जदार होण्यास आणि उच्च न्यायालयाला योग्य वाटेल अशा अटीवर कार्यवाही चालू ठेवण्यास इकदार होईल.]

१. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ५९ द्वारे विवक्षित शब्दाएवजी दाखल केले.

२. वरील अधिनियमाच्या कलम ६० द्वारे कलम १०७ ऐवजी दाखल केले.

३. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ४४ द्वारे पोटकलम (१) ऐवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).

४. वरील अधिनियमाच्या कलम ४६ द्वारे कलम १०९ व ११० ऐवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).

तकारअर्ज मागे १११. जेव्हा तकारअर्ज मागे घेण्याचा अर्ज [उच्च न्यायालयाने] मंजूर केला असेल आणि घेतल्याचे वृत्त तकारअर्ज मागे घेण्याच्या व्यक्तीच्या जागी कलम ११० च्या पोटकलम (३) मधील खंड (ग) खाली न्यायालयाने कोणाही व्यक्तीला बदली तकारअर्जदार म्हणून घेण्यात आले नसेल तेव्हा, [उच्च न्यायालय] ती गोष्ट निवडणक निवडणक आयोगाला कळवील. [आणि त्यानंतर निवडणक आयोग ते वृत्त शासकीय राजपत्रात प्रकाशित आयोगाला कळविणे. करील.]

*[निवडणक ११२. (१) कोणताही निवडणक तकारअर्ज, एकमेव अंजदार असल्यास त्याच्या मूल्यमुळे तकारअर्जची किंवा अनेक तकारअर्जदार असल्यास त्यांच्यापैकी सर्वांत मागे हयात राहिलेल्या व्यक्तीच्या मूल्यमुळेच अवसान अवसित होईल.

(२) जेव्हा, निवडणक तकारअर्ज पोटकलम (१) खाली अवसित होईल तेव्हा, उच्च न्यायालय ते वृत्त त्याला योग्य वाटेल अशा प्रकारे प्रकाशित करवील.

(३) जी व्यक्ती स्वतः तकारअर्जदार होऊ शकली असती अशा कोणत्याही व्यक्तीला आपणांस तकारअर्जदाराच्या जागी बदली तकारअर्जदार म्हणून घेतले जावे यासाठी, अशा प्रकाशनानंतर चौदा दिवसांच्या आत अंज करता येईल आणि प्रतिभूतीबाबत काही शर्ती असल्यास त्यांचे अनुपालन केल्यावर ती व्यक्ती, अशा रीतीने बदली तकारअर्जदार होण्यास आणि उच्च न्यायालयाला योग्य वाटेल अशा शर्तीवर कायवाही चालू ठेवण्यास हक्कदार होईल.]

उत्तरवादीच्या ११६. निवडणक तकारअर्जची संपरीक्षा संपण्यापूर्वी जर एकमेव उत्तरवादी मृत्यू पावला किंवा मृत्युनंतर तकारअर्जाला विरोध करण्याचा आपला उद्देश नाही अशी त्याने नोटीस दिली अथवा अनेक उत्तरवादीपैकी तकारअर्जची कोणताही उत्तरवादी मृत्यू पावला असून किंवा त्याने अशी नोटीस दिली असून त्या तकारअर्जाला विरोध अवसान होणे करणारा अन्य कोणताही उत्तरवादी नसेल तर, [उच्च न्यायालय] ह्या घटनेची नोटीस शासकीय किंवा बदली राजपत्रात प्रकाशित करवील, आणि त्यानंतर, जी व्यक्ती स्वतः तकारअर्जदार होऊ शकली असती अशा उत्तरवादी येणे, कोणत्याही व्यक्तीला, अंजला विरोध करण्यासाठी अशा उत्तरवादीच्या जागी बदली उत्तरवादी म्हणून वापणास घेतले जावे यासाठी, अशा प्रकाशनापासून, चौदा दिवसांच्या आत अंज करता येईल, आणि [उच्च न्यायालयाला] योग्य वाटेल अशा अटींवर कायवाही चालू ठेवण्यास हक्कदार होईल.

*[प्रकरण चार-क

अपिले

*[सर्वोच्च ११६क. (१) त्या त्या काळी असल्यात असलेल्या अन्य कोणत्याही कायद्यात काहीही अंतर्भूत असले न्यायालयाकडे तरीही, उच्च न्यायालयाने कलम १८ किंवा कलम १९ यांच्यानी दिलेल्या प्रत्येक आदेशाविरुद्ध त्यातील अपिले, कोणत्याही प्रश्नावर (मग तो विधिविषयक असो वा तथ्यविषयक असो) सर्वोच्च न्यायालयाकडे अपील होऊ शकेल.

(२) या प्रकरणाखालील प्रत्येक अपील, उच्च न्यायालयाच्या कलम १८ किंवा कलम १९ खालील आदेशाच्या दिनांकापासून तीस दिवसांच्या कालावधीत दाखल करावे लागेल :

परंतु, अपीलकर्त्याने या कालावधीत अपील दाखल न करण्याबद्दल त्याच्याजवळ पुरेसे कारण होते वाशी सर्वोच्च न्यायालयाची खात्री पटली तर, सर्वोच्च न्यायालय, तीस दिवसांचा उक्त कालावधी संपल्यानंतरही अपील दाखल करून घेऊ शकेल.

उच्च न्यायालयाच्या ११६ख. (१) उच्च न्यायालयाने कलम १८ किंवा कलम १९ खाली काढलेल्या आदेशाच्या प्रवर्तनाच्या स्थगितीसाठी करावयाचा अंज, त्या आदेशावर अपील करण्यासाठी दिलेली मुदत संपण्यापूर्वी उच्च न्यायालयाकडे करता येईल आणि उच्च न्यायालय, पुरेसे कारण दाखवले गेले तर आणि त्याला योग्य वाटील अशा अटींवर व शर्तीवर आदेशाचे प्रवर्तन स्थगित करू शकेल; पण, सर्वोच्च न्यायालयाकडे अपील दाखल करण्यात आल्यानंतर उच्च न्यायालयाकडे असा स्थगितीचा अंज करता येणार नाही.

(२) कलम १८ किंवा कलम १९ खालील आदेशाविरुद्ध अपील दाखल केलेले असेल तेव्हा, सर्वोच्च न्यायालय, पुरेसे कारण दाखवले गेले तर आणि त्याला योग्य वाटील अशा अटींवर, अपील करण्यात आलेल्या आदेशाचे प्रवर्तन स्थगित करू शकेल.

१. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ४७ द्वारे 'अधिकरण' या प्राव्योल्लेखाएवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
२. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ६१ द्वारे समाविष्ट केले.
३. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ४८ द्वारे कलमे ११३ ते ११५ यांएवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
४. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ६२ द्वारे समाविष्ट केले.
५. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ५० द्वारे कलमे ११६ क व ११६ यांएवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).

(३) जेव्हा उच्च न्यायालयाकडून किंवा, प्रकरणपरत्वे, सर्वोच्च न्यायालयाकडून आदेशाचे प्रवर्तन स्थगित करण्यात येईल तेव्हा, कलम १०७ च्या पोटकलम (१) खाली तो आदेश कधीही परिणामक झाला नव्हता असे समजस्थात येईल, आणि उच्च न्यायालय किंवा प्रकरणपरत्वे; सर्वोच्च न्यायालय, स्थिगिती-आदेशाची एक प्रत निवडणूक आयोगाकडे आणि संसदेच्या किंवा संवंधित राज्य विधानमंडळाच्या सभागृहाच्या अध्यक्षाकडे किंवा, प्रकरणपरत्वे, सभापतीकडे तात्काळ पाठवील.

११६. (१) हा अधिनियमाच्या आणि त्याखाली नियम केलेले असल्यास त्यांच्या उपबंधाच्या अपिलाबाबतची अधीनतेने, प्रत्येक अपिलाची सर्वोच्च न्यायालयाकडून, उच्च न्यायालयाने आपल्या मूळ दिवाणी अधि-प्रक्रिया. कागितेचा वापर करून काढलेल्या कोणत्याही अंतिम आदेशावरील अपिलाची सुनावणी व निर्णय करण्याच्या बाबतीत लागू असल्याप्रमाणे जवळजवळ तशाच प्रक्रियेनुसार सुनावणी केली जाईल व निर्णय केला जाईल; आणि 'दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८' (१९०८ चा ५) यातील सर्व उपबंध आणि न्यायालयाचे नियम (प्रतिभूती देण्याबाबतचे आणि न्यायालयाच्या कोणत्याही आदेशाच्या अंमलबजावणीबाबतचे उपबंध घरून) शक्य तेथवर अशा अपिलाच्या संबंधात लागू होतील.

(२) अपिलाचा निकाल होताच सर्वोच्च न्यायालय, त्या निर्णयाचा सारांश निवडणूक आयोगाला आणि संसदेच्या किंवा संवंधित राज्य विधानमंडळाच्या सभागृहाच्या अध्यक्षाला किंवा प्रकरणपरत्वे, सभापतीला कळवील आणि त्यानंतर शक्यतो लवकर निवडणक आयोगाकडे त्या निर्णयाची अधिप्रमाणित प्रत पाठवील; आणि ती प्रत मिळाल्यानंतर निवडणक आयोग—

(क) त्याच्या प्रती, कलम १०६ खाली उच्च न्यायालयाच्या आदेशाच्या प्रती ज्या प्राधिकरणाकडे पाठविल्या होत्या त्या प्राधिकरणांकडे पाठवून देईल; आणि

(ख) उक्त कलमाखाली ज्या राजपत्रांमध्ये किंवा राजपत्रांमध्ये आदेश प्रकाशित केले होते त्यांमध्ये तो निर्णय प्रकाशित करवील.]]

प्रकरण पाच

खर्च आणि खर्चासाठी तारण

११७. (१) निवडणूक तकारअर्ज सादर करण्याच्या वेळी, उच्च न्यायालयाच्या खर्चासाठी तारण नियमानुसार तकारअर्जदाराला तकारअर्जाच्या खर्चासाठी तारण म्हणून दोन हजार रुप्यांची रकम उच्च न्यायालयाकडे अनामत ठेवावी लागेल.

(२) निवडणक तकारअर्जाची संपरीक्षा चालू असताना केव्हाही, उच्च न्यायालय, ते निदेश देईल, त्याप्रमाणे खर्चासाठी आणखी तारण सादर करण्याविषयी तकारअर्जदाराला फर्मावू शकेल.

११८. कोणतीही व्यक्ती, तिने उच्च न्यायालय निदेश देईल असे खर्चासाठी तारण दिल्याखेरीज, उत्तरवादीकडून कलम ८६ च्या पोटकलम (४) खाली उत्तरवादी म्हणून सामील केली जाण्यास हक्कदार होणार नाही. खर्चासाठी तारण.

११९. खर्च उच्च न्यायालयाच्या विवेकाधीन असेल :

खर्च.

परंतु, जेव्हा निवडणूक तकारअर्ज, कलम ९८ च्या खंड (क) खाली खारीज करण्यात येईल तेव्हा निवडून आलेला उमेदवार, त्याला तकारअर्ज लढवण्यासाठी आलेला खर्च मिळण्याला हक्कदार असेल आणि तदनुसार उच्च न्यायालय, निर्वाचित उमेदवाराच्या वाजूने खर्चासाठी आदेश देईल.]

१२१. (१) जर या भागातील उपबंधाखाली खर्चासंबंधी दिलेल्या कोणत्याही आदेशात, एखाद्या तारण अनामतीतून व्यक्तीला कोणत्याही पक्षकाराने खर्च देण्यासंबंधी निदेश देण्यात आलेला असेल तर, असा खर्च पूर्वीच खर्च देणे आणि देऊन टाकलेला नसल्यास व ज्या व्यक्तीच्या प्रीत्यर्थ खर्च देवविला असेल त्या व्यक्तीने 'उच्च न्याया-अशा अनामती लयाला' [अशा आदेशाच्या दिनांकापासून एक वर्षांच्या कालावधीमध्ये] यासंबंधात लेखी अर्ज केल्यास, परत करण. असा खर्च संपूर्णतया किंवा शक्य तेथवर, तारण—अनामतीतून व या भागानव्ये अशा पक्षकाराने आणखी कोणतीही तारण अनामत ठेवलेली असल्यास त्या जास्तीच्या अनामतीतून तिला दिला जाईल.

(२) जर पोटकलम (१) खाली त्याच पोटकलमांमध्ये निर्देशिलेला खर्च दिल्यानंतर, उक्त तारण अनामत रकमेपैकी काही रकम शिल्लक राहिली असेल तर, अशी शिल्लक अथवा खर्च देववला नसल्यास किंवा [एक वर्षांच्या] उक्त कालावधीमध्ये पूर्वी सांगितल्याप्रमाणे अर्ज केला न गेल्यास, उक्त तारण अनामतीची संपूर्ण रकम जिने, अशा अनामत रकमा ठेवल्या आहेत त्या व्यक्तीने किंवा अशी व्यक्ती अनामत रकम ठेवल्यानंतर मृत्यू पावली असल्यास, तिच्या वैध प्रतिनिधीने या संबंधात [त्या उच्च न्यायालयाला] लेखी अर्ज केल्यावर अशा व्यक्तीला किंवा, प्रकरणपरत्वे, तिच्या वैध प्रतिनिधीला परत केली जाईल.

१. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ५१ द्वारे कलमे ११७, ११८, ११९, ११९क व १२० याएवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).

२. वरील अधिनियमाच्या कलम ५२ द्वारे मूळ मजकुराएवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).

३. १९५८ चा अधिनियम ५८, कलम ३४ द्वारे मूळ मजकुराएवजी दाखल केले.

खर्च वगैरेसंबंधीच्या १२२. या भागाच्या उपबंधांखाली खर्चासंबंधी दिलेला कोणताही आदेश, अशा आदेशाद्वारे काही आदेशांची रकम प्रदान करण्याचा निवेद ज्या व्यक्तीला दिलेला आहे, त्या व्यक्तीचे निवासस्थान किवा व्यवसाय-अंमलबजावणी स्थान ज्याच्या अधिकारितेच्या स्थानिक सीमांमध्ये असेल त्या मूळ अधिकारितेच्या प्रधान दिवाणी न्यायालयापुढे, किवा जेव्हा असे ठिकाण इलाखा शहरामध्ये असेल तेव्हा तेथे अधिकारिता असणाऱ्या लघुबाद न्यायालयापुढे दाखल करता येईल आणि असे न्यायालय, तो आदेश हा जणू काही त्याच न्यायालयने दाव्यात कलेला पैसे देण्याबाबतचा हुक्मनामा आहे असे समजून त्याप्रमाणे त्याच रीतीने आणि त्याच प्रक्रियेनुसार त्याची अंमलबजावणी करील, किवा करवील:

परंतु, जेव्हा असा कोणताही खर्च किवा त्याचा कोणताही भाग, कलम १२१ च्या पोटकलम (१) खाली केलेल्या अर्जाद्वारे वसूल करता येत असेल तेव्हा, या कलमाखालील कोणताही अर्ज हा [अशा आदेशाच्या दिनांकापासून एक वर्षाच्या कालावधीत] करता येणार नाही—मात्र पोट-कलमात निर्देशिलेली तारण-अनामतीची रकम अपुरी असल्यामुळे त्या पोटकलमाखाली अर्ज करण्यात आल्यानंतरही खर्चपैकी वसूल होण्याचे बाकी राहिलेल्या रकमेच्या वसुलीसाठी अर्ज करावयाचा नसेल तर, गोष्ट अलाहिंदा.

भाग सात

[अष्टाचारी प्रथा आणि निवडणूकविषयक अपराध.]

[प्रकरण एक

अष्टाचारी प्रथा

अष्टाचारी प्रथा. १२३. या अधिनियमाच्या प्रयोजनार्थ, पुढील गोष्टी या अष्टाचारी प्रथा समजण्यात येतील :—

[(१) “लाचलुचपत” म्हणजेच—

(क) उमेदवाराने किवा त्याच्या प्रतिनिधीने अथवा उमेदवाराच्या किंवा त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीच्या संमतीने अन्य कोणत्याही व्यक्तीने, दुसऱ्या कोणत्याही व्यक्तीला—

(क.) निवडणुकीला उमेदवार म्हणून उभे राहण्यास किवा न राहण्यास किवा उमेदवार म्हणून नाव [भागे घेण्यास किवा न घेण्यास], अथवा

(ख.) निवडणुकीच्या वेळी एखाद्या मतदाराला मत देण्यास किवा मतदान न करण्यास प्रत्यक्षपैकी किंवा अप्रत्यक्षपैकी प्रवृत्त करण्याच्या हेतूने, अथवा—

(एक) याप्रमाणे उमेदवार म्हणून उभे राहिल्याबद्दल किवा न राहिल्याबद्दल किंवा [आपली उमेदवारी मागे घेतल्याबद्दल किवा मागे न घेतल्याबद्दल] एखाद्या व्यक्तीला; किंवा

(दोन) मतदान केल्याबद्दल किवा मतदान न केल्याबद्दल मतदाराला,

बक्षीस म्हणून एखादे परितोषण देणे, देऊ करणे किंवा तसे वचन देणे;

(ख.) (क.) उमेदवार म्हणून उभे राहण्याबद्दल किवा उभे न राहण्याबद्दल किंवा [आपली उमेदवारी मागे घेण्याबद्दल किवा न घेण्याबद्दल] एखाद्या व्यक्तीने; किंवा

(ख.) एखाद्या व्यक्तीने स्वतः किवा अन्य कोणत्याही व्यक्तीने मतदान करण्याबद्दल किवा न करण्याबद्दल किवा एखाद्या मतदाराला मत देण्यास किंवा देण्याचे वर्जिण्यास किंवा उमेदवाराला [त्याची उमेदवारी मागे घेण्यास किंवा न घेण्यास] प्रवृत्त करण्याबद्दल किवा प्रवृत्त करण्याचा प्रयत्न करण्याबद्दल प्रलोभन किंवा बक्षीस म्हणून एखादे परितोषण घेणे किंवा घेण्याचा करार करणे.

स्पष्टीकरण.—या खंडाच्या प्रयोजनार्थ, “प्रतिरोध” या संज्ञेचा अर्थ, आर्थिक परितोषण किंवा पैशामध्ये किंवा करता येण्यासारखी परितोषण यांच्यापूरता भर्यादित नाही व त्या मध्ये सर्व स्वरूपाच्या करमणुकीच्या आणि सर्व स्वरूपाच्या मोलमजूरीचा समावेश होतो, पण कोणत्याही निवडणुकीच्या वेळी किंवा निवडणुकीच्या प्रयोजनासाठी प्रामाणिकपैकी केलेला आणि कलम ७८ मध्ये निर्देशिलेल्या निवडणूक खर्चाच्या हिंसेवात रीतसर नोंद केलेला कोणताही खर्च देण्याचा त्यात समावेश होत नाही.]

१. १९५८ चा अधिनियम ५८, कलम ३५ द्वारे मूळ मजकुराएवजी दाखल केले.
२. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ६५ द्वारे मूळ मजकुराएवजी दाखल केले.
३. वरील अधिनियमाच्या कलम ६६ द्वारे प्रकरण एक व दोन यांएवजी दाखल केले (कलमे १२३ ते १२५).
४. १९५८ चा अधिनियम ५८, कलम ३६ द्वारे खंड (१) एवजी दाखल केला.
५. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ५३ द्वारे मूळ मजकुराएवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
६. वरील अधिनियमाच्या कलम ५३ द्वारे मूळ मजकुराएवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).

(२) गैरवाजवी दडपण म्हणजेच एखाद्या उमेदवाराने किंवा त्याच्या प्रतिनिधीने अथवा "[उमेदवाराच्या किंवा त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीच्या संमतीने] अन्य कोणत्याही व्यक्तीने कोणत्याही निवडणक विषयक अधिकाराच्या मुक्त वापरामध्ये, प्रत्यक्षपणे किंवा अप्रत्यक्षपणे हस्तक्षेप करणे किंवा हस्तक्षेप करण्याचा प्रयत्न करणे :

परंतु—

(क) या खंडातील उपबंधाच्या व्यापकतेला वाध न येता, त्यामध्ये, निर्देशिल्याप्रमाणे अशी जी कोणतीही व्यक्ती,—

(एक) कोणत्याही उमेदवाराला किंवा कोणत्याही मतदाराला किंवा ज्या व्यक्तीमध्ये उमेदवाराचा किंवा मतदाराचा हितसंबंध आहे त्या व्यक्तीला, सामाजिक बहिष्कार तसेच जाती बहिष्कार किंवा कोणत्याही जातीतून किंवा समाजातून वाळीत टाकणे यासुद्धा अशा कोणत्याही प्रकारची असी पोहोचवण्याची घमकी देईल, किंवा

(दोन) उमेदवाराला किंवा कोणत्याही मतदाराला, तो स्वतः किंवा ज्यामध्ये त्याचा हितसंबंध आहे अशी अन्य व्यक्ती, दैवी अवकृपेचा किंवा धार्मिक रोधाचा वाळी होईल किंवा केला जाईल असे समजण्यास प्रवृत्त करील किंवा प्रवृत्त करण्याचा प्रयत्न करील,

ती व्यक्ती, या खंडाच्या अर्थानुसार अशा उमेदवाराच्या किंवा मतदाराच्या निवडणूकविषयक अधिकाराच्या वापरामध्ये हस्तक्षेप करीत असल्याचे समजण्यात येईल;

(ख) सावंजनिक घोरणाची घोषणा किंवा सावंजनिक कार्य करण्याचे वचन किंवा निवडणूकविषयक अधिकारामध्ये हस्तक्षेप करण्याचा उद्देश नसताना केवळ वैध अधिकाराचा वापर हा, या खंडाच्या अर्थानुसार हस्तक्षेप असल्याचे मानले जाणार नाही.

*[(३) उमेदवाराने किंवा त्याच्या प्रतिनिधीने अथवा उमेदवाराच्या किंवा त्याच्या निवडणूकप्रतिनिधीच्या संमतीने अन्य कोणत्याही व्यक्तीने, त्या उमेदवाराच्या निवडणुकीवर अनुकूल परिणाम करण्यासाठी किंवा कोणत्याही उमेदवाराच्या निवडणुकीवर प्रतिकूल परिणाम करण्यासाठी एखाद्या व्यक्तीला तिचा धर्म, वंश, जात, जमात किंवा भाषा किंवा धार्मिक प्रतीकांचा वापर किंवा त्यांना आवाहन अग्र राष्ट्रठवज किंवा राष्ट्रचिन्ह यांसारख्या राष्ट्रीय प्रतीकांचा वापर किंवा त्यांना आवाहन या कारणावरून मतदान करण्यास किंवा मतदान करण्याचे वर्जिण्यास आवाहन करणे :

*[परंतु, या अधिनियमाखाली उमेदवाराला नेमून दिलेली कोणतीही निशाणी हे या खंडाच्या प्रयोजनार्थ धार्मिक प्रतीक किंवा राष्ट्रीय प्रतीक असल्याचे मानले जाणार नाही.]

(इक) उमेदवाराने किंवा त्याच्या प्रतिनिधीने अथवा उमेदवाराच्या किंवा त्याच्या निवडणूकप्रतिनिधीच्या संमतीने अन्य कोणत्याही व्यक्तीने त्या उमेदवाराच्या निवडणुकीवर अनुकूल परिणाम करण्यासाठी किंवा कोणत्याही उमेदवाराच्या निवडणुकीवर प्रतिकूल परिणाम करण्यासाठी, धर्म, वंश, जात, जमात किंवा भाषा या कारणावरून भारतीय नागरिकांच्या निरनिराळ्या वर्गामध्ये आपापसात शवृत्वाची किंवा विद्वेषाची भावना वाढीस लावणे किंवा वाढीस लावण्याचा प्रयत्न करणे.]

*[(इख) उमेदवाराने किंवा त्याच्या प्रतिनिधीने किंवा उमेदवाराच्या किंवा त्याच्या निवडणूकप्रतिनिधीच्या संमतीने अन्य कोणत्याही व्यक्तीने त्या उमेदवाराच्या निवडणुकीवर अनुकूल परिणाम घरण्यासाठी किंवा कोणत्याही उमेदवाराच्यां निवडणुकीवर प्रतिकूल परिणाम करण्यासाठी सतीच्या प्रथेचा किंवा सती जाण्याचा प्रंचार करणे किंवा त्या गोष्टी गौरवान्वित करणे.]

स्पष्टीकरण.—या खंडाच्या प्रयोजनार्थ, “सती” आणि सतीच्या संदर्भात “गौरवान्वित करणे” या शब्दप्रयोगांना ‘सती (प्रतिबंध) अधिनियम, १९८७’ (१९८८ चा ३) यामध्ये त्यांना अनुकूले जे अर्थ देण्यात आले आहेत तेच अर्थ असतील.]

(४) उमेदवाराने किंवा त्याच्या प्रतिनिधीने अथवा “[उमेदवाराच्या किंवा त्याच्या निवडणूकप्रतिनिधीच्या संमतीने] अन्य कोणत्याही व्यक्तीने, कोणत्याही उमेदवाराचे व्यक्तिमत चारित्र्य किंवा वर्तन्यूक या संबंधातील अथवा त्याच्या उमेदवारीच्या किंवा उमेदवारी माझे घेण्याच्या * * * संबंधातील जे कोणतीही तथ्यविषयक कथन खोटे आहे किंवा जे एकत्र खोटे आहे असे त्याला वाटते किंवा जे खरे नाही असे त्याला वाटते असे व ज्यामुळे त्या उमेदवाराच्या निवडणुकीवर प्रतिकूल परिणाम होण्यासारखा आहे असे वाटण्यास पुरेसा वाव असेल असे तथ्यविषयक कथन प्रकाशित करणे.

१. १९५८ चा अधिनियम ५८, कलम ३६ द्वारे समाविष्ट केले.
२. १९६१ चा अधिनियम ४०, कलम २३ द्वारे खंड (३) ऐवजी दाखल केला (२० सप्टेंबर १९६१ रोजी व तेजापासून).
३. १९७५ चा अधिनियम ४०, कलम ८ द्वारे समाविष्ट केले (भूतलक्षी प्रभावासह).
४. १९८८ चा अधिनियम ३, कलम १९ द्वारे समाविष्ट केले.
५. १९५८ चा अधिनियम ५८, कलम ३६ द्वारे समाविष्ट केले.
६. वरील अधिनियमाच्या कलम ३६ द्वारे विवक्षित शब्द गाळले.

(५) उमेदवाराने किंवा त्याच्या प्रतिनिधीने अथवा '[उमेदवाराच्या किंवा त्याच्या निवडणक प्रतिनिधीच्या संमतीने] अन्य कोणत्याही व्यक्तीने पैसे देऊन किंवा अन्यथा वाहन किंवा जलयान भाड्याने घेणे किंवा मिळवणे अथवा कोणत्याही मतदाराला, (उमेदवार, त्याचे कुटुंबीय किंवा त्याचा प्रतिनिधी यांव्यतिरिक्त) मतदानासाठी कलम २५ खाली व्यवस्था केलेल्या मतदान केंद्रावर किंवा कलम २९ च्या पोटकलम (१) खाली मतदानासाठी निश्चित केलेल्या ठिकाणी ^३[विनाशुलक नेष्यासाठी किंवा तेथून परत आणण्यासाठी अशा वाहनाचा किंवा जलयानाचा वापर करणे :]

परंतु, एखाद्या मतदाराने किंवा अनेक मतदारांनी संयुक्तपणे, अशा मतदान केंद्रावर किंवा मतदानासाठी निश्चित केलेल्या ठिकाणी जाण्यासाठी व तेथून परत येण्यासाठी वाहन किंवा जलयान स्वखर्चने भाड्याने आणणे हे जर, अशा तन्हेने भाड्याने आणलीले वाहन किंवा जलयान यांत्रिक शक्तीवर चालणारे नसेल तर, या खंडानुसार भ्रष्टाचार समजला जाणार नाही :

परंतु आणवी असे की, एखाद्या मतदाराने मतदान केंद्रावर किंवा मतदानासाठी निश्चित केलेल्या ठिकाणी जाण्यासाठी किंवा तेथून परत येण्यासाठी स्वखर्चने एखादे सार्वजनिक वाहन किंवा ट्रामगाडी किंवा आगगाडी यांचा केलेला वापर या खंडानुसार भ्रष्टाचार समजला जाणार नाही.

स्पष्टीकरण.—या खंडामध्ये “वाहन” या संज्ञेचा अर्थ, परिवहनाच्या प्रयोजनासाठी सडकेवर वापरले जाणारे किंवा वापरता येण्याजोगे कोणतेही वाहन, असा आहे—मग ते यांत्रिक शक्तीवर चालणारे असो वा अन्यथा असो, तसेच ते इतर वाहने ओढण्यासाठी वापरलेले असो वा अन्यथा वापरलेले असो.

(६) कलम ७७ चे व्यतिक्रमण करून खंच करणे किंवा प्राधिकृत करणे.

(७) उमेदवाराने किंवा त्याच्या प्रतिनिधीने अथवा '[उमेदवाराच्या किंवा त्याच्या निवडणक प्रतिनिधीच्या संमतीने] अन्य कोणत्याही व्यक्तीने त्या उमेदवाराच्या निवडणुकीवर अनुकूल परिणाम करण्यासाठी शासनाच्या सेवेतील आणि पुढील वर्गांपैकी कोणाही व्यक्तीकडून (मतदानाव्यतिरिक्त) कोणतेही सहाय्य घेणे किंवा मिळवणे अथवा घेण्याच्या किंवा मिळविण्याच्या कामी अपप्रेरणा देणे किंवा तसा प्रयत्न करणे ते वर्ग असे :—

- (क) राजपत्रित अधिकारी;
- (ख) वैतनिक न्यायाधीश व खंडाधिकारी;
- (ग) संघराज्याच्या सशस्त्र सेनेचे सदस्य;
- (घ) पोलीस दलाचे सदस्य;
- (इ) उत्पादनशुल्क अधिकारी;

*[(च) जमीन महसुलाची उगराणी करणे हे ज्यांचे काम असते आणि जे त्यांनी उगराणी केलेल्या जमीन महसुलाच्या रकमेचा भाग किंवा अडत या स्वरूपात पारिश्रमिक घेतात आणि ज्यांना कोणतीही सुव्यवस्थारक्षणाची कामे करावी लागत नाहीत असे लंबरदार, मालगुजार, पठेल, देशमुख किंवा अन्य कोणत्याही नावाने ओळखल्या जाणाऱ्या ग्रामीण महसूल अधिकाऱ्याहून अन्य महसूल अधिकारी; आणि]

(छ) विहित केलेला असेल असा शासकीय सेवेतील अन्य व्यक्तिवर्ग :

*[परंतु, शासनाच्या सेवेत असलेल्या व पूर्वोत्तांपैकी कोणत्याही वर्गातील कोणाही व्यक्तीने आपले पदीय कर्तव्य पार पाडताना किंवा ते पार पाडण्याचे अभिप्रेत अमनाना जर कोणताही उमेदवार किंवा त्याच्या प्रतिनिधी अथवा त्या उमेदवाराच्या किंवा त्याच्या निवडणक प्रतिनिधीच्या संमतीने काम करणारी अन्य कोणतीही व्यक्ती यांच्यासाठी कोणतीही व्यवस्था केली किंवा कोणत्याही सुविधा पुरवल्या किंवा त्याच्या संबंधात अन्य कोणतीही हृती किंवा गोष्ट केली (मग ते त्या उमेदवाराने धारण केलेल्या पदामुळे असो वा अन्य कोणत्याही कारणास्तव असो) तर, अशी व्यवस्था, सुविधा किंवा कृती किंवा गोष्ट म्हणजे त्या उमेदवाराच्या निवडणुकीवर अनुकूल परिणाम करण्यासाठी दिलेले सहाय्य होय असे मानले जाणार नाही.]

-
- १. १९५८ चा अधिनियम ५८, कलम ३६ द्वारे समाविष्ट केले.
 - २. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ५३ द्वारे मूळ मंजुरुएवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर १९६६ रोजी व तेहापासून).
 - ३. १९५८ चा अधिनियम ५८, कलम ३६ द्वारे उपखंड (च) ऐवजी दाखल केले.
 - ४. १९७५ चा अधिनियम ४०, कलम ८ द्वारे समाविष्ट केले (भूतलक्षी प्रभावासह).

[(८) उमेदवाराने किंवा त्याच्या प्रतिनिधीने किंवा इतर व्यक्तीने बूथ ताब्यात घेणे.]

स्पष्टीकरण.—(१) या कलमामधील “प्रतिनिधी” या संज्ञेमध्ये, निवडणूक प्रतिनिधी, मतदान प्रतिनिधी आणि उमेदवाराच्या संमतीने निवडणुकीच्या संबंधात जिने प्रतिनिधीप्रमाणे कार्य केले आहे असे न्यायनिंगत केले गेले असेल, अशी कोणतीही व्यक्ती यांचा समावेश होतो.

(२) खंड (७) च्या प्रयोजनार्थ, एखादी व्यक्ती एखाद्या उमेदवाराचा निवडणूक प्रतिनिधी * * * म्हणून कार्य करीत असल्यास, ती व्यक्ती त्या उमेदवाराच्या निवडणुकीवर अनुकूल परिणाम करण्यासाठी साहाय्य करीत असल्याचे मानण्यात येईल.

[(३) खंड (७) च्या प्रयोजनार्थ, अन्य कोणत्याही कायद्यात काहीही अंतर्भूत असले तरी, केंद्र लरकारच्या सेवेत असलेल्या (एखाद्या संघ राज्यक्षेत्राच्या प्रशासनाच्या संबंधात सेवा करणारी व्यक्ती घरून) किंवा एखाद्या राज्य शासनाच्या सेवेत असलेल्या व्यक्तीची नियुक्ती, राजीनामा, सेवासमाप्ती, बडतर्फी किंवा तिळा सेवेतून दूर करणे यासंबंधीचे शासकीय राज्यव्वात प्रकाशित झालेले वृत्त म्हणजे,—

(एक) अशा व्यक्तींची नियुक्ती, राजीनामा, सेवासमाप्ती, बडतर्फी किंवा, प्रकरणपरत्वे, तिळा सेवेतून दूर करण्यात येणे याचा, आणि

(दोन) अशी नियुक्ती, राजीनामा, सेवासमाप्ती, बडतर्फी किंवा प्रकरणपरत्वे, तिळा याप्रमाणे सेवेतून दूर केले जाणे ही घटना अमलात येण्याचा दिनांक अशा प्रकाशनात नमूद केलेला असेल तर, अशी व्यक्ती उक्त दिनांकी व तेव्हापासून नियुक्त करण्यात आली होती, या गोष्टीचाही, अथवा राजीनामा, सेवासमाप्ती, बडतर्फी किंवा सेवेतून दूर करणे यांच्या बाबतीत, अशी व्यक्ती उक्त दिनांकी व तेव्हापासून अशा सेवेत असण्याचे बंद झाले होते या गोष्टीचाही,

निर्गिक पुरावा असेल.]

[(४) खंड (८) च्या प्रयोजनार्थ ‘बूथ ताब्यात घेणे’ याचा कलम १२५ क मधील अर्थासारखाच अर्थ असेल.]

प्रकरण तीन

निवडणूकविषयक अपराध

[१२५. या अधिनियमाखालील निवडणुकीच्या संबंधात जी कोणतीही व्यक्ती, धर्म, वंश, जात, निवडणुकीसंबंधात जमात किंवा भाषा या कारणावरून भारतीय नागरिकांमधील विविध वर्गांमध्ये शत्रुत्वाची किंवा विद्वेषाची विविध वर्गांमध्ये भावना वाढीला लावील किंवा वाढीला लावण्याचा प्रयत्न करील ती व्यक्ती, तीन वर्षांपर्यंत असू शकेल वैरभाव वाढीला इतक्या मुदतीच्या कारावासास, किंवा द्रव्यदंडास, किंवा दोन्ही शिक्षांस पाव असेल.] लावणे.

[१२६. (१) कोणतीही व्यक्ती कोणत्याही मतदान क्षेत्रात, त्या मतदान क्षेत्रातील कोणत्याही मतदान पूर्ण करण्या-निवडणुकीतील मतदान पूर्ण करण्यासाठी निश्चित केलेल्या वेळेपर्यंत पूर्ण होणाऱ्या अळूचाळीस तासांच्या साठी निश्चित कालावधीत :—

(क) निवडणुकीच्या संबंधात कोणतीही जाहीर सभा किंवा मिरवणक बोलावणार नाही, पूर्ण होणाऱ्या अळूचे-भरवणार नाही, त्यास उपस्थित राहगार नाही, त्यात सहभागी होणार नाही किंवा त्यास उद्देशून चाळीस तासांच्या अभिभाषण करणार नाही ; किंवा कालावधीत जाहीर

(ख) जनतेला चलचित्राच्या, दूरचित्रवाणीच्या किंवा अन्य तत्त्वम साधनांच्या सहाय्याने सभा भरवण्यास निवडणूकविषयक कोणतीही बाब प्रदर्शित करणार नाही ; किंवा मनाई.

(ग) जनतेचे लक्ष आकर्षून घेण्यासाठी कोणतीही संगीत सभा किंवा अन्य नाट्यप्रयोग किंवा कोणताही करमणुकीचा वा मनोरंजनाचा कार्यक्रम आयोजित करून किंवा आयोजित करण्याची व्यवस्था करून निवडणूकविषयक कोणत्याही बाबीचा प्रचार करणार नाही.

(२) जी व्यक्ती, पोटकलम (१) मधील उपबंधाचे व्यतिक्रमण करील ती व्यक्ती, दोन वर्षांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासास किंवा द्रव्यदंडास किंवा दोन्ही शिक्षांस पाव असेल.

(३) या कलमात “निवडणूकविषयक बाब” या संज्ञेचा अर्थ, निवडणुकीच्या निकालावर प्रभाव पाडण्याचा किंवा परिणाम करण्याचा हेतू असलेली किंवा अपेक्षा असलेली कोणतीही बाब, असा आहे.]

१. १९८९ चा अधिनियम १, कलम १३ द्वारे समाविष्ट केले (१५ मार्च १९८९ रोजी व तेव्हापासून).
२. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ५३ द्वारे विवक्षित मजकूर गाळला (१४ डिसेंबर १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
३. १९७५ चा अधिनियम ४०, कलम ८ द्वारे जादा दाखल केले (भूतलक्षी प्रभावासह).
४. १९६१ चा अधिनियम ४०, कलम २४ द्वारे समाविष्ट केले (२० सप्टेंबर १९६१ रोजी व तेव्हापासून).
५. १९९६ चा अधिनियम २१, कलम १० द्वारे मूळ कलमा ऐवजी दाखल केले (१ ऑगस्ट १९९६ रोजी व तेव्हापासून).

निवडणूक समांगध्यं १२७. (१) जो कोणतीही व्यक्ती, हे कलम जिला लागू होते अशा सार्वजनिक समेमध्ये, ती अडथळा आणणे. सभा ज्या कामकाजासाठी बोलावली असेल ते कामकाज चालवण्यास प्रतिबंध करण्याच्या उद्देशाने गैरशिस्त वर्तन करील किंवा इतरांना गैरशिस्त वर्तन करण्यास चियावणी देईल ती व्यक्ती, [३ [सहा महिन्यांपर्यंत] असू शकेल एवढचा कारावासाच्या ३ [किंवा दोन हजार रुपयापर्यंत असू शकेल] एवढचा द्रव्यदंडाच्या किंवा दोन्ही शिक्षास पात्र असेल.]

[(१क) पोटकलम (१) अन्वये शिक्षापात्र असलेला अपराध दखलपात्र असेल.]

(२) हे कलम, कोणत्याही मतदारसंघामध्ये, उमेदवाराची किंवा उमेदवारांची निवडणूक घेण्यास मतदारसंघाला आवाहन करण्यासाठी या अधिनियमाखाली अविसूचना काढल्याचा दिनांक आणि अशी निवडणूक ज्या दिवशी होणार आहे तो दिनांक या दोहोंच्या दरम्यान भरणाऱ्या राजकीय स्वरूपाच्या कोणत्याही सांवर्जनिक समेस लागू होते.

(३) जर कोणत्याही पोलीस अधिकाऱ्याला, एखाद्या व्यक्तीने, पोटकलम (१) खालील अपराध केला असावा असा रास्त संशय आला तर, तो अधिकारी, त्याला समेच्या अध्यक्षाने तसे करण्याची विनंती केल्यास, त्या व्यक्तीला तिचे नाव व पत्ता तात्काळ जाहीर करण्याची आज्ञा करू शकेल आणि त्या व्यक्तीने आपले नाव व पत्ता सांगण्यास नकार दिला किंवा ती खोटे नाव व पत्ता सांगाव असल्याचा पोलीस अधिकाऱ्यास रास्त संशय आला तर तो पोलीस अधिकारी त्याला वॉरंटाशिवाय अटक करू शकेल.

* [पत्रके, भित्तिपत्रके, १२७क. (१) कोणत्याही व्यक्तीला, त्याच्या दर्शनी भागावर त्याच्या मुद्रकाचे आणि प्रकाश-इत्यादींच्या काचे नाव व पत्ता नसेल असे कोणतेही निवडणूक पत्रक किंवा भित्तिपत्रक मुद्रित वा प्रकाशित करता मुद्रणावरील येणार नाही अथवा मुद्रित किंवा प्रकाशित करवता येणार नाही.

निर्बंध.

(२) कोणत्याही व्यक्तीला निवडणूकपत्रक किंवा भित्तिपत्रक—

(क) ती स्वतःच त्याचा प्रकाशक आहे यावद्वारे स्वतः स्वाक्षरित केलेले आणि ज्या व्यक्ती तिला व्याक्तिशः औलखतात अशा दोन व्यक्तीनी साक्षात्किंवा केलेले अधिक्यान त्याने मुद्रकाला दोन प्रतीमध्ये दिल्याशिवाय ; आणि

(ख) तो दस्तऐवज मुद्रित झाल्यानंतर वाजवी मुद्रीच्या आत, मुद्रकाने त्या कागदाच्या एका प्रतीसह अधिक्यानाची एक प्रत—

(एक) तो राज्याच्या राजधानीच्या ठिकाणी मुद्रित झाला असेल तर, युद्ध निर्वाचन अधिकाऱ्याला ; आणि

(दोन) इतर कोणत्याही बाबतीत तो ज्या जिल्ह्यामध्ये मुद्रित झाला असेल त्या जिल्ह्याच्या जिल्हा दंडाधिकाऱ्याला, पाठवल्याशिवाय मुद्रित करता येणार नाही किंवा मुद्रित करवता येणार नाही.

(३) या कलमाच्या प्रयोजनार्थ,—

(क) कागदपत्र हाताने नकलून काढण्याच्या प्रक्रियेहून अन्य कोणतीही अनेक प्रती काढण्याची प्रक्रिया म्हणजे मुद्रण असल्याचे समजप्पात येईल आणि “मुद्रक” या संज्ञेचा अर्थ तदनुसार लावला जाईल, आणि

(ख) “निवडणूकपत्रक किंवा भित्तिपत्रक” याचा अर्थ, उमेदवारांच्या किंवा उमेदवारांच्या एखाद्या गटाच्या निवडणुकीचे प्रचालन करण्यासाठी किंवा निवडणुकीला वाध आणण्यासाठी वाटण्यात आलेले कोणतेही मुद्रितपत्रक, हस्तपत्रक किंवा अन्य दस्तऐवज किंवा निवडणुकीशी संबंधित असा घोषणारुलक किंवा भित्तिफलक, असा होतो, पण निवडणकसमेचा दिनांक, वेळ, ठिकाण आणि हत्तर तपशील किंवा निवडणूक प्रतिनिधी किंवा कार्यकर्ते यांच्यासाठी नेहमीच्या सूचना जाहीर करणारी हस्तपत्रके, घोषणारुलक किंवा भित्तिपत्रक यांचा समावेश होत नाही.

(४) जी व्यक्ती, पोटकलम (१) किंवा पोटकलम (२) मधील कोणत्याही उपबंधावे व्यतिक्रमण करील ती व्यक्ती असू शकेल इतक्या मुद्रीच्या कारावासास, किंवा दोन हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडास, किंवा दोन्ही शिक्षास पात्र असेल.]

मतदान गुप्त राखणे. १२८. (१) जो निवडणुकीच्यावेळी मतदानोंदणीच्या किंवा मतमोजणीच्यासंबंधात काही काम करतो असा प्रत्येक अधिकारी, लिपिक किंवा अन्य इसम याला मतदान गुप्त राखावे लागेल, तसेच ते राखण्यास मदत करावी लागेल आणि (कोणत्याही कायद्यानुसार किंवा त्या खाली काही प्रयोजनासाठी अविकृत केले असेल त्याव्यतिरिक्त एरबी), ज्यामुळे अशी गुप्तता भंग पावेल असे मानण्याजोगी कोणतीही माहिती, कोणत्याही व्यक्तीला सांगता येणार नाही.

(२) जी व्यक्ती, पोटकलम (१) मधील उपबंधावे व्यतिक्रमण करील ती व्यक्ती, तीन महिन्यांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुद्रीच्या कारावासास, किंवा द्रव्यदंडास, किंवा दोन्ही शिक्षास पात्र होईल.

१. १९८९ चा अधिनियम १, कलम १४ द्वारे दाखल केले (१५ मार्च, १९८९ रोजी व तेव्हापासून).

२. १९९६ चा अधिनियम २१, कलम ११ (क) द्वारे मूळ मजकुराएवजी दाखल केले

(१ ऑगस्ट, १९९६ रोजी व तेव्हापासून).

३. वरील अधिनियमाच्या कलम ११ (ख) द्वारे समाविष्ट केले (१ ऑगस्ट, १९९६ रोजी व तेव्हापासून).

४. १९६१ चा अधिनियम ४०, कलम २६ द्वारे समाविष्ट केले (२० सप्टेंबर, १९६१ रोजी व तेव्हापासून).

१२९. (१) जी कोणतीही व्यक्ती [जिल्हा निवडणूक अधिकारी किंवा निवडणूक निर्णय अधिकारी] किंवा सहायक निवडणूक निर्णय अधिकारी किंवा मतदान केंद्राध्यक्ष किंवा मतदान अधिकारी निवडणुकीच्या वेळी असेल अथवा निवडणूक निर्णय अधिकारीन्याने किंवा मतदान केंद्राध्यक्षाने, निवडणुकीशी संबंधित असलेले उमेदवारासाठी कोणतेही काम करण्यासाठी नियुक्त केलेला अधिकारी किंवा लिपिक असेल, त्या व्यक्तीला निवडणुकीचे काम करावयाचे सूत्रचालन करताना किंवा त्यासंबंधीची व्यवस्था पाहताना (मत देण्याव्यतिरिक्त) एखाद्वा उमेदवाराच्या नाही किंवा मतदाना-निवडणुकीवर अनुकूल परिणाम होईल, आशा प्रकारे कोणतीही कृती करता येणार नाही.

संबंधात दडपण
आणावयाचे नाही.

(२) पूर्वोक्त अशा कोणत्याही व्यक्तीला आणि पोलीस दलातील कोणत्याही सदस्याला,—

- (क) एखाद्या व्यक्तीने निवडणुकीत मतदान करावे यासाठी तिचे मन बळविण्याचा, किंवा
- (ख) निवडणुकीत मतदान करण्यापासून एखाद्या व्यक्तीला परावृत्त करण्याचा, किंवा
- (ग) निवडणुकीच्या वेळी कोणत्याही व्यक्तीच्या मतदानावर कोणत्याही प्रकारचे प्रभाव पाडण्याचा प्रयत्न करता येणार नाही.

(३) जी कोणतीही व्यक्ती पोटकलम (१) किंवा पोटकलम (२) मधील उपबंधांचे व्यतिक्रमण करील ती व्यक्ती, सहा महिन्यांपर्यंत असू शकेल इतक्या कारावासास, किंवा द्रव्यदंडास, किंवा दोन्ही शिक्षांस पाव असेल.

[(४) पोटकलम (३) खाली दंडनीय असलेला गुन्हा दखलपात्र असेल.]

१३०. (१) कोणत्याही व्यक्तीला कोणत्याही मतदान केंद्रावर ज्या दिनांकास मतदान घेतले मतदान केंद्रांमध्ये जाणार आहे त्या दिनांकास किंवा दिनांकांना मतदान केंद्रामध्ये अथवा मतदान केंद्रापासून [शंभर मीटर] किंवा त्यांच्या अंतराच्या आत असलेल्या कोणत्याही सार्वजनिक किंवा खाजगी ठिकाणी पुढीलपैकी कोणतीही कृती करता जवळपास प्रचार करण्यास मनाई.

- (क) मतासाठी प्रचार करणे; किंवा
 - (ख) कोणत्याही मतदाराच्या मतासाठी आर्जव करणे; किंवा
 - (ग) एखाद्या विशिष्ट उमेदवाराला मत न देण्याविषयी कोणत्याही मतदाराची मनवळवणी करणे; किंवा
 - (घ) निवडणुकीत मत न देण्यासाठी कोणत्याही मतदाराची मनवळवणी करणे; किंवा
 - (इ) निवडणुकीसंबंधीची (अधिकृत सूचनेहून अन्य) नोटीस किंवा निशाणी प्रदर्शित करणे.
- (२) जी व्यक्ती, पोटकलम (१) मधील उपबंधांचे व्यतिक्रमण करील ती व्यक्ती, अडीचशे स्पष्टांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडास पाव होईल.
- (३) या कलमाखाली दंडनीय असलेला गुन्हा दखलपात्र असेल.

१३१. (१) कोणत्याही व्यक्तीला कोणत्याही मतदान केंद्रावर ज्या दिनांकाला किंवा दिनांकांना मतदान केंद्रांमध्ये मतदान होणार असेल त्या दिवशी, ज्यायोगे मतदानासाठी मतदान केंद्रावर येणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीला किंवा त्यांच्या व्यास होईल किंवा मतदान केंद्रावर काम करीत असलेल्या अधिकार्यांच्या व अन्य व्यक्तींच्या कामात जवळपास गैरशिस्त अडथळा येईल अशा रौतीने:—

- (क) मतदान केंद्रामध्ये किंवा त्याच्या प्रवेशद्वाराजवळ अथवा त्याच्या आसपासच्या कोणत्याही शिक्षा.
- सार्वजनिक किंवा खाजगी ठिकाणी, घवनिर्धक किंवा घवनिक्षेपक यांसारखे मानवी आवाज वर्धित किंवा पुनरुच्चारित करण्याचे कोणतेही उपकरण वापरता किंवा चालवता येणार नाही, किंवा
- (ख) मतदान केंद्रामध्ये किंवा त्याच्या प्रवेशद्वाराजवळ अथवा त्याच्या आसपासच्या कोणत्याही सार्वजनिक किंवा खाजगी ठिकाणी, ओरडता येणार नाही किंवा अन्यथा गैरशिस्त वर्तन करता येणार नाही.

(२) जी कोणतीही व्यक्ती, पोटकलम (१) मधील उपबंधांचे व्यतिक्रमण करील अथवा व्यतिक्रमण करण्यास वुद्धिपुरस्सर मदत करील किंवा अपप्रेरणा देईल ती व्यक्ती, तीन महिन्यांपर्यंत असू शकेल इतक्या कारावासास किंवा दोन्ही शिक्षांस पाव होईल.

(३) जर एखादी व्यक्ती, या कलमाखालील शिक्षापात्र अपराध करीत आहे किंवा तिने तो केला, असे मतदान केंद्राच्या मतदान केंद्राध्यक्षाला सकारण वाटत असेल तर, तो अशा व्यक्तीला अटक करण्यासाठी कोणत्याही पोलीस अधिकार्याला निदेश देऊ शकेल आणि त्यानंतर पोलीस अधिकारी तिला अटक करील.

१. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ५५ द्वारे मूळ मजकुराएवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
२. वरील अधिनियमाच्या कलम ५५ द्वारे समाविष्ट केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
३. वरील अधिनियमाच्या कलम ५६ द्वारे मूळ मजकुराएवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).

(४) कोणत्याही पोलीस अधिकाऱ्याला, पोटकलम (१) मधील कोणत्याही उपवंधांचे व्यतिक्रमण होयास प्रतिवंध करण्यासाठी रास्तपणे आवश्यक वाटतील अशा उपाययोजना करता येतील आणि अशा बळाचा वापर करता येईल आणि अशा व्यतिक्रमणासाठी वापरलेले कोणतेही उपकरण सक्तीने ताब्यात घेता येईल.

मतदान केंद्रावरील १३२. (१) कोणत्याही मतदान केंद्रावर मतदानासाठी निश्चित केलेल्या वेळेच्या दरम्यान जी गैरवर्तणुकीबद्दल कोणतीही व्यक्ती गैरवर्तणुक करील किंवा मतदान केंद्राध्यक्षाच्या कायदेशीर निदेशांचे पालन करण्यास शिक्षा. चुकेल त्या व्यक्तीला मतदान केंद्राध्यक्ष किंवा त्यावेळी कामावर असलेला कोणत्याही पोलीस अधिकारी किंवा अशा मतदान केंद्राध्यक्षाने या बाबतीत प्राधिकृत केलेली कोणतीही व्यक्ती त्या मतदान केंद्रावरून हाकलून लावू शकेल.

(२) पोटकलम (१) द्वारे प्रदान करण्यात आलेल्या शक्ती, जो मतदार एखाद्या मतदान केंद्रावर मतदान करण्यास एरव्ही हक्कदार असेल, त्याला त्या मतदान केंद्रावर मतदान करण्याची संधी मिळण्यास प्रतिवंध होईल अशाप्रकारे वापरता येणार नाहीत.

(३) जर मतदान केंद्रातून हाकलून देण्यात आलेली व्यक्ती मतदान केंद्राध्यक्षाच्या परवानगीशिवाय पुन्हा केंद्रावर आली तर, ती व्यक्ती तीन महिन्यांपर्यंत असू शकेल इतक्या कारावासास किंवा द्रव्यदंडास किंवा दोन्ही शिक्षांस पात्र होईल.

(४) पोटकलम (३) खाली दंडनीय असलेला गुन्हा दखलपात्र असेल.

[मतदानासाठी १३२क. ज्या मतदाराला मतपत्रिका देण्यात आली आहे अशा एखाद्या मतदाराने जर, मतदानाविहित केलेली साठी विहित करण्यात आलेली प्रक्रिया अनुसरण्यास नकार दिला तर, त्याला देण्यात आलेली मतपत्रिका प्रक्रिया रद्द केली जाण्यास पात्र असेल.]

अनुसरण्यास
चुक्त्याबद्दल शिक्षा.

निवडणुकीच्या वेळी [१३३. जर, एखादी व्यक्ती, निवडणुकीच्या वेळी किंवा निवडणुकीच्या संबंधात कलम १२३ वाहने अवैधपणे च्या खंड (५) मध्य विनिर्दिष्ट केलेल्या अशा कोणत्याही घटाचाराबद्दल दोषी असेल तर, ती व्यक्ती, भाग्याने तीन महिन्यांपर्यंत असू शकेल इतक्या कारावासाच्या आणि द्रव्यदंडाच्या शिक्षेस पात्र होईल.]

आणण्याबद्दल किंवा
मिळवण्याबद्दल
शिक्षा.

निवडणुकीसंबंधीच्या १३४. (१) ज्या व्यक्तीला हे कलम लागू होते ती व्यक्ती, वाजवी कारणाशिवाय स्वतःच्या अधिकृत कर्तव्याचा भंग करून कोणतीही कृती किंवा अकृती करण्याबद्दल दोषी असेल तर, ती व्यक्ती भंग पाचशे रुपांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडास पात्र होईल.

[(१क) पोटकलम (१) खाली दंडनीय असलेला गुन्हा दखलपात्र असेल.]

(२) पूर्वोक्त अशा कोणत्याही कृतीच्या बाबत नुकसानी मिळण्यासाठी अशा कोणत्याही व्यक्तीविरुद्ध कोणताही दावा किंवा अन्य वैध कार्यावाही होऊ शकणार नाही.

(३) ज्या व्यक्तीना हे कलम लागू होते, त्या म्हणजे * * * * *[जिल्हा निवडणूक अधिकारी, निवडणक निर्णय अधिकारी], सहायक निवडणूक निर्णय अधिकारी, मतदान केंद्राध्यक्ष, मतदान अधिकारी आणि * * * नामनिर्देशने स्वीकारणे किंवा उमेदवारी मागे घेणे यांच्या संबंधीचे काम किंवा निवडणुकीच्या वेळी मतनोंदणीचे किंवा मतमोजणीचे काम करण्यासाठी नियुक्त केलेली अन्य कोणतीही व्यक्ती होत; आणि या कलमाच्या प्रयोजनार्थ, "अधिकृत कर्तव्य" ह्या संज्ञेचा अर्थ त्यानुसार लावला जाईल, पण त्यामध्ये या अधिनियमाद्वारे किंवा त्याखाली * * * * नव्हे तर अन्यथा दिलेल्या कामाचा समावेश असणार नाही.

१. १९८६ चा अधिनियम ४, कलम २ आणि अनुसूचीद्वारे समाविष्ट केले (१५ मे, १९८६ रोजी व तेव्हापासून).

२. १९९६ चा अधिनियम २१, कलम १२ द्वारे मूळ कलमाएवजी दाखल केले (१ ऑगस्ट, १९९६ रोजी व तेव्हापासून).

३. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ५८ द्वारे समाविष्ट केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).

४. १९५८ चा अधिनियम ५८, कलम ३७ द्वारे विवक्षित मजकूर गाठला.

५. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ५८ द्वारे मूळ मजकूराएवजी समाविष्ट केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).

६. १९५८ चा अधिनियम ५८, कलम ३७ द्वारे मूळ मजकूर गाठला.

*[१३४क. शासकीय सेवेतील एखाद्या व्यक्तीने, उमेदवाराचा निवडणूक प्रतिनिधी किंवा मतदान [शासकीय प्रतिनिधी किंवा मतमोजणी प्रतिनिधी या नात्याने निवडणकीत काम केले तर, ती व्यक्ती तीन महिन्यां- कर्मचाऱ्याने पर्यंत असू शकेल इतक्या कारावासास, किंवा द्रव्यदंडास, किंवा दोन्ही शिक्षांस पाव होईल.]

निवडणूक प्रतिनिधी,
मतदान प्रतिनिधी
किंवा मतमोजणी
प्रतिनिधी म्हणून
कर्म करण्याबद्दल
शिक्षा.]

*[१३४ख. (१) निवडणूक निर्णय अधिकारी, मतदान केंद्राध्यक्ष, एखादा पोलीस अधिकारी आणि मतदान [शस्त्रे घेऊन केंद्रावर शांतता व सुव्यवस्था राखण्यासाठी त्या मतदान केंद्रावर कर्तव्यार्थ नेमणूक झालेली अन्य कोणतीही मतदान केंद्रावर व्यक्ती, यांव्यतिरिक्त कोणत्याही व्यक्तींला, शस्त्र अधिनियम, १९५९ मध्ये व्याख्या केल्याप्रमाणे कोणत्याही किंवा मतदान प्रकारच्या शस्त्रांनी मुसज्ज अशा स्थितीत मतदानाच्या दिवशी मतदान केंद्राच्या जवळपास जाता येणार केंद्राजवळ जाण्यास नाही.

(२) कोणत्याही व्यक्तीने, जर, पोटकलम (१) च्या उपबंधाचे व्यतिक्रमण केले तर ती, दोन वर्षांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासाच्या शिक्षेस किंवा द्रव्यदंडाच्या शिक्षेस किंवा दोन्ही शिक्षांस पाव ठरेल.

(३) शस्त्र अधिनियम, १९५९ मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, जेव्हा एखादी व्यक्ती, या कलमान्वये अपराधाबद्दल सिद्धदोष ठरेल तेव्हा उक्त अधिनियमात व्याख्या केल्याप्रमाण तिच्याजवळ सापडलेली शस्त्रे जवळ होण्यास पाव ठरतील आणि अशा शस्त्रांबाबत देण्यात आलेले लायसन त्या अधिनियमाच्या कलम १७ अन्वये रद्द काल्याचे भान्यात येईल.

(४) पोटकलम (२) अन्वये शिक्षापाव असलेला अपराध दखलपाव असेल.]

*१३५. (१) जी व्यक्ती, कोणत्याही निवडणुकीच्या वेळी, एखादी मतपत्रिका मतदान केंद्रावाहेर मतदान केंद्रावरून [अनधिकृतरीत्या] नेईल किंवा नेण्याचा प्रयत्न वारील किंवा अशी एखादी कृती करण्यास बुद्धिपुरस्सर मदत मतपत्रिका पल्लविणे करील किंवा अपप्रेरणा देईल ती व्यक्ती, एक वर्षांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासास, किंवा हा गुन्हा होय. पाचशे रप्यांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडास, किंवा दोन्ही शिक्षांस पाव होईल.

(२) एखादी व्यक्ती पोटकलम (१) खालील शिक्षापाव अपराध करीत आहे किंवा तिने तो केला आहे असे मतदान केंद्राच्या केंद्राध्यक्षाला सकारण वाटत असेल तर, अशी व्यक्ती मतदान केंद्रामधून वाहेर जाण्यापूर्वी असा अधिकारी तिला अटक करू शकेल किंवा तिला अटक करण्यासाठी कोणत्याही पोलीस अधिकाऱ्याला निदेश देऊ शकेल आणि अशा व्यक्तीची झडती घेऊ शकेल किंवा पोलीस अधिकाऱ्याकर्वी झडती करू शकेल :

परतु, जेव्हा एखाद्या भाहिलेची झडती घेणे आवश्यक असेल तेव्हा, सम्यतेचे काटेकोरपणे पालन करून दुसऱ्या माहिलेकरवी तिची झडती घेता येईल.

(३) अटक केलेल्या व्यक्तीकडे झडतीनंतर एखादी मतपत्रिका आढळत्यास, मतदान केंद्राध्यक्षाकडून ती मतपत्रिका सुरक्षित ठेवण्यासाठी पोलीस अधिकाऱ्याच्या हवाली करण्यात पेईल किंवा अशी झडती पोलीस अधिकाऱ्याने केला असेल तेव्हा, असा अधिकारी ती मतपत्रिका स्वतःच्या ताब्यात सुरक्षित ठेवून देईल.

(४) पोटकलम (१) खाली दंडनीय असलेला अपराध दखलपाव असेल.

*[१३५क. *[(१)] जो कोणी, बूथ ताब्यात घेण्याचा अपराध करील तो एक *[वर्षपिक्षा कर्मी बूथ ताब्यात घेण्याचा नसेल पण तीन वर्षांपर्यंत असू शकेल एवढ्या कारावासाच्या आणि द्रव्यदंडाच्या शिक्षेस पाव होईल, अपराध आणि शासकीय सेवेतील व्यक्तीने जर असा अपराध केला तर त्या बाबतीत ती तीन वर्षपिक्षा कर्मी नसेल पण पाच वर्षांपर्यंत असू शकेल एवढ्या कारावासाच्या आणि द्रव्यदंडाच्या] शिक्षेस पाव होईल.

स्पष्टीकरण.—*[या पोटकलमाच्या व कलम २० ख च्या] प्रयोजनासाठी बूथ ताब्यात घेणे यात, इतर गोष्टीबरोबरच खालील सर्व किंवा त्यापैकी काही कृतींचा समवेश असेल—त्या पुढील प्रमाणे :—

१. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ५९ द्वारे समाविष्ट केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेव्हापासून).
२. १९९६ चा अधिनियम २१, कलम १३ द्वारे समाविष्ट केले (१ ऑगस्ट, १९९६ रोजी व तेव्हापासून).
३. वरील अधिनियमाच्या कलम १४ द्वारे मूळ मजकुराएवजी दाखल केले (१ ऑगस्ट, १९९६ रोजी व तेव्हापासून).
४. १९८९ चा अधिनियम १, कलम १५ द्वारे समाविष्ट केले (१५ मार्च, १९८९ रोजी व तेव्हापासून).
५. १९९६ चा अधिनियम २१, कलम १५ द्वारे कलम १३५क ला त्या कलमाचे “पोटकलम (१)” असा नवीन क्रमांक दिला. (१ ऑगस्ट, १९९६ रोजी व तेव्हापासून).
६. वरील अधिनियमाच्या कलम १५ (एक) द्वारे मूळ मजकुराएवजी दाखल केले (१ ऑगस्ट, १९९६ रोजी व तेव्हापासून).

(क) कोणत्याही व्यक्तीने किंवा व्यक्तींनी, कोणत्याही मतदान केंद्राचे किंवा मतदानासाठी निश्चित केलेल्या कोणत्याही ठिकाणाचे अभिग्रहण करणे, मतपत्रिका किंवा मतदान यंत्रे आपल्या स्वाधीन करण्यास मतदान प्राधिकाऱ्यांना भाग पाडणे आणि जिचा सुरक्षीतपणे चाललेल्या निवडणुकांवर विपरित परिणाम होईल अशी कोणतीही इती करणे;

(ख) कोणत्याही व्यक्तीने किंवा व्यक्तींनी, कोणत्याही मतदान केंद्राचा किंवा मतदान करण्यासाठी निश्चित केलेल्या ठिकाणाचा ताबा घेणे आणि केवळ त्याच्या किंवा त्यांच्या समर्थकांनाच मतदानाचा अधिकार बजावू देणे आणि [मतदान करण्याचा आपला हक्क मुक्तपणे बजावण्यास इतरांना प्रतिबंध करणे];

(ग) कोणत्याही मतदाराला '[प्रत्यक्षपणे वा अप्रत्यक्षपणे जबरदस्ती करणे किंवा धाक-दपटशा दाखवणे किंवा धमकी देणे] व आपले मत देण्यासाठी मतदान केंद्रावर किंवा मतदान-करण्यासाठी निश्चित करण्यात आलेल्या ठिकाणी जाण्यास त्यास प्रतिबंध करणे;

(घ) कोणत्याही व्यक्तीने किंवा व्यक्तींनी, मतमोजणी करण्यात येणाऱ्या कोणत्याही ठिकाणाचे अभिग्रहण करणे, मतपत्रिका किंवा मतदान यंत्रे आपल्या स्वाधीन करण्यास मतमोजणी प्राधिकाऱ्यांना भाग पाडणे आणि सुरक्षीत चाललेल्या मतमोजणीवर विपरित परिणाम होईल अशी कोणतीही इती करणे;

(ङ) शासकीय सेवेतील कोणत्याही व्यक्तीने, कोणत्याही उमेदवाराच्या निवडणुकीवर अनुकूल परिणाम ब्हावाचा यासाठी पूर्वोक्त सर्व किंवा कोणत्याही इती करणे किंवा अशा इती करण्यास सहाय्य करणे किंवा त्यांना मुकानुमती देणे.]

[२. (२) पोटकलम (१) अन्वये शिक्षापात्र अपराध दखलपात्र असेल.]

*[मतदानाच्या १३५५. (१) कोणत्याही धंद्यात, व्यवसायात, औद्योगिक किंवा अन्य कोणत्याही आस्थापनेत दिवशी कर्मचाऱ्यांना कामाला असलेल्या आणि लोकसमेच्या किंवा राज्य विधानसभेच्या निवडणुकीत मत देण्याचा हक्क भरण्यारी सुटी असलेल्या प्रत्येक व्यक्तीला मतदानाच्या दिवशी भरण्यारी सुटी मंजूर केली जाईल.

मंजूर करणे.

(२). पोटकलम (१) अनुसार, अशी सुटी दिल्यामुळे अशा कोणत्याही व्यक्तीच्या वेतनात कपात किंवा वजावट केली जाणार नाही आणि त्या व्यक्तीची नियुक्ती जर, अशा तत्वावर केलेली असेल की जेणेकरून अशा दिवसाकरिता सर्वसाधारणपणे तिला वेतन मिळाले नसते तरीमुद्धा त्या व्यक्तीला, त्या दिवशी जर सुटी दिली गेली नसती तर, जेवढे वेतन तिला मिळाले असते तेवढेच वेतन त्या दिवसाकरिता त्या व्यक्तीला दिले जाईल.

(३) जर मालकाने पोटकलम (१) किंवा पोटकलम (२) यांच्या उपबंधाचे उल्लंघन केले तर, अशा मालकाला पाचशे रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या द्रव्यदंडाची शिक्षा होईल.

(४) एखाद्या मतदाराची नोकरीवरील अनुपस्थितीही तो ज्या नोकरीवर असेल त्या नोकरीच्या संदर्भात धोकादायक किंवा हानीकारक ठरणार असेल अशा कोणत्याही मतदाराला हे कलम लागू होणार नाही.

मतदानाच्या दिवशी १३५६. (१) कोणत्याही निवडणुकीकरिता मतदानाची प्रक्रिया पूर्ण होण्यासाठी निश्चित केलेल्या मद्य विकणे, देणे वेळेपूर्वीचे अठडेचाळीस तास त्या मतदान क्षेत्रात कोणत्याही हॉटेलात, खाद्यगृहात, मद्यगृहात, दुकानात किंवा वितरित किंवा अन्य कोणत्याही जागेत मग ती सार्वजनिक असो वा खाजगी असो कोणतेही स्परीट्युक्त करणे यावर बंदी आंबवलेले किंवा मादकमद्य किंवा तशाच स्वरूपाचे अन्य पदार्थ विकण्यात किंवा वेण्यात किंवा वितरीत करण्यात येणार नाहीत.

(२) पोटकलम (१) च्या उपबंधान्वये जी व्यक्ती उल्लंघन करील ती सहा महिन्यांपर्यंत असू शकेल एवढ्या मुदतीच्या कारावासाच्या किंवा दोन हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल एवढ्या द्रव्यदंडाच्या किंवा दोन्ही शिक्षास पाव ठरेल.

(३) जेव्हा एखादी व्यक्ती, या कलमाखालील अपराधाबद्दल सिद्धदोष ठरेल तेव्हा, तिच्या ताब्यात सापडलेले स्परीट्युक्त, आंबवलेले किंवा मादकमद्य अथवा तशाच स्वरूपाचे इतर पदार्थ हे जप्त करण्यांजागे ठरतील आणि त्यांची विल्हेवाट विहित करण्यात येईल अशा रीतीने लावण्यात येईल.]

इतर अपराध आणि त्याबद्दलच्या शिक्षा.

१३६. (१) जर एखादा व्यक्तीने, कोणत्याही निवडणुकीच्या वेळी—

(क) कोणतेही नामनिर्देशनपत्र कपटपूर्वक विरुपित केले अथवा कपटपूर्वक नष्ट केले तर; किंवा

(ख) निवडणक नियंत्रण अधिकाऱ्यांने अथवा त्याच्या प्राधिकाऱ्यांन्ये लावलेली एखादी यादी, सूचना अथवा अन्य कागदपत्र कपटपूर्वक विरुपित केले, नष्ट केले अथवा हलवले तर; किंवा

(ग) कोणतीही मतपत्रिका किंवा कोणत्याही मतपत्रिकेवरील अधिकृत चिन्ह अथवा डाक मतपत्रिकेद्वारे करावण्याच्या मतदानाच्या संबंधातील कोणतेही ओळखीबाबतचे अधिकथन किंवा त्या संबंधात वापरण्यात अलिला अधिकृत लिफाका कपटपूर्वक विरुपित केला अथवा कपटपूर्वक नष्ट केला तर; किंवा

१. १९९६ चा अधिनियम २१, कलम १५ (एक) द्वारे मूळ मजकुराएवजी दाखल केले (१ ऑगस्ट, १९९६ रोजी व तेव्हापासून).

२. वरील अधिनियमाच्या कलम १५ (दोन) द्वारे समाविष्ट केले (१ ऑगस्ट, १९९६ रोजी व तेव्हापासून).

३. वरील अधिनियमाच्या कलम १६ द्वारे समाविष्ट केले (१ ऑगस्ट, १९९६ रोजी व तेव्हापासून).

(घ) उचित प्राधिकाराशिवाय, कोणत्याही व्यक्तीला एखादी मतपत्रिका पुरवली [अथवा कोणत्याही व्यक्तीकडून एखादी मतपत्रिका स्वीकारली अयवा एखादी मतपत्रिका जवळ बाळगली;] किंवा

(इ) जो मतपत्रिका मतपेटीत टाकण्यास कायदानुसार त्या व्यक्तीला प्राधिकृत केले असेल अशा मतपत्रिकेहून अन्य काहीही मतपेटीत कपटपूर्वक टाकले तर; किंवा

(च) निवडणुकीच्या प्रयोजनासाठी त्यावेळी बापरात असलेली कोणतीही मतपेटी किंवा मतपत्रिका उचित प्राधिकाराशिवाय नष्ट केली, घेतली किंवा त्याबाबत अन्यप्रकारे ढवळाढवळ केली तर; किंवा

(छ) पूर्वी उल्लेखिलेल्यांपैकी कोणतीही कृतीं कपटपूर्वक अथवा प्रकरणपरत्वे, उचित प्राधिकाराशिवाय, करण्याचा प्रयत्न केला किंवा करण्यास मदत केली किंवा अपप्रेरणा दिली तर, ती व्यक्ती, निवडणूकविषयक अपराध केल्याची दोषी होईल.

(२) या कलमाखाली निवडणूक विषयक अपराधाबद्दल दोषी असलेली कोणतीही व्यक्ती ही :—

(क) निवडणूक निर्णय अधिकारी किंवा सहायक निवडणूक निर्णय अधिकारी किंवा मतदान केंद्रावरील मतदान केंद्राध्यक्ष अथवा निवडणुकीच्या संबंधात अधिकृत कर्तव्य करण्यासाठी नियुक्त केलेला अन्य कोणताही अधिकारी किंवा लिपिक असेल तर, ती दोन वर्षांपर्यंत असू शकेल इतक्या मुद्रतीच्या कारावासास किंवा द्रव्यदंडास किंवा दोन्ही शिक्षांस पात्र होईल.

(३) या कलमाच्या प्रयोजनार्थ, एखाद्या व्यक्तीचे काम हे, निवडणुकीतील मतमोजणीसह त्या निवडणुकीच्या किंवा निवडणुकीच्या भागाच्या चालनामध्ये सहभागी होणे किंवा निवडणुकीनंतर अशा निवडणुकीत वापरण्यात आलेल्या मतपत्रिका आणि अन्य दस्तऐवज यांस जवाबदार राहणे अशा स्वरूपाचे असेल तर, ती व्यक्ती पदीय कामावर असल्याचे समजेण्यात येईल, पण “अधिकृत कर्तव्य” या संज्ञेमध्ये या अधिनियमांद्वारे किंवा त्याखाली * * * अन्यथा सौपवलेल्या कोणत्याही कामाचा समावेश होणार नाही.

* (४) पोट-कलम (२) खालील दंडनीय असलेला अपराध दबलपात्र असेल.]

१३७. [विवक्षित अपराधाबद्दल खटला.] ‘लोक प्रतिनिधित्व (विशेषाधिकार) अधिनियम, १९६६ (१९६६ चा ४७), कलम ६१ द्वारे निरसित.

१३८. [१९८८ चा अधिनियम क्रमांक ५ याचे विशेषाधिकार] ‘निरसन आणि विशेषाधिकार अधिनियम १९५७’ (१९५७ चा ३६), कलम २ आणि अनुसूची एक याद्वारे निरसित.

भाग आठ

निरहंता

१३९-१४५. [प्रकरण १ ते ३].—‘लोक प्रतिनिधित्व (विशेषाधिकार) अधिनियम, १९६६’ (१९६६ चा ४७), कलम ६२ द्वारे निरसित.

* [प्रकरण चार.—सदस्यांच्या निरहंता विषयी करावयाच्या चौकशीच्या संबंधी निवडणूक आयोगाच्या शक्ती.

१४६. (१) जर अनुच्छेद १०३ खाली किंवा, प्रकरणपरत्वे, ‘संघराज्यक्षेत्रे अधिनियम, १९६३’ निवडणूक (१९६३ चा २०) याच्या कलम १४ मधील पोट-कलम (४) खाली राष्ट्रपतीला, अथवा अनुच्छेद-११२ आयोगाच्या शक्ती. खाली राज्यपालाला कोणतेही मत कळविण्याच्या संबंधात, निवडणूक आयोगाला चौकशी करणे आवश्यक व योग्य वाटेल, आणि अशा चौकशीमध्ये संबंधित पक्षांनी आपण होऊन दाखल केलेल्या प्रतिज्ञालेखांच्या आणि हजर केलेल्या दस्तऐवजांच्या आधारे आपण करावयाच्या बाबीवर निर्णयिक मत देऊ शकणार नाही अशी आयोगाची खाली झाली तर, ‘दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८’ (१९०८ चा ५) याखालील दाव्यांची संपर्कीक्षा करताना दिवाणी न्यायालयाला असतात त्या शक्ती खाली दिलेल्या बाबींच्या संबंधात आयोगाला अशा चौकशीच्या प्रयोजनार्थ असतील, त्या बाबी अशा—

(क) कोणत्याही व्यक्तीला समन्स पाठवणे व तिला हजर होण्यास फर्मविणे आणि तिची शपथेवर साक्षतपासणी करणे;

(ख) पुरावा म्हणून हजर करण्याजोगा असा कोणताही दस्तऐवज किंवा अन्य महत्वाची वस्त्र प्रकट करवून ती हजर करण्यास फर्मविणे;

(ग) प्रतिज्ञालेखाद्वारे पुरावा स्वीकारणे;

(घ) कोणत्याही न्यायालयाकडून किंवा कायलियाकडून कोणताही सरकारी अभिलेख किंवा त्याची प्रत मागवणे;

१. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ७० द्वारे समाविष्ट केले.

२. १९५८ चा अधिनियम ५८, कलम ३८ द्वारे विवक्षित मजकूर गाठला.

३. १९६६ चा अधिनियम ४७, कलम ६० द्वारे पोट-कलम (४) ऐवजी दाखल केले (१४ डिसेंबर, १९६६ रोजी व तेब्हापासून).

४. १९६५ चा अधिनियम १७, कलम २ द्वारे समाविष्ट केले.

(इ) साक्षीदारांची किंवा दस्तऐवजांची तपासणी करण्यासाठी अयोगपत्र काढणे.

(२) एखाद्या व्यक्तीला, ती स्वतः त्या त्या काळी अंमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्यानुसार, आपणांस एखादी माहिती प्रकट न करण्याची सवलत असल्याचा जो दावा सांगील त्याच्या अधीनतेने, आयोगाच्या मते चौकशीच्या विषयवस्तुसाठी उपयुक्त असेल किंवा संबद्ध असेल अशा मुद्यावरील किंवा बाबतीतील माहिती पुरवण्यास फर्मावण्याचीही आयोगाला शक्ती असेल.

(३) आयोग म्हणजे दिवाणी न्यायालय असल्याचे समजण्यात येईल आणि जेव्हा, 'भारतीय दंड संहिता, १८६०' (१८६० चा ४५), कलम १७५, कलम १७८, कलम १७९, कलम १८० किंवा कलम २२८ मध्ये वर्णन केल्याप्रमाणे कोणताही गुन्हा आयोगाच्या नजरेस येईल अशाप्रकारे किंवा आयोगाच्या समक्ष केला जाईल तेव्हा, आयोग, गुन्हाची घटकातथ्ये आणि 'फौजदारी प्रक्रिया संहिता, १८९८' (१८९८ चा ५) ज्यामध्ये उपबंधित केल्याप्रमाणे आरोपीचा जबाब नोंदवून घेतल्यानंतर ते प्रकरण, त्याची संपरीक्षा करण्याची अधिकारिता असणाच्या दंडाधिकाऱ्याकडे पाठवील आणि ज्याच्याकडे असे एखादे प्रकरण पाठवले गेले असेल तो दंडाधिकाऱ्याकडे पाठवले गेले आहे असे समजून आरोपीविरुद्ध करण्यात आलेल्या तक्रारीची सुनावणी सुरु करील.

(४) आयोगापुढील कोणतीही कार्यवाही ही 'भारतीय दंड संहिता' (१८६० चा ४५), कलम १९३ आणि कलम २२८ च्या अर्थानुसार न्यायिक कार्यवाही असल्याचे समजण्यात येईल.

व्यक्तींनी निवडणवा १४६६. निवडणूक आयोगापुढे दिलेल्या साक्षीपुराव्याच्या ओघात कोणत्याही अकर्तीने दिलेल्या आयोगापुढे दिलेल्या कोणत्याही जबानीमुळे ती व्यक्ती, अशा जबानीच्या रूपाने खोटी साक्ष दिल्याबदलच्या खटल्याव्यतिरिक्त

जबान्या एरव्ही, कोणत्याही दिवाणी किंवा फौजदारी कार्यवाहीला पाच होणार नाही अथवा ती जबान दिवाणी किंवा फौजदारी कार्यवाहीत तिच्याविरुद्ध वापरता येणार नाही:

परंतु, अशी जबानी—

(क) ज्या प्रश्नाला उत्तर देणे आयोगाने त्या व्यक्तीला, आवश्यक केले आहे अशा प्रश्नाच्या उत्तरादाखाल दिलेली असावी, किंवा

(ख) चौकशीच्या विषयवस्तू संबद्ध असावी.

निवडणूक आयोगाने १४६६. निवडणूक आयोगाला स्वतःची कार्यपद्धती विनियमित करण्याची (यात, त्याच्या बैठकीची अनुसराव्याच्या ठिकाणे आणि वेळा ठरविणे आणि बैठक सार्वजनिकरीत्या भरवावी की खाजगीरीत्या भरवावी ते, कार्यपद्धती ठरवणेमुद्दा येते) शक्ती असेल.

सद्भावपूर्वक १४६६. या प्रवारणाच्या पूर्वगामी उपबंधांच्या अथवा त्याखाली केलेल्या कोणत्याही आदेशाच्या केलेल्या कारवाईला अनुरोधाने सद्भावपूर्वक केलेल्या किंवा करण्याचे योजलेल्या कोणत्याही गोष्टीच्या बाबतीत अथवा आयोगाने संरक्षण गाने राष्ट्रपतीला किंवा, प्रकरणपरत्वे, राज्यपालाला कोणताही अभिप्राय देण्याच्या बाबतीत अथवा आयोगाने किंवा त्याच्या प्राधिकारान्वये असा कोणताही अभिप्राय, वागदपत्र किंवा कामकाजवत्त प्रकाशित करण्याच्या बाबतीत, आयोगाविरुद्ध अथवा आयोगाच्या निदेशानुसार कार्य करण्याच्या कोणताही दावा, खटला किंवा वैध कार्यवाही केली जाणार नाही.)

भाग नऊ

पोटनिवडणूका

राज्यसभेतील १४७. [(१)] जेव्हा राज्यसभेवर निवडन आलेल्या सदस्यांचा पदावधी संपण्यापूर्वी त्याची निमित्तवशात् रिक्त जागा रिक्त होईल किंवा रिक्त असल्याचे घोषित केले जाईल किंवा राज्यसभेवरील त्याची निवडणूक रद्दवातल असल्याचे घोषित केले जाईल तेव्हा, निवडणूक आयोग, भारताचे राजपत्र यात अधिसूचना प्रसिद्ध करून, विधानसभेच्या निवडून आलेल्या सदस्यांना किंवा प्रकरणपरत्वे, संबंधित निवाचिकणांच्या सदस्यांना, * * * अशा प्रकारे रिक्त झालेली जागा, अधिसूचनेमध्ये विनिर्दिष्ट करण्यात येईल अशा दिनांकापूर्वी भरण्यासाठी त्यांनी एखादी व्यक्ती निवडून द्यावी असे आवाहन करील आणि अधिनियमाचे आणि त्याखाली केलेले नियम व आदेश यांचे उपबंध अशी रिक्त जागा भरण्यासाठी वैतलेल्या सदस्य-निवडणुकीबाबत शक्य तेथवर लागू होतील.

*[(२) 'संविधान (सातवे विशेषधन) अधिनियम, १९५६' याच्या प्रारंभाच्या दिनांकानंतर शक्य तितक्या लवकर आसाम, ओरिसा आणि उत्तरप्रदेश या राज्यांना आणि दिल्ली, हिमाचल प्रदेश व मणिपूर या संघ राज्यक्षेत्रांना वाटून दिलेल्या जागांपैकी त्या दिनांकास रिक्त असलेल्या जागा भरण्यासाठी पोट-निवडणुका घेतल्या जातील.]

१. आता पहा फौजदारी प्रक्रिया संहिता, १९७३ (१९७४ चा अधिनियम क्रमांक २) चा तत्सम उपबंध.
२. विधि अनुकूलन (क्रमांक २) आदेश, १९५६ द्वारे कलम १४७ ला त्या कलमाचे पोट-कलम (१) असा नव्याने क्रमांक दिला.
३. १९५१ चा अधिनियम ४१, कलम ४४ व अनुसूची पाच द्वारे विवक्षित मजकूर गाठला.
४. विधि अनुकूलन (क्र. २) आदेश, १९५६ द्वारे समाविष्ट केले.

१४८. [विवक्षित संघ राज्यक्षेत्रांमधील निवाचिकगणातील निमित्तवशात् रिक्त होणारी जागा.]
'राज्यक्षेत्रीय परिषदा अधिनियम, १९५६' (१९५६ चा १०३) — कलम ६६ द्वारे निरसित.

१४९. (१) जेव्हा लोकसभेवर निवडन आलेल्या सदस्याची जागा रिक्त होईल किंवा रिक्त लोकसभेत आल्याचे घोषित केले जाईल किंवा लोकसभेवरील त्याची निवडणूक रद्दवातल असल्याचे घोषित केले निमित्तवशात् रिक्त जाईल तेव्हा, निवडणक आयोग, भारताचे राज्यव्र यात अधिसूचना प्रसिद्ध करून, पोटकलम (२) होणारी जागा. च्या उपबंधांच्या अधीनतेने, संबंधित संसदीय मतदारसंघांना, अशा तळेने रिक्त झालेली जागा, अधिसूचनेमध्ये विनिर्दिष्ट करण्यात येईल अशा दिनांकापूर्वी भरण्यासाठी त्यांनी एखादी व्यक्ती निवडन द्यावी असे आवाहन करील आणि या अधिनियमाचे आणि त्याखाली करण्यात आलेले नियम व आदेश याचे उपबंध, अशी रिक्त जागा भरण्यासाठी केलेल्या सदस्य-निवडणुकीवाबत शक्य तेथवर लागू होतील.

(२) जर अशा तळेने रिक्त झालेली जागा ही अशा कोणत्याही मतदारसंघातील अनुसूचित जाती-साठी किंवा कोणत्याही अनुसूचित जनजातींसाठी राखून ठेवलेली जागा असेल तर, पोट-कलम (१) खाली काढण्यात आलेल्या अधिसूचनेमध्ये अशी जागा भरणारी व्यक्ती अनुसूचित जातीची किंवा, प्रकरणपरत्वे, अशा अनुसूचित जनजातीची असली पाहिजे, असे विनिर्दिष्ट केले जाईल.

१५०. (१) जेव्हा राज्य विधानसभेवर निवडन आलेल्या सदस्याची जागा रिक्त होईल किंवा राज्य रिक्त असल्याचे घोषित केले जाईल किंवा विधानसभेवरील त्यांची निवडणूक रद्दवातल असल्याचे घोषित विधानसभांतील केले जाईल तेव्हा, निवडणूक आयोग, पोट-कलम (२) च्या उपबंधांच्या अधीनतेने शासकीय राजपत्रात निमित्तवशात् रिक्त अधिसूचना प्रसिद्ध करून, संबंधित विधानसभा मतदारसंघाला, अशा प्रकारे रिक्त झालेली जागा, अधि-होणाऱ्या जागा. खूचनेमध्ये विनिर्दिष्ट करण्यात येईल अशा दिनांकापूर्वी भरण्यासाठी त्याने एखादी व्यक्ती निवडन द्यावी असे आवाहन करील आणि या अधिनियमाचे आणि त्याखाली करण्यात आलेले नियम व आदेश याचे उपबंध, अशी रिक्त जागा भरण्यासाठी झालेल्या सदस्य-निवडणुकीच्या संबंधात शक्य तेथवर लागू होतील.

(२) जर, अशा तळेने रिक्त झालेली जागा ही, अशा कोणत्याही मतदारसंघातील अनुसूचित जातींसाठी किंवा कोणत्याही अनुसूचित जनजातींसाठी राखून ठेवलेली जागा असेल तर, पोट-कलम (१) खाली काढण्यात आलेल्या अधिसूचनेमध्ये, अशी जागा भरणारी व्यक्ती, अनुसूचित जातीची किंवा, प्रकरण-परत्वे, अशा अनुसूचित जनजातीची असली पाहिजे असे विनिर्दिष्ट केले जाईल.

१५१. राज्याच्या विधानपरिषदेवर निवडन आलेल्या सदस्याचा पदावधी संपण्यापूर्वी जर, त्याची राज्य जागा रिक्त झाली किंवा रिक्त असल्याचे घोषित केले गेले किंवा त्याची विधानपरिषदेवरील निवडणूक विधानपरिषदांतील रद्दवातल असल्याचे घोषित केले गेले तर, निवडणूक आयोग शासकीय राजपत्रात अधिसूचना प्रसिद्ध करून निमित्तवशात् रिक्त संबंधित विधानपरिषद मतदारसंघाला किंवा, प्रकरणपरत्वे, राज्याच्या विधानपरिषद सदस्यांना अशा होणाऱ्या जागा. तळेने रिक्त झालेली जागा, अधिसूचनेत विनिर्दिष्ट करण्यात येईल अशा दिनांकापूर्वी भरण्यासाठी त्यांनी एखादी व्यक्ती निवडन द्यावी असे आवाहन करील आणि या अधिनियमाचे आणि त्याखाली करण्यात आलेले नियम व आदेश याचे उपबंध, अशी जागा भरण्यासाठी केलेल्या सदस्य-निवडणुकीच्या संबंधात शक्य तेथवर लागू होतील.

१५१क. कलम १४७, कलम १४९, कलम ५५० व कलम १५१ मध्ये काहीही अंतर्भूत असेले [कलमे १४७, तरी, कोणत्याही उक्त कलमामध्ये निर्दिष्ट केलेली कोणतीही रिक्त जागा भरण्यासाठी, ती जागा रिक्त १४९, ५५० व १५१ मध्ये निर्दिष्ट ज्ञाल्याच्या दिनांकापासून सहा महिन्यांच्या कालावधीच्या आत पोट-निवडणूक घेण्यात येईल : केलेल्या रिक्त

परंतु, या कलमातील कोणतीही गोष्ट जर—

(क.) रिक्त जागेच्या संबंधात सदस्याच्या पदावधीचा उर्वरित काळ एक वर्षाहून कमी जागा भरण्यासाठी राहिला असेल ; किंवा

(ख.) निवडणूक आयोगान केंद्र सरकारशी विचारविनिमय करून, उक्त कालावधीत पोट-निवडणूक घेणे कठीण आहे असे प्रमाणित केले असेल,

तर लागू होणार नाही.]

भाग दहा

संकीर्ण

१५२. (१) राज्य विधानसभेतील एक किंवा अनेक जागा भरण्यासाठी राज्य विधानसभेच्या राज्य निवडन आलेल्या सदस्यांनी करावयाच्या निवडणुकीसाठी अथवा राज्य विधानपरिषदेतील एक किंवा विधानसभांच्या निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्यास अशा निवडणुकीच्या प्रयोजनार्थ, विधानसभेच्या निवडलेल्या सदस्यांची गणांच्या सदस्यांची किंवा प्रकरणपरत्वे, सदस्यांची यादी आपल्या कार्यालयात विहित पद्धतीने आणि विहित नमुन्यात राखावी यादी संबंधित लागेल.

निवडणूक निर्णय
अधिकाऱ्यांची
ठेवावयाची.

१. १९९६ चा अधिनियम २१, कलम १७ द्वारे समाविष्ट केले (१ ऑगस्ट, १९९६ रोजी व तेव्हापासून).

(२) राज्यसभेतील पद किंवा पदे भरण्यासाठी '[संघ राजदर्शकताच्या] निवाचिक गणांच्या सदस्यांनी * * * * * करावधाऱ्या निवडणुकीसाठी निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याला अशा निवडणुकीच्या प्रयोजनार्थ, त्या निवाचिक गणाच्या सदस्यांची यादी * * * आपल्या कार्यालयात विहित पद्धतीने आणि विहित नमुन्यात राखावी लागेल.

(३) पोट-कलम (१) आणि (२) मध्ये निर्देशिलेल्या याचांच्या प्रती विक्रीसाठी ठेवल्या जातील.

निवडणूक पूर्ण '[१५३. निवडणूक आयोगाने स्वतःला पुरेशी वाटतील अशा कारणांस्तव कोणतीही निवडणूक हाण्याची नैमलेली पूर्ण करण्यासाठी नेमण्यात आलेली मुदत कलम ३० किंवा कलम ३९ च्या पोट-कलम (१) खाली त्याने मुदत वाढविणे. काढलेल्या अधिसूचनेमध्ये आवश्यक तो विशेषधने करून वाढवणे हे कायदेशीर होईल.]

राज्यसभेच्या १५४. '[(१) पोटकलमे (२) आणि (२क) मधील उपबंधांच्या अधीनतेने, निमित्तवशात् सदस्यांचा पदावधी. रिक्त झालेली जागा भरण्यासाठी निवडलेल्या सदस्याहून अन्य अशा, राज्य सभेच्या सदस्यांचा पदावधी सहा वर्षे इतका असेल.]

(२) * * * * राज्यसभा प्रथमत: घटित झाल्यानंतर राष्ट्रपती, निवडणूक आयोगाशी विचारविनियम करून नंतर, त्यावेळी निवडलेल्या काही सदस्यांचा पदावधी कमी करण्यासाठी त्याला योग्य वाटेल अशी व्यवस्था आदेशाद्वारे करील, जेणेकरून प्रत्येक वर्गतील स्थानापन्न सदस्यांपैकी जवळजवळ एक तृतीयांश सदस्य त्यानंतर दर दुसऱ्या वर्षी निवृत्त होतील.

*[(२क) जवळजवळ एकतीयांश इतके सदस्य २ एप्रिल, १९५८ रोजी आणि त्यानंतर दर दुसरे वर्षे संपल्यानंतर निवृत्त व्यवैत म्हणून राष्ट्रपती, 'संविधान' (सातवे विशेषधन) अधिनियम, १९५६' याच्या प्रारंभानंतर शक्य तिंतका लवकर, निवडणूक आयोगाशी विचारविनियम करून नंतर, कलम १४७ च्या पोट-कलम (२) खाली निवडून आलेल्या सदस्यांच्या पदावधीवाबत त्याला योग्य वाटेल अशी व्यवस्था आदेशाद्वारे करील.]

(३) निमित्तवशात् रिक्त झालेली जागा भरण्यासाठी निवडावयाचा सदस्य, त्याच्या पूर्वाधिकाऱ्याच्या पदावधीच्या उर्वरित काळात काम करण्यासाठी निवडला जाईल.

राज्यसभेच्या १५५. (१) राज्यसभेच्या ज्या सदस्याचे नाव कलम ७१ खाली शासकीय राजपत्रामध्ये अधिसूचित करणे आवश्यक असते त्याचा पदावधी अशा अधिसूचनेच्या दिनांकास सुरु होईल. पदावधीचा प्रारंभ.

(२) राज्यसभेच्या ज्या सदस्याचे नाव शासकीय राजपत्रात अधिसूचित करणे आवश्यक नसते त्याचा पदावधी, अशी व्यक्ती निवडून आल्यावहूल कलम ६७ खाली तिचे नाव अंतर्भूत असलेली घोषणा अथवा प्रकरणपत्रवेत्त, अशा व्यक्तीची राज्यसभेवर नामनियुक्ती झाल्याचे घोषित करण्यासाठी अनुच्छेद ८० मधील खंड (१) च्या उप-खंड (क) खाली किंवा अन्य कोणत्याही उपबंधाखाली काढलेली अधिसूचना शासकीय राजपत्रामध्ये प्रकाशित झाल्याच्या दिनांकास सुरु होईल.

राज्य विधानपरिषद सदस्यांचा पदावधी १५६. (१) राज्य विधानपरिषदेतील निमित्तवशात् रिक्त झालेली जागा भरण्यासाठी निवडण्यात सदस्यांचा पदावधी, आलेल्या सदस्याहून अन्य सदस्याचा पदावधी सहा वर्षे इतका असेल, पण विधानपरिषद प्रथमत: घटित झाल्यानंतर, राज्यपाल * * * * निवडणूक आयोगाशी विचारविनियम करून नंतर, त्यावेळच्या निवडलेल्या काही सदस्यांचा पदावधी कमी करण्यासाठी त्याला योग्य वाटेल अशी व्यवस्था आदेशाद्वारे करील, जेणेकरून प्रत्येक वर्गतील स्थानापन्न सदस्यांपैकी जवळजवळ एक-तृतीयांश सदस्य त्यानंतर दर दुसऱ्या वर्षी निवृत्त होतील.

(२) निमित्तवशात् रिक्त झालेली जागा भरण्यासाठी निवडावयाचा सदस्य, त्याच्या पूर्वाधिकाऱ्याच्या पदावधीच्या उर्वरित काळात काम करण्यासाठी निवडला जाईल.

विधानपरिषदेच्या १५७. (१) राज्य विधानपरिषदेच्या ज्या सदस्याचे नाव [कलम ७४] खाली शासकीय राजपत्रात अधिसूचित करणे आवश्यक असते त्याचा पदावधी अशा अधिसूचनेच्या दिनांकास सुरु होईल. पदावधीचा प्रारंभ.

(२) राज्य विधानपरिषदेच्या ज्या सदस्याचे नाव [कलम ७४] खाली शासकीय राजपत्रात अधिसूचित करणे आवश्यक नसते त्याचा पदावधी, अशी व्यक्ती निवडून आल्यावहूल कलम ६७ खाली

१. विधि अनुकूलन (क्रमांक २) आदेश, १९५६ द्वारे मूळ मजकुराएवजी दाखल केले.
२. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ७७ द्वारे विवक्षित शब्द गाळले.
३. १९५१ चा अधिनियम ४९, कलम ४४ व अनुसूची पाच द्वारे विवक्षित शब्द गाळले.
४. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ७८ द्वारे मूळ कलम १५३ ऐवजी दाखल केले.
५. विधि अनुकूलन (क्रमांक २) आदेश, १९५६ द्वारे पोट-कलम (१) ऐवजी दाखल केले.
६. वरील आदेशाद्वारे विवक्षित मजकर गाळला.
७. वरील आदेशा द्वारे समाविष्ट केले.
८. वरील आदेशा द्वारे विवक्षित शब्द गाळले.
९. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ७९ द्वारे विवक्षित शब्द व आकडा याएवजी दाखल केले.

तिचे नाव अंतर्भूत असलेली घोषणा अथवा प्रकरणपरत्वे, अशा व्यक्तीची विधानपरिषदेवर नामनियुक्ती झाल्याचे घोषित करण्यासाठी अनुच्छेद १७१ मधील खंड (२) च्या उपखंड (इ.) खाली काढलेली अधिसूचना शासकीय राजपत्रात प्रकाशित झाल्याच्या दिनांकास सुरु होईल.

[१५८. (१) कलम ३४ खाली किंवा कलम ३९ च्या पोटकलम (२) सहित त्या ३४ व्या उमेदवाराची कलमाखाली ठेवलेली अनामत रक्कम एकतर, ती ठेवणाऱ्या व्यक्तीला किंवा तिच्या वैध प्रतिनिधीला अनामत रक्कम परत परत केली जाईल अथवा या कलमातील उपर्यात येऊन ती, समुचित प्राधिकरणाकडे करणे किंवा जप्त जमा केली जाईल.

(२) या कलमात यापुढे उल्लेखिलेल्या असतील त्याव्यतिरिक्त इतर बाबतीत, निवडणुकीचा निकाल जाहीर झाल्यानंतर, शक्य असेल तितक्या लवकर अनामत रक्कम परत केली जाईल.

(३) एखाद्या उमेदवाराचे नाव निवडणूक लढविणाऱ्या उमेदवारांच्या यादीत दाखवले नसेल तर, किंवा मतदानाला प्रारंभ होण्यापूर्वी तो मृत्यु पावला तर, त्या यादीच्या प्रकाशनानंतर किंवा प्रकरण-परत्वे, त्याच्या मृत्यूनंतर, शक्य असेल तितक्या लवकर, अनामत रक्कम परत केली जाईल.

(४) पोटकलम (३) मधील उपर्यात अधीनेते, ज्या निवडणुकीमध्ये मतदान घेतले गेले असेल, आणि तिवडणुकीमध्ये तो उमेदवार निवडून आला नाही आणि त्याच्या नावे नोंदवल्या गेलेल्या विधिग्राह्य मतांच्यां संख्येत्या एकूण संख्येच्या एक-षष्ठांशपेक्षा, किंवा ज्या निवडणुकीत एकापेक्षा अधिक सदस्य निवडून जातात त्या निवडणुकीच्या बाबतीत आणि नोंदवल्या गेलेल्या मतांच्या एकूण संख्येला निवडून द्यावयाच्या सदस्यांच्या संख्येत आणि येणाऱ्या संख्येच्या एक-षष्ठांशपेक्षा जास्त नसेल तर, अनामत रक्कम जप्त केली जाईल :

परंतु, एकल संकमगीय मतद्वारे प्रमाणशीर प्रतिनिधित्व पद्धतीनुसार झालेल्या निवडणुकीमध्ये उमेदवार निवडून आला नसेल त्याबाबतीत, उमेदवार निवडून अल्याच्या निश्चितीसाठी पुरेशी म्हणून जितकी मतसंख्या याबाबत विहित केली असेल, तिच्या एक-षष्ठांशपेक्षा जास्त मते त्थाला मिळाली नसतील, तर त्याने दिलेली अनामत रक्कम जप्त केली जाईल.

(५) पोटकलमे (२), (३) आणि (४) यांमध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी,—

(क) संवर्तिक निवडणुकीमध्ये एखादा उमेदवार एकापेक्षा अधिक संसदीय मतदारसंघातून किंवा एकापेक्षा अधिक विधानसभा मतदारसंघातून निवडणूक लढवणारा उमेदवार असेल तर, त्याला जास्तीत जास्त एक अनामत रक्कम परत केली जाईल व इतर अनामत रक्कमा जप्त केल्या जातील ;

(ख) एखादा उमेदवार, एकापेक्षा अधिक विधानपरिषद मतदारसंघातून निवडणुकीत अथवा एखाद्या विधानपरिषद मतदारसंघातून निवडणुकीत आणि विधानपरिषदेतील जांगा भरण्यासाठी राज्य विधानसभेच्या सदस्यांनी करावयाच्या निवडणुकीत निवडणूक लढवणारा उमेदवार असेल तर, त्याला जास्तीत जास्त एक अनामत रक्कम परत केली जाईल व इतर अनामत रक्कमा जप्त केल्या जातील.]

१५९. राज्यातील प्रत्येक स्थानिक प्राधिकरण अनुच्छेद ३२४ च्या खंड (४) खाली नियुक्त प्रत्येक स्थानिक केलेल्या *-* प्रादेशिक आयकताने किंवा राज्याच्या मुख्य निर्वाचन अधिकाऱ्याने विनंती प्राधिकरणाचा केल्यास, निवडणुकीच्या संबंधातील कोणतीही कामे पार पाडण्यासाठी आवश्यक असेल तितका कर्मचारी- कर्मचारीवर्ग वर्ग, कोणत्याही निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याला उपलब्ध करून देईल.

निवडणूक कार्यां-
साठी उपलब्ध करून
द्यावयाचा.

१६०. (१) जर राज्य शाखनाला, राज्यात व्हावयाच्या निवडणुकीच्या संबंधात असे वाटले की,— निवडणुकीच्या

(क) मतदान केंद्र म्हणून वापरण्यासाठी किंवा मतदान झाल्यानंतर मतपेटचा ठेवण्यासाठी प्रयोजनासाठी जागा, एखाद्या वास्तूची आवश्यकता आहे किंवा आवश्यकता भासण्याची शक्यता आहे; किंवा वाहने, इत्यादीचे अधिग्रहण करणे.

(ख) मतपेटचा मतदान केंद्रांवर नेण्यासाठी किंवा तेथून आणण्यासाठी किंवा अशा निवडणुकीच्या चालनामध्ये सुव्यवस्था राखण्याच्या पोलीस दलातील माणसांची नै-आण करण्यासाठी किंवा अशा निवडणुकीच्या संबंधातील कोणतीही कामे पार पाडण्यासाठी एखाद्या अधिकाऱ्याची किंवा अन्य व्यक्तीची तेथे नै-आण करण्यासाठी वाहनाची, जलयानाची किंवा जनवराची अवश्यकता आहे किंवा आवश्यकता भासण्याची शक्यता आहे;

तर, ते शासन अशा वास्तूचे किंवा वाहनाचे, जलयानाचे किंवा, प्रकरणपरत्वे, जनवराचे लेखी आदेशाद्वारे अधिग्रहण करू शकेल, आणि अशा अधिग्रहणाच्या संबंधात त्याला आवश्यक व उचित वाटतील असे आणखी आदेश काढू शकेल :

१. १९५८ चा अधिनियम ५८, कलम ३९ द्वारे मूळ कलम १५८ ऐवजी दाखल केले.

२. १९५६ चा अधिनियम २७, कलम ८१ द्वारे विवक्षित शब्द गाळले.

परंतु, अशा उमेदवाराच्या निवडणुकीशी संबंधित असणाऱ्या कोणत्याही प्रयोजनासाठी त्या उमेदवाराने किंवा त्याच्या प्रतिनिधींने कायदेशीररीत्या वापरलेल्या कोणत्याही वाहनाचे, जलयानाचे किंवा कोणत्याही जनावराचे या पोटकलमाखाली करावयाचे अधिग्रहण अशा निवडणुकीतील मतदान पूर्ण होईपर्यंत करता येणार नाही.

(२) राज्य शासनाला जी व्यक्ती मालमत्तची मालक किंवा कब्जाधारक वाट असेल, त्या व्यक्तीला उद्दृश्यनं दिल्या लेली आदेशाद्वारे लधिग्रहण केले जाईल आणि असा आदेश, तो ज्या व्यक्तीला उद्दृश्यनं काढण्यात आला आहे त्या व्यक्तीवर विहित पद्धतीने बजावण्यात यईल.

(३) जव्हा जव्हा पौटकलम (१) खाली एखादा मालमत्तचे अधिग्रहण करण्यात यईल तेव्हा तेव्हा, अशा अधिग्रहणाची मदत, त्या पोटकलमामध्य नमूद केलेल्या प्रयोजनापैकी कोणत्याही प्रयोजनासाठी अशी मालमत्ता जिंतका काळ आवश्यक असेल त्या कालावाधीपेक्षा जास्त लांबण्यार नाही.

(४) या कलममध्ये—

(क) “वास्तू” याचा अर्थ, कोणतीही जमीन, इमारत किंवा इमारतीचा भाग, असा आहे आणि त्यामध्ये झोपडी, पडवी किंवा इतर बांधकाम किंवा त्याचा कोणताही भाग यांचा समावेश होतो;

(ख) “वाहन” याचा अर्थ, रस्त्यावर वापरले जाणारे किंवा वापरण्याजोगे असलेले, यंत्रचलित किंवा अन्य कोणत्याही प्रकारचे वाहन, असा आहे.

नुकसानभरपाई देणे. १६१. (१) जेव्हा कलम १६० ला अनुसरून राज्य शासन कोणत्याही वास्तूचे अधिग्रहण करील तेव्हा, हितसंबंधित व्यक्तींना नुकसानभरपाई दिली जाईल व पुढील गोष्टी विचारात घेऊन तिची रवकम ठरविली जाईल, त्या गोष्टी अशा :—

(एक) त्या वास्तूच्या बाबतीत प्रदेय असलेले भाडे किंवा असे भाडे प्रदेय नसेल तर, त्या स्थानिक भागात तशाच वास्तूसाठी द्यावे लागणारे भाडे;

(दोन) वास्तूच्या अधिग्रहणाचा परिणाम म्हणून हितसंबंधित व्यक्तीला आपले निवासस्थान किंवा कामधंद्याचे ठिकाण बदलावे लागले असेल तर, अशा बदलामुळे झालेला वाजवी आनुषंगिक खर्च (काही असल्यास) :

परंतु, जेव्हा कोणतीही हितसंबंधित व्यक्ती, अशा त-हेने ठरवण्यात आलेल्या नुकसानभरपाईच्या रकमेमुळे नाराज होऊन, ती बाब लवादाकडे सोपविष्ण्यासाठी राज्य शासनाला विहित मुदतीत अर्ज करील तेव्हा, द्यावयाची नुकसानभरपाईची रवकम ही, राज्य शासन याबाबत नियुक्त करील अशा लवादाकडून ठरवण्यात येईल त्याप्रमाणे असेल :

परंतु आणखी असे की, जेव्हा नुकसानभरपाई स्वीकारण्याच्या हवकाबाबत किंवा नुकसानभरपाईच्या रकमेच्या संविभाजनाबाबत एखादा तटा उपस्थित होईल तेव्हा, तो तंटा राज्य शासन, त्याने याबाबत नियुक्त केलेल्या लवादाकडे निर्णयासाठी सोपवील आणि अशा लवादाकड्या निर्णयानुसार तो मिटवला जाईल.

स्पष्टीकरण.—या पोटकलमामध्ये “हितसंबंधित व्यक्ती” या संज्ञेचा अर्थ, कलम १६० खाली अधिग्रहण केलेल्या वास्तूचा कब्जा अधिग्रहणाच्या लगतपूर्वी प्रत्यक्षात ज्या व्यक्तीकडे होता ती व्यक्ती किंवा असा प्रत्यक्ष कब्जा असणारी कोणीही व्यक्ती नसल्यास, अशा वास्तूचा मालक असा आहे.

(२) जेव्हा जेव्हा कलम १६० ला अनुसरून राज्य शासन, एखादे वाहन, जलयान किंवा जनावर यांचे अधिग्रहण करील तेव्हा तेव्हा, त्याच्या मालकाला नुकसानभरपाई दिली जाईल आणि असे वाहन, जलयान किंवा जनावर भाड्याने आणण्यासाठी त्या ठिकाणी प्रचलित असलेल्या प्रवासभाड्याच्या किंवा प्रवासदराच्या आधारावर राज्य शासनाकडून तिची रवकम ठरवण्यात येईल :

परंतु, जेव्हा अशा वाहनाचा, जलयानाचा किंवा जनावराचा मालक, अशा त-हेने ठरवण्यात आलेल्या नुकसान भरपाईच्या रकमेमुळे नाराज होऊन, ती बाब लवादाकडे सोपविष्ण्यासाठी राज्य शासनाकडे विहित मुदतीत अर्ज करील तेव्हा, द्यावयाची नुकसानभरपाईची रवकम ही, राज्य शासन याबाबत नियुक्त करील अशा लवादाकडून ठरवण्यात येईल, त्याप्रमाणे असेल :

परंतु आणखी असे की, जेव्हा अधिग्रहण करण्याच्या लगतपूर्वी, ते वाहन किंवा जलयान भाडे-खरेदी कराराद्वारे मालकाकडून अन्य व्यक्तीच्या कब्जात असेल तेव्हा, अधिग्रहणाच्या संबंधात प्रदेय म्हणून या पोटकलमाखाली ठरवलेली एकूण नुकसानभरपाईची रवकम, ती व्यक्ती आणि मालक यांच्यामध्ये, त्या दोघांनाही संमत होईल अशा प्रकारे आणि एकमत न झाल्यास राज्य शासनाने याबाबतीत नियुक्त केलेल्या लवादाकडून ठरवण्यात येईल, त्याप्रकारे सविभाजित केली जाईल.

माहिती १६२. राज्य शासन, कलम १६० खाली कोणत्याही मालमत्तेचे अधिग्रहण करण्याच्या दृष्टीने किंवा कलम १६१ खाली प्रदेय असलेली नुकसानभरपाईची रवकम, ठरवण्याच्या दृष्टीने, आदेशाद्वारे कोणत्याही व्यक्तीला, आदेशात विनिर्दिष्ट करण्यात आले असेल अशा प्राधिकाऱ्याकडे, याप्रमाणे विनिर्दिष्ट केलेली असेल अशी, त्या मालमत्तेच्या संबंधातील तिच्यापाशी असलेली माहिती पुरविण्यास फर्मावू शकेल.

१६३. (१) राज्य शासनाने यावाबतीत प्राधिकृत केलेल्या कोणत्याही व्यक्तीला कोणत्याही वास्तुमध्ये वास्तु, इत्यादी मध्ये प्रवेश करता येईल आणि अशी वास्तु किंवा तेथील वाहन, जलयान किंवा जनावर यांच्या संबंधात प्रवेश करण्याची व कलम १६० खाली आदेश द्यावा किंवा कसे आणि द्यावयाचा ज्ञालदास, कोणत्या रींतीने द्यावा हे ठरण्या- पाहणी करण्याची च्या उद्देशाने किंवा त्या कलमाखाली दिलेल्या कोणत्याही आदेशाचे अनुपालन होत असल्याची खातर- शक्ती. जमा करून घेण्याच्या उद्देशाने अशा वास्तुची आणि तेथील वाहनाची, जलयानाची किंवा जनावराची पाहणी करता येईल.

(२) या कलमामध्ये “वास्तु” आणि “वाहन” या शब्दप्रयोगांना कलम १६० मध्ये असल्याप्रमाणे अर्थ आहे.

१६४. (१) कलम १६० खाली देण्यात आलेल्या आदेशाचे व्यतिक्रमण करून जी कोणतोही अधिग्रहण केलेल्या व्यक्ती, कोणत्याही अधिग्रहण केलेल्या वास्तुचा कब्जा स्वतःकडे ठेवून घेईल त्या व्यक्तीला, राज्य शासनाने वास्तुमधून काढून यावाबतीत शक्ती प्रदान केलेला कोणताही अधिकारी, त्या वास्तुमधून तडकाफडकी काढून लावू शकेल. लावणे.

(२) अशी शक्ती प्रदान ज्ञालेला कोणताही अधिकारी, लोकांमध्ये न वावरणाऱ्या कोणत्याही महिलेला तेथून निघून जाण्यासाठी वाजवी ताकीद देऊन आणि तशी सोय करून नंतर कोणत्याही इमारती- च्या एखाद्या दरवाजाचे कुलूप किंवा कडीकोर्डा काळू शकेल किंवा उघडू शकेल किंवा दरवाजा फोडून उघडू शकेल किंवा अशी हकालपट्टी अंमलात आण्यासाठी आवश्यक ती अन्य कोणतीही कृती करू शकेल.

१६५. (१) जेव्हा कलम १६० खाली अधिग्रहण केलेली कोणतोही वास्तु अधिग्रहणातून मुक्त वास्तु अधिग्रहण मुक्त करावयाचा असेल तेव्हा, ती वास्तु, ज्यावेळी त्या वास्तुचे अधिग्रहण केले गेले त्यावेळी ज्या व्यक्तीकडून करणे. तिचा कब्जा घेतला गेला त्या व्यक्तीला किंवा अशी कोणीहीं व्यक्ती नसल्यास, राज्य शासनाने जी व्यक्ती अशा वास्तुची मालक असल्याचे मानले असेल अशा व्यक्तीला सुपूर्द करण्यात येईल आणि याप्रमाणे कब्जा दिला की, त्वामुळे राज्य शासन अशा सुपूर्दीच्या संबंधातील सर्व दायित्वातून संपूर्णत्या मुक्त होईल, परंतु याप्रमाणे जिला वास्तुचा कब्जा सुपूर्द करण्यात आला आहे त्या व्यक्तीविरुद्ध अन्य कोणतोही व्यक्ती रीतसर विधिप्रक्रियेद्वारे त्या वास्तुच्या संबंधात जे कोणतेही हक्क बजावण्यास हक्कदार असेल त्या हक्कांना त्यामुळे वाध येणार नाही.

(२) कलम १६० खाली अधिग्रहण केलेल्या एखाद्या वास्तुचा कब्जा पोटकलम (१) खाली ज्या व्यक्तीकडे द्यावयाचा जाहे ती व्यक्ती सापडत नसेल किंवा सहजासहजी निश्चित करता येण्यासारखी नसेल किंवा तिचा एखादा प्रतिनिधी अथवा तिच्या वरीने सुपूर्दगी स्वीकारण्याची शक्ती प्रदान करण्यात आलेली अन्य कोणतीही व्यक्ती नसेल तर, राज्य शासन अशी वास्तु अधिग्रहणातून मुक्त करण्यात आली असल्याचे घोषित करणारी नोटीस काढून ती वास्तुमधील ठळक जागी लावण्याची तजवीज करील व ती शासकीय राजपत्रात प्रकाशित करवील.

(३) जेव्हा पोटकलम (२) मध्ये निर्देशिलेली नोटीस शासकीय राजपत्रात प्रकाशित केली जाईल तेव्हा, अशा नोटीसीमध्ये विनिर्दिष्ट केलेली वास्तु, अशा प्रकाशनाच्या दिनांकी आणि तेव्हापासून पुढे अधिग्रहणाची असल्याचे बंद होईल आणि तिच्या कब्जास हक्कदार असलेल्या व्यक्तीकडे ती सुपूर्द करण्यात आली असल्याचे मानले जाईल; आणि राज्य शासन, त्या उक्त दिनांकानंतरच्या कोणत्याही कालावधीसाठी अशा वास्तुच्या संबंधात कोणतीही नुकसानभरपाई किंवा अन्य मागणी यांच्याबाबत दायी ठरणार नाही.

१६६. राज्य शासन, शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे असा निदेश देऊ शकेल की, कलमे अधिग्रहणाच्या १६० ते १६५ च्या उपबंधापैकी कोणत्याही उपबंधाद्वारे यासनाला प्रदान केल्या गेलेल्या कोणत्याही बाबतीत राज्य शक्तींचा वापर किंवा त्याच्याकडे सोऱ्यालेल्या कोणत्याही बाबतींची अंमलवजावणी, निदेशांमध्ये वाही शर्ती शासनाच्या विनिर्दिष्ट केल्या असल्यास त्या शर्तीवर, निदेशांमध्ये विनिर्दिष्ट करण्यात येईल अशा अधिकाऱ्याने किंवा कार्याधिकारांचे अधिकाऱ्यीवर्गाने करावी.

प्रत्यायोजन.

१६७. जर कोणत्याही व्यक्तीने, कलम १६० किंवा कलम १६२ खाली दिलेल्या कोणत्याही अधिग्रहणाबाबतच्या आदेशाचे व्यतिक्रमण केले तर, तो व्यक्ती एक वर्षापर्यंत असू शकेल इतक्या मुदताच्या कारावासास कोणत्याही आदेशाचे किंवा द्रव्यदंडास किंवा दोन्ही शिक्षांस पाव होईल.

व्यतिक्रमण
केल्याबद्दल शिक्षा.

१६८. [भूतपूर्व भारतीय संस्थानांच्या अधिपतींची संबंधातील विशेष उपबंध.] ‘भारतीय संस्थानांची अधिपती (विशेषाधिकार नष्ट करणे) अधिनियम, १९७२’ (१९७२ चा ५४) कलम ४ द्वारे निरसिं (९ सप्टेंबर, १९७२ रोजी व तेव्हापासून).

नियम करण्याची १६९. (१) केंद्र सरकारला या अधिनियमाची प्रयोजने पार पाडण्यासाठी निवडणूक आयोगाशी शक्ती. विचारविनिमय करून नंतर, शासकीय राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे, 'नियम करता येतील.'

(२) विशेषत: आणि पूर्वगामी शक्तींच्या व्यापकतेला बाध न येता, अशा नियमांमध्ये पुढील सर्व किंवा त्यांपैकी कोणत्याही बाबीसाठी उपबंध करता येतील, त्या अशा :—

(क) मतदान केंद्राध्यक्ष आणि मतदान अधिकारी यांनी मतदान केंद्राच्या ठिकाणी करावयाची कामे ;

(ख) मतदारांच्या यादीच्या संदर्भात मतदारांची तपासणी करणे ;

(ग) मतदान कसे करावयाचे त्यासंबंधीची सर्वसाधारण आणि अशिक्षित मतदारांच्या किंवा शारीरिक किंवा अन्य निःसमर्थता असणाऱ्या मतदारांच्या संबंधीची, अशा दोन्ही प्रकारच्या पद्धती;

(घ) एका मतदारसंघातील मतदार असून ज्याला तो ज्या ठिकाणचा मतदार नाही अशा मतदानकेंद्रावर कामासाठी प्राधिकृत केलेले किंवा नियुक्त केलेले असेल असा मतदान केंद्राध्यक्ष मतदान अधिकारी, मतदान प्रतिनिधी किंवा अशी अन्य कोणतीही व्यक्ती यांनी कशा रीतीने मतदान करावयाचे ;

(इ) स्वतःच मतदार असल्याचे सांगणारी व्यक्ती, दुसऱ्याच एखाद्या व्यक्तीने असा मतदार म्हणून मतदान केल्यानंतर, भत देण्यात आले असता त्याबाबतीत, अनुसरावयाची प्रक्रिया ;

[(झ) मतदान यंत्राद्वारे भत देण्याची किंवा ते नोंदवण्याची पद्धत आणि जेवे अशा यंत्रांचा वापर केला जात असेल अशा मतदान केंद्रावर अनुसरावयाची मतदानाची पद्धती ;]

(च) एकल संकमणीय मतदारारे प्रमाणशीर प्रतिनिधित्व पद्धतीनुसार घेतलेल्या निवडणुकांमध्ये मतदानासंबंधी अनुसरावयाची प्रक्रिया ;

(छ) मतांची छानानी व मोजणी, ज्या प्रकरणात निवडणुकीचा निकाल जाहीर होण्यापूर्वी मतांची फेरमोजणी केली जाईल अशी प्रकरणेसुद्धा ;

[(छ्य) मतदान यंत्राच्या सहाय्याने नोंदवण्यात आलेल्या मतांची मोजणी करण्यासंबंधीची पद्धती ;]

(ज) [(मतपेटचा, मतदान यंत्रे), मतपत्रिका आणि अन्य निवडणूकविषयक कागदपत्रे, ते कसे सुरक्षित ठेवावेत, असे कागदपत्र किंवा काळ जतन करावेत ते आणि अशा कागदपत्रांची पाहणी करणे व ती हजर करणे याबाबत ;

(झ) या अधिनियमाद्वारे विहित करावयाची अन्य कोणतीही बाब.

*[(३) या अधिनियमाखाली केलेला प्रत्येक नियम, तो करण्यात आल्यानंतर शक्य तितक्या लवकर संसदेच्या प्रत्येक सभागृहासमोर, ते एका सवाने बनलेले किंवा "[दोन किंवा त्याहून अधिक] क्रमवर्ती सत्रे मिळून बनलेले असेल अशा एकूण तीस दिवसांच्या कालावधीत सदासीन असताना ठेवला जाईल आणि ज्या सदात तो नियम याप्रमाणे ठेवला गेला असेल ते सत्र किंवा त्याच्या पाठोपाठाचे सत्र संपूर्णपूर्वी जर, त्या नियमात कोणतेही आपरिवर्तन करण्याबाबत दोन्ही सभागृहांचे मतैक्य झाले तर, तो नियम त्यानंतर अशा आपरिवर्तित रूपातच परिणामक होईल किंवा प्रकरणपत्रे, मुळीच परिणामक होणार नाही, तथापि अशा कोणत्याही आपरिवर्तनामुळे किंवा शान्तीकरणामुळे तत्पूर्वी त्या नियमाखाली करण्यात आलेल्या कोणत्याही गोष्टींच्या विधिग्राह्यतेस बाध येणार नाही.]

दिवाणी १७०. कोणत्याही दिवाणी न्यायालयाला, निवडणूक निर्णय अधिकाऱ्याने किंवा या अधिनियमांन्यायालयाच्या खाली निवडणुकीच्या संबंधात नियक्त केल्या गेलेल्या अन्य कोणत्याही व्यक्तीने केलेल्या कोणत्याही अधिकारितेला कारवाईची किंवा दिलेल्या कोणत्याही निर्णयाची वैधता प्रश्नास्पद करण्याची अधिकारिता असणार नाही.

आडकाठी

१७१. [१९२० चा अधिनियम ३९ याचे निरसन.] 'निरसन आणि विशेषधन अधिनियम, १९५७' (१९५७ चा ३६) कलम २ आणि अनुसूची पहिली यांद्वारे निरसित.

१. निवडणूक चालन नियम, १९६१, भाग दोन खाली पहा.
२. १९८९ चा अधिनियम १, कलम १६ द्वारे समाविष्ट केले (१५ मार्च, १९८९ रोजी व तेव्हापासून).
३. वरील अधिनियमाच्या कलम १६ द्वारे "मतपेटचा" याएवजी हा मजकूर दाखल केला (१५ मार्च, १९८९ रोजी व तेव्हापासून).
४. १९६१ चा अधिनियम ४०, कलम २९ द्वारे पोट-कलम (३) ऐवजी दाखल केले (२० सप्टेंबर १९६१ रोजी व तेव्हापासून). हे पोट-कलम १९५६चा अधिनियम २७, कलम ८२ द्वारे समाविष्ट केले होते.
५. १९८६ चा अधिनियम ४, कलम २ आणि अनुसूची द्वारे दाखल केले (१५ मे, १९८६ रोजी व तेव्हापासून).